תנ״ך · אחרונים · מצודת דוד · נביאים

מצודת דוד על יחזקאל

רבי דוד אלטשולר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מצודת דוד על יחזקאל

רבי דוד אלטשולר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מצודת-דוד-על-יחזקאל/
הקובץ נוצר ב־20 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ב 9
פרק ג 11
פרק ד 15
פרק ה 18
פרק ו 21
פרק ז 23
פרק ח 27
פרק ט 30
פרק י 32
פרק יא 35
פרק יב 39
פרק יג 43
פרק יד 46
פרק טו 50
פרק טז 51
פרק יז 61
פרק יח 66
פרק יט 71
פרק כ 73
פרק כא 79
פרק כב 84
פרק כג 88
פרק כד 95
פרק כה 100
פרק כו 102
פרק כז 105
פרק כח 110
פרק כט 114
פרק ל 116
פרק לא 120
פרק לב 123
פרק לג 129
פרק לד 134
פרק לה 138
פרק לו 140
פרק לז 144
פרק לח 148
פרק לט 151
פרק מ 155
פרק מא 165
פרק מב 172
פרק מג 177
פרק מד 182
פרק מה 188
פרק מו 192
פרק מז 196
פרק מח 201

פרק א

פסוק א

ויהי בשלשים שנה. בשנת השלשים ביובל האחרון שגלו בו שהרי כאן אמר היא השנה החמישית לגלות המלך יויכין וכשראה בנבואה בית העתיד נאמר בעשרים וחמש שנים לגלותינו (לקמן מ) והוא היה לגלות יהויכין והנבואה ההיא ראה בשנת היובל שנאמר שם בראש השנה בעשור לחודש איזה הוא שנה שראש השנה שלה הוא בעשור לחדש זהו שנת היובל שהתחלתה ביום הכפורים בעשור לחדש השביעי א"כ הנבואה ההיא שקדמה עשרים שנה היתה בשנת שלשים ליובל העבר (ותלה הנבואה ההיא ביובל לפי שבשנת היובל ההוא מצא חלקיהו הכ"ג ספר התורה בבית ה' בימי יאשיהו כי בי"ח למלכותו מצאה והוא מלך ל"א שנים א"כ נשארו עוד י"ד שנים אחריו מלך יהויקים י"א שנה הרי כ"ה כי יהואחז שמלך לפניו ויהויכין שמלך אחריו לא מלכו שניהם כ"א ששה חדשים ועשרה ימים ולא היה שנה שלימה) א"כ בשנה החמישית לגלות יהויכין נשלמו שלשים שנה ולפי כשמצאו ס"ת היתה הרעשה רבה והשנה ההיא היתה רשומה ומפורסמת ונודעת בין האנשים כי אז נגלה להם אשר החורבן מיועד לבוא לכן תלה בה הנבואה ההיא שראה בה נסיעת השכינה מבית ה' כמלך הרוכב על המרכבה:

ברביעי. בחדש הרביעי:

ואני. אז הייתי אני בין אנשי הגולה על נהר כבר:

מראות אלהים. מראות השכינה:

פסוק ב

בחמשה לחדש וגו'. ר"ל בחמשה לחדש האמור היא היתה בשנה החמישית לגלות וגו':

פסוק ג

דבר ה'. הוא הדבור האמור אחר ספור המראה:

יד ה'. כח חוזק הנבואה:

פסוק ד

רוח סערה באה מן הצפון. הוא רמז על מלך בבל והכשדים שהמה מצפון א"י והמה יבואו על א"י בשטף אף:

ענן גדול. גם ראה ענן גדול והוא רמז על חשכת הצרות הבאות עליה:

ואש מתלקחת. והוא רמז על שריפת בית ה':

ונוגה לו סביב. סביבות הדברים האלה ראה נוגה והארה והוא רמז שאחר כל הצרות יהיו מסובבים באור ישועה:

ומתוכה. הדבר שבתוך כל אחת והוא הדבר המסבב ומביא את כל אלה הוא כגוון החשמל הנראה מתוך האש והוא הזך אשר באש המנוקה מן העשן עד שכמעט לא יוכל העין להשיגו כמו שהיא והוא לרמז שבין ההרעה ובין ההטבה לא יבוא במקרה כ"א הכל בגזירת המקום וכנהו בשם חשמל על כי אין להשיגו וגם חשמל היא מלה מורכבת חש מל שראוי לחשות ולשתוק מן המלול והדבור בו כי אין לתארו בשום דמיון:

פסוק ה

ומתוכה. מתוך הנוגה שזכר למעלה ראה דמות ארבע חיות:

וזה מראיהן. ר"ל זה תואר מראה גופן שהיה להן דמות גוף אדם:

פסוק ו

וארבעה פנים לאחת. כי לכל חיה היה לה ד' פרצופים והם אדם ואריה ושור ונשר א' לכל רוח וכמ"ש בענין ואמר בזה שכ"א היה כלול מארבע וא"כ לכל החיות בכללה היו ס"ד פנים ולכל אחת מהפנים היו ארבע כנפים נמצא היה בין כולם רנ"ו כנפים כן ת"י:

פסוק ז

רגל ישרה. ר"ל אין בהם פרקים לכוף את שוקיהם לפי שאין להם לא שכיבה ולא ישיבה ואין להם צורך בפרקים:

וכף רגליהם. תחתיות רגליהם המה כדמות כף רגל עגל:

ונוצצים. הרגלים היו מזהירים וכאלו משליכים ניצוצות כגון נחושת מזוקק המזהיר ביותר וכאלו משליך נצוצות:

פסוק ח

וידי אדם. ידים כידי אדם היה להם מתחת כנפיהם כן היה בכל ארבעת צדדיהם:

ופניהם. הפנים והכנפים שהיה להן היו שוים לארבעת החיות זה כזה:

פסוק ט

חוברות וגו'. כנפיהם היו מחוברות ונוגעות אחת אל אחת לכסות בהם הפנים וכאשר יאמר למטה בענין:

לא יסבו בלכתן. כשירצו לשנות דרכם מעבר אל עבר לא יסבו מצד אל צד לפי שכ"א מהם ילכו אל עבר מול פניו כי יש להם פנים לכל רוח ובכל עבר שילכו הנה ילכו מול פניהם:

פסוק י

ודמות פניהם. מראה פני החיות אחת היה פני אדם והיה כלול מארבע וכן כולם (ובפני אדם ראה מול עבר פניו):

אל הימין. בעבר הימין של פני האדם:
לארבעתן. כן היה בכל ארבעת החיות:
מהשמאל. בעבר השמאלי של פני האדם:
לארבעתן. כן היה בכל ארבעת החיות:
ופני נשר לארבעתן. בכל ארבעת החיות היה פני נשר והוא היה מאחורי פני האדם:

פסוק יא

ופניהם. ר"ל ופני החיות הנה היו עם כנפיהם פרושות ממעל להם להיות מכוסות בהם:
לאיש. לכל פנים היה ב' כנפים חוברות ונוגעות איש אל אחיו לכסות בהם הפנים:
ושתים. ושתי כנפים היו מכסות את גופתן:

פסוק יב

ואיש. כל חיה מהחיות ילכו אל מול עבר פניו רצה לומר בכל רוח שהלכו היה מול עבר הפנים כי היה להם פנים בכל רוח:
אל אשר יהיה וגו'. אל המקום אשר יהיה הרצון ללכת הלכו כן ולא יסבו להפנות מצד אל צד בעת לכתן:

פסוק יג

ודמות החיות. צורות גוון החיות היה מראיהן כגחלי אש הבוערות ולתוספת ביאור אמרו כמראה הלפידים:
הוא. המראה ההיא היתה מהלכת בין כל החיות ר"ל בכולן היה המראה ההיא:
ונוגה לאש. ר"ל מראה האש שהיה להן היה בו הארה יתירה ומרובה:
ומן האש. ומן מראה האש שהיה בהן היה יוצא כעין ברק:

פסוק יד

רצוא ושוב. לא עמדו במקום אחד כ"א היו רצים ממקום למקום וחזרו למקומם במהירות רב כברק הזה המבריק ומתכנס מהר ומעט תשיגנו הראות:

פסוק טו

וארא החיות. הסתכלתי אל החיות וראיתי והנה דמות אופן אחד בארץ ר"ל למטה מן החיות:
אצל החיות. אצל כל חיה מהחיות עמד אופן אחד:
לארבעת פניו. ר"ל לכל ארבעת פני החיה לא היה אלא אופן אחד לא לכל פנים אופן:

פסוק טז

מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש. כי אבן תרשיש הוא בעל גוון יפה כעין התכלת וגם הוא זך בהיר עד שיראה בו מעבר אל עבר ולכן אמר מראה האופנים היה כגוון התרשיש וגם מעשיהם היה כמו מעשה התרשיש כי היו זכים ובהירים לראות דרך בהם כמו שרואים דרך אבן תרשיש:

לארבעתן. לארבעת האופנים:

ומראיהם ומעשיהם. מראות תואר פניהם ופעולתם היה כאשר יהיה האופן וגו' ר"ל כמראות ופעולת האופן העשוי בתוך האופן זה ממזרח למערב וזה מצפון לדרום שאז יכול הוא להתגלגל לכל רוח מבלי סבוב והחזרה כן היה מראות האופנים ופעולתם:

פסוק יז

על ארבעת רבעיהן. בזה יפרש המקרא שלפניו לומר הנה פעולתם היה אשר על ד' צדדיהון בחפץ לכתם ילכו ולא יסבו בלכתן הואיל והיו מתגלגלים לכל צד:

פסוק יח

וגביהן. ר"ל היה להן גב הראויה להן לפי מראיהן שהיו בדמות אופני העגלות ויאמר על המחיצות הגבוהות העולות ממעל להאופנים אשר הרוכב בה יושב שם בין המחיצות האלה:

וגובה להם. המחיצות היו גבוהים הרבה ומתוך גובהם היה יראה להם כי הדבר הגובה מאוד מטיל אימה בעיני רואיו בעבור הפלגת הגובה וכן אמר בענין כעין הקרח הנורא על שמטיל אימה בעשור הפלגת הזוהר והלבנינות:

וגבותם. המחיצות ההם היו מלאות הרבה גוונים מחולפים:

סביב לארבעתן. המחיצות ההם היו מקיפות סביבות ארבעה האופנים וכדרך העגלות:

פסוק יט

ובלכת החיות. בעת ילכו החיות ילכו גם האופנים אצלם ובעת ינשאו החיות עצמן מעל הארץ לעלות למעלה ינשאו גם האופנים עמהם:

פסוק כ

על אשר וגו'. אל המקום אשר יהיה שם הרצון מהאל יתברך הרוכב בה ללכת ילכו החיות כי שמה גם הרצון מהחיות ללכת:

והאופנים. כאשר ינשאו החיות למעלה אז גם האופנים ינשאו לעומת החיות ובשוה להם:

כי רוח החיה. רצון כל חיה תקועה היא באופנים ולכן ילכו במקום שהמה הולכים:

פסוק כא
בלכתם. בעת ילכו החיות ילכו גם האופנים וכו' וכפל הדבר לחזוק לומר שלא תשתנה לעולם:

פסוק כב
ודמות וגו'. ר"ל ודמות השטוח ופרוש על ראשי החיות היה כגוון הקרח הנורא ר"ל המטיל אימה על רואיו בעבור הפלגת זהרו ולבנינותו:
נטוי. והיה נטוי ופרוש על ראשיהם מלמעלה:

פסוק כג
ותחת הרקיע וגו'. ר"ל כנפיהם שהיו ישרות ומכוונות להיות חוברות אשה אל אחותה הם היו מתחת הרקיע לאיש וגו':
ולאיש וגו'. ר"ל לפנים הזה היה שתי כנפים מכסים להן ולפנים זה היו וגו' זה כזה דמות אחד להן וחזר ומפרש שהכנפים ההם היו מכסות את גופתם:

פסוק כד
את קול כנפיהם. קול הרעשת כנפיהם:
כקול מים רבים. שהיה כמו קול מים רבים השוטפים וכקול שדי בדברו בסיני שנאמר שם את הדברים וגו' קול גדול (דברים ה):
בלכתם. ר"ל הקול ההוא שמעתי בעת הלכם:
קול המולה. קול שאון המייתם היה כקול מחנה מהמון עם:
בעמדם. בעת עמדו במקומם היו מרפים כנפיהם ר"ל לא הרעישו אז בכנפיהם להשמיע קול:

פסוק כה
ויהי קול וגו'. חוזר על מה שאמר בעמדם וגו', לפרש מתי עמדו ולא הרעישו ואמר כשהיה הקול יוצא מעל הרקיע אשר על ראשם ר"ל כשהיה המקום ב"ה מדבר אל הנביאים ובעמדם בעת ההיא אז תרפינה כנפיהן:

פסוק כו
כמראה. ר"ל ראיתי דבר מזהיר כאבן ספיר והוא כדמות כסא ועל דמות הכסא ראיתי דמות כמראה אדם על הכסא ממעל והוא רמז על האל יתברך ואמר דמות כמראה לומר שאין לו דמות כלל אבל אמרו בלשון דמות להסביר את האוזן שראה את השכינה נוסעת מבה"מ כמלך היושב בכסא על המרכבה:

פסוק כז

וארא כעין חשמל. ר"ל כאשר הסתכלתי לראות מראה האדם היושב על הכסא ראיתי כגוון חשמל והוא הזך והנקי מן האש אשר מעט תשיגנו הראות וכן אין להשיג את האל יתברך וחשמל היא מלה מורכבת חש מל שראוי לחשות מן המלול בו:

בית לה סביב. ר"ל אל החשמל היה לה כעין בית מסביב ומראה הבית היה כמראה אש:

ממראה וגו'. כן הוא ממראה מתניו ולמעלה שם הוא כעין חשמל ובית לה מסביב כמראה אש:

וממראה וגו'. אבל ממראה מתניו ולמטה ראיתי מראהו כמראה אש וסביב לו היה הארה וזריחה:

פסוק כח

כמראה. כמו מראה הקשת וכו' כן היה מראה הנוגה אשר מסביב:

הוא מראה. המראה הזה שראיתי הוא מראה דמות כבוד ה' כי ראהו נוסע מבה"מ כדמות מלך יושב על המרכבה ונוסע:

ואראה. וכאשר ראיתי את כל זה אז נפלתי על פני להשתחוות מול ה' ואז שמעתי קול מדבר והוא האמור במקרא שלאחריו ויאמר אלי בן אדם וכו':

פרק ב

פסוק א

בן אדם. קראו בן אדם כדי שלא יתגאה ויחשוב עצמו כאחד מן המלאכים לפי שראה המראה הגדולה הזאת:

עמוד. לפי שנפל על פניו אמר לו עמוד על רגליך:

פסוק ב

רוח. ר"ל רוח התעוררות ומחזק מן החולשה אשר באתה בעבור המראה שראה:

כאשר. בעת אשר דבר אלי:

ותעמידני. הרוח הזה החזיק אותי והעמיד אותי על רגלי:

את מדבר אלי. רצה לומר את הדבר שהיה מדבר אלי:

פסוק ג

שולח. עתה אני שולח אותך:

אל גוים. הם יהודה ובנימין שהם שני שבטים וכ"א קרוי עם לעצמו:

המה ואבותם. ר"ל המה עם אבותם כמו שאבותם פשעו בי כן פשעו בי גם המה עד עצם היום הזה:

פסוק ד

והבנים. ואלה הבנים אשר הם קשי פנים וחזקי לב מה שלא כן היו אבותיהם אליהם אני שולח אותך:

ואמרת וגו'. כאומר ולכן לא תאמר להם דבר מה בשמך כי בודאי לא ישמעו אליך רק בכל פעם תאמר להם בשמי כה אמר ה':

פסוק ה

והמה. כאומר אתה אמור בשמי בין ישמעו המה את הדבר בין שיחדלו לשמוע כי בית מרי המה וקרוב הדבר שלא ישמעו גם אם תאמר בשמי:

וידעו. ר"ל ועכ"ז יבוא תועלת כי בבוא הפורעניות ידעו כי נביא היה בתוכם והזהירם ולא שמעו ולא יהרהרו אחר מדת הדין:

פסוק ו

ומדבריהם. מה שיגזמו לעשות עמך רעה:

כי סרבים וגו'. ר"ל אשר נמצאו עמך אנשים סרבנים מכאיבים בדברי קנתור כקוצים:

ואל עקרבים. עם בני אדם מכאיבים כקוצים אתה יושב והוא כפל ענין במ"ש:

מדבריהם. עכ"ז אל תירא מדבריהם:

כי בית מרי המה. ר"ל המה בית מרי לבד אבל לא ירשיעו לעשות עמך רעה:

פסוק ז

אם ישמעו. בין שישמעו בין שיחדלו מלשמעם כי בית מרי המה וקרוב הדבר שיחדלו מלשמוע:

פסוק ח

אל תהי מרי. אל תהי מורד בדבר השליחות למאן ללכת להיות דומה כבית המרי:

פצה פיך. פתח פיך ואכול וכו' היא המגלה הנתונה לו ר"ל למוד הדברים וזכור אותם למען יהיו שגורים בפיך:

פסוק ט

והנה וגו'. בהיד השלוחה היה מגלה כתובה:

פסוק י

ויפרוש. היד ההוא פרשה המגלה לפני והיתה כתובה משני עבריה מה שהוא נגד פני האדם הקורא ומה שהוא אחורי המגלה מעבר השני:

וכתוב אליה. והיה כתוב עליה קינים והגה והי והם ענין נהי ומספד האמוריי על רעות ישראל וצרותיו בעת החורבן:

פרק ג

פסוק א

את אשר תמצא. ר"ל כל הכתוב במגלה בין בפנים בין באחור:

אכול. ר"ל למוד וקבל האמרים:

אכול וגו'. וכאשר תלמוד ותקבל את דברי המגלה אז לך דבר וכו' את הדברים אשר אצוך:

פסוק ב

ויאכילני. ר"ל שם בפי ולמדני את דברי המגלה:

פסוק ג

בטנך תאכל וגו'. ואל תקיאם ר"ל קשוב הדבר ואל תסיחם מדעתך לשכחם:

ואוכלה. קשבתי דברי המגלה והיתה בפי כדבש לענין המתיקות ר"ל ששמעם בלב רצון ובחשק נפלא על כי היו דבר ה' עם כי היו יעודים רעים ומרים:

פסוק ד

בדברי. באופן הדברים שאדבר אני ולא תשנה דבר כי יותר מקובל על הלב סדור הדברים עצמם האמורים מפי ה':

פסוק ה

כי לא וגו'. אינך צריך לשנות אופן הדברים לפי ענין ההרגל שלך במליצת הלשון שתאמר אליהם לפי שלא אל עם שלשונם עמוק וכבד ממך שלא הורגלת בו אתה שלוח ממני כי הלא אל בית ישראל אתה שלוח ושפה אחת לכם ולכן דבר בזה הלשון ובזה הסדור שאומר לך:

פסוק ו

לא אל עמים רבים. אין אתה שלוח אל עמים רבים מתחלפי לשונות אשר עמקו וכבדו ממך אשר לא תשמע דבריהם בטוב לשיהא סיבה לשנות הסדר ולהרחיב הדבור בלשון המובן לכולם למען לא ימצאו מה להשיב ר"ל אין לך צורך לשנות הסדר לא בעבור מאמרך בלשון שלא הורגלת בו ולא בעבור שלא תבין בטוב תשובת השומעים:

אם לא. הריני נשבע אילו שלחתיך אל העמים עם כי הייתי מוכרח לשנות סדר הדברים ואינם מקובלים כ"כ על הלב כסדר הדברים היוצאים מפי עכ"ז היו שומעים אליך:

פסוק ז
ובית ישראל. אבל בית ישראל לא יאבו לשמוע אליך כי אם תאמר להם כסדור מאמרי כי אינם רוצים לשמוע גם אלי ר"ל אף סדור הדברים אשר יצא מפי אינם מקובלים על לבביהם:
חזקי מצח. כן יאמר על מי שהוא מעיז ביותר שהוא מרים מצחו ומחזקו וכן ומצחך נחושה (ישעיה מח):

פסוק ח
את פניך חזקים. להעיז למולם ביותר בלי הראות להם הכנעה מה:
ואת מצחך וגו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק ט
כשמיר. כמו השמיר שהוא חזק מן הצור כן נתתי את מצחך חזק ממצחם:
כי בית מרי המה. ר"ל המה בית מרי לבד אבל לא ירשיעו לעשות עמך רעה:

פסוק י
קח בלבבך. שמור בלבבך והשמירה בלבב תהיה על כי תאזין האמרים באזניך ודוגמתו הקיצותי וארא (ירמיהו ל"א:כ"ו) ור"ל ההקצה היתה על כי ראיתי:

פסוק יא
אל הגולה. אל אנשי הגולה אשר ישבו במקום אחר על נהר כבר:
ודברת אליהם ואמרת אליהם. ר"ל פעם אחר פעם תדבר אליהם ותוכיחם בדבר ה' לומר בכל פעם כה אמר ה':
אם ישמעו. כאומר אתה אמור בשמי בין ישמעו לך בין יחדלו משמוע:

פסוק יב
ותשאני רוח. הרוח נשא אותי ממקום מעמדי ושמעתי מאחורי קול ברעש גדול אומר ברוך כבוד ה' ממקומו כאומר אל הנביא אל תחשוב שבסור השכינה ממקומו מבית קה"ק לא יהיה ברוך ומהולל כבוד ה' כמו שהיה בהיותו במקומו בבית קה"ק כי אע"פ שסר ממקומו הוא ברוך ומהולל אבל ישראל הם החסרים בהסרת השכינה מביניהם אבל כבוד ה' הוא תמיד ברוך ומהולל:

פסוק יג
וקול כנפי החיות. ר"ל ואז שמעתי קול כנפי החיות שהן נוגעות זו בזו כאלו מנשקות זא"ז וזה היה סלוק השכינה כאלו החיות מוליכי המרכבה עופפים משם ובפריחתן יגעו הכנפים זה בזה ומשמיעים קול:

וקול האופנים לעומתם. גם שמעתי קול האופנים כשהם מתגלגלים והיה קולם לעומת קול כנפי החיות ושוה להם:
וקול. והיה קול רעש גדול:

פסוק יד

ורוח נשאתני. חזר לדבריו לומר הרוח שנשא אותי ממקומו לקח אותי משם אל מקום אחר:
ואלך. שם הלכתי במר נפש בחמת רוחי כדרך המיצר ודואג שהוא מלא חימה וכעס ודאגתו היה על כי ראה סלוק השכינה מבית קה"ק:
ויד ה'. כח חוזק הנבואה היתה עלי חזקה ללכת אל בני הגולה לנבאו' להם:

פסוק טו

אל הגולה תל אביב. אל בני הגולה אשר בתל אביב והוא שם מקום:
היושבים. אשר היו יושבים על נהר כבר:
ואשב. ישבתי במקום אשר המה יושבים שם והנה ישבתי שם שבעת ימים בתוכם תמה ונבהל ומושתק:

פסוק יז

צופה. כמו שהצופה הועמד לראות אם גייסות באים להזהיר בני העיר להיות נשמרים מהם כן העמדתיך להזהיר את העם על התשובה להיות נשמרים מן הפורעניות המעותדת לבוא:
ושמעת. וכאשר תשמע מפי דבר פורעניות תזהיר אותם בשליחותי לעשות תשובה:

פסוק יח

באמרי לרשע. ר"ל באמרי לך על הרשע שימות ואתה לא הזהרתו ולא דברת להזהיר את הרשע לשוב מדרכו הרשעה למען ישאר חי:
הוא רשע. הנה הרשע ההוא ימות בעבור עונו ואדרוש דמו מידך ר"ל תקבל עונש על מיתתו כי אם היית מזהירו אולי היה שב מדרכו ולא היה מת:

פסוק יט

ואתה. אבל אם אתה הזהרת את הרשע והוא לא שב מרשעתו:
את נפשך הצלת. ר"ל לא תקבל עונש על מיתתו הואיל והזהרתו:

פסוק כ

ובשוב צדיק. כאשר הצדיק יחזור מצדקו ויעשה עול כי יטעה לחשוב שבעבור שהיה צדיק מימים רבים יכפר לו האלהים על העול שעושה עתה:

ונתתי מכשול. אזמין לפניו מכשול צרה והוא ימות בה:
כי לא הזהרתו. אם לא הזהרתו הנה הוא ימות בעבור חטאתו והצדקות אשר עשה מאז לא תזכרנה לא להגן עליו מן המיתה ואת דמו אדרוש מידך כי אם הזהרתו אולי עמד בצדקו:

פסוק כא

ואתה. אבל אם אתה הזהרת את הצדיק לבל יחטא בבטחון היותו צדיק עד הנה והוא שמע לך ולא חטא כפי מה שחשב:
חיו יחיה. אף שחשב לחטוא הואיל ולא חטא חיה יחיה כי קבל את האזהרה:
ואתה את נפשך הצלת. כי אם לא הזהרתו היה עושה כמחשבתו והיה מת בחטאו והיה דמו נדרש ממך:

פסוק כב

יד ה'. כח חוזק הנבואה:

פסוק כג

ככבוד. כדמות מראה המרכבה אשר ראיתי וכו':
ואפול וגו'. להשתחות לה':

פסוק כד

רוח. ר"ל רוח התעוררות ומחוזק:
ותעמידני. הרוח הזה החזיק אותי והעמיד אותי על רגלי:
בוא הסגר וגו'. לשבת מבלי חברת אנשים:

פסוק כה

הנה נתנו וגו'. ר"ל תהא כלוא בביתך כאלו נתנו עליך חבלים עבות ואסרו אותך בהם לכל תוכל לזוז משם:
בתוכם. בין אנשי הגולה:

פסוק כו

ולשונך אדביק. ר"ל לא תדבר עמהם כאלו הדבקתי לשונך אל חכך לבל תוכל לדבר:
ונאלמת. תהיה כאלם ולא תהיה למולם לאיש מוכיח שדרכו למחות ולהוכיח מלבו בעת יראה מי עושה הרע:
כי בית מרי המה. לכן לא תוכיחם מלבך כי ימרו בך:

פסוק כז

ובדברי אותך. וכשאדבר אני בך לשלחך להתנבאות להם אז אפתח את פיך למהר לדבר צחות עם כי לא תהיה רגיל כ"כ לדבר עם אנשים ליישר דרכם:

ואמרת. כאשר אשלחך תאמר להם כה אמר ה' ר"ל לא מלבי אני אומר כ"א דבר ה' המה:

השומע. אתה אמור בשמי מי שירצה לשמוע ישמע ומי שיחדל לשמוע יחדל ואין עליך לכופם על השמועה כי בית מרי המה וימרו בך ולא ישמעו אליך אם תרצה לכופם ולכן הנח להם:

פרק ד

פסוק א

ונתתה. העמידה מול פניך וחקוק עליה צורת עיר וחזר ופירש את ירושלים:

פסוק ב

ונתתה עליה מצור. ר"ל תצייר על העיר ההיא החקוקה צורת מצור כאלו האויבים צרים עליה:

ובנית וגו'. ר"ל תצייר עליה כעין דיק וכו' וכולם המה ענייני המצור:

פסוק ג

ונתתה אותה. העמיד אותה להיות כקיר ברזל מפסקת בינך ובין העיר החקוקה והיא דוגמת חומת העיר המפסקת בינה ובין הצרים עליה:

והכינותה. תכין אליה פניך כאלו אתה נלחם עליה:

והיתה במצור. ר"ל אף כי תהיה במצור אשר ציירת עליה צורת מצור עכ"ז גם אתה תצור עליה ותלחם בה והיא לאות לבני ישראל אשר מלבד האויב הנלחם בם אלחם בם גם אני:

פסוק ד

שכב על צדך השמאלי. כנגד שומרון ראש מלכות אפרים שהיתה משמאלה של ארץ יהודה וכמ"ש ואחותך הגדולה שומרון וכו' היושבת על שמאלך (לקמן טז):

ושמת וגו'. עליו על הצער הזה תשים עון ישראל ר"ל בזה הצער יכופר עון ישראל לבל יהיו כלים בעונותיהם מבלי תקומה:

מספר הימים. כחשבון מספר הימים אשר תשכב על צדך השמאלי כחשבון הזה תכפר על עוונם אם הרבה הרבה ואם מעט מעט:

פסוק ה

ואני נתתי לך. למולך הקלתי לחשוב את שנות העון למספר ימים ר"ל כל שנה יחשב ליום ובשכבת יום תכפר על עון שנה:

שלש וגו'. ר"ל והרי הם שלש מאות ותשעים יום כי כן מספר שנות עוונם משנכנסו לארץ עד שגלו בימי הושע בן אלה כי לא בכל ימיהם חטאו כ"א במספר שנים אלו כן הוא בס"ע (ואף שעד ימי ירבעם היו בני יהודה במלכות אחת עם אפרים מ"מ יחשב ע"ש מלכות אפרים כי הם הרבים מול יהודה):

ונשאת וגו'. כאומר הואיל וכן תוכל לכפר עם צער השכיבה על כל שנות עוונם לבל יכלו בעוונם כי תוכל לשכוב כל מספר הימים משא"כ אם היה יום ליום ושנה לשנה כי אז לא היית יוכל לשכוב נגד כל שני עוונם לכפר על כולם כי אם לפי המספר שתוכל לשכוב על צדך:

פסוק ו

וכלית את אלה. אחר שתכלה לשכוב על צדך השמאלי כל הימים האלה:

ושכבת. תשכב על צדך הימני שנית ר"ל אחריו והוא כנגד יהודה שהוא מימין שומרון:

ונשאת. בצער השכיבה ההיא תכפר את כל עון בית יהודה לבל יכלו בעונם:

ארבעים יום. ר"ל תשכב ארבעים יום כי למולם הקלתי לחשוב צער שכיבת יום לכפרה על שנה משני עוונם כי בני יהודה חטאו ארבעים שנה אחר גלות שומרון עד היום ההוא כי בימי מנשה חטאו כ"ב שנה כי בו נאמר כאשר עשה אחאב (מ"ב כא) ור"ל כמספר השנים שעשה אחאב את האשרה ואחאב מלך כ"ב שנים ובכל ימיו עשה את האשרה ושתים של אמון וי"א של יהויקים (כי יהואחז שמלך לפניו ויהויכין שמלך אחריו לא מלכו שניהם כ"א ששה חדשים ועשרה ימים ולא היה שנה שלימה) והנבואה ההיא נאמרה בשנה החמישית לגלות יהויכין הרי ארבעים שנה:

פסוק ז

ואל מצור ירושלים. אל צורת ירושלים החקוקה על הלבנה כאלו נתונה במצור אליה תכין פניך בין בשכבך על השמאל בין בשכבך על הימין:

וזרועך חשופה. תגלה זרועך כאלו תלחם בה כדרך הנלחמים בזרוע מגולה:

ונבאת עליה. ר"ל ובזה כאלו תנבא עליה על חורבנה כי בזה ירמז אשר מלבד האויב הנלחם בם אלחם בם גם אני:

פסוק ח
והנה נתתי וגו'. ר"ל לא תהפך מצד אל צד כאלו נתתי עליך חבלים עבות לאסרך בהם לבל תוכל להתהפך:
עד כלותך. עד אשר תשלים לשכוב כל הימי' אשר אמרתי שאתה תצור עליה בעת שכבך והם ש"ץ יום על צד שמאל ומ' יום על צד ימין:

פסוק ט
ונתתה אותם. את כולם יחד תתן בכלי אחד את הקמח מהם לעשות לחם:
ועשית אותם. מכל המינים יחד תעשה אותם לך ללחם מאכלך והוא לאות לבני יהודה שבימי המצור יאכלו אלו המינים מעורבבים מפני הרעב ולא יבררו החטין למאכלם אבל יאכלו בתערובות המינים הפחותים ההם:
מספר. במספר הימים אשר תשכב על צדך השמאלי שהם ש"ץ יום תאכל לחם זה (וה"ה במספר הימים שישכב על צדו הימני שהם מ' יום ולקצר סמך על המבין כי דרך אחד להם):

פסוק י
ומאכלך. שעור המאכל אשר תאכלנו יהיה במשקול וכו':
מעת. ר"ל לא ליום מלבד הלילה כ"א מעת היום ההוא עד למחרתו בעת ההיא עצמה וגם זה לאות שיאכלו בעת המצור במשקל ולא כדי שביעה כי יחושו פן יתום הלחם:

פסוק יא
ששית ההין. המדה תהיה ששית ההין וזה תשתה מעת עד עת וגם זה לאות שבימי המצור ישתו במדה ולא כל הצורך:

פסוק יב
ועוגת שעורים תאכלנה. החררה אשר תאכלנה תהיה משעורים וגם זה לאות שמעקת רעבון יאכלו עוגת שעורים שהוא מאכל בהמות:
והיא. החררה ההיא תאפינה לעשותה עוגה על גחלים הנעשים מגללי צאת האדם שהדליקו באש אחר שנתייבשו:
לעיניהם. בני הגולה יראו בעיניהם כאשר תאפנה על גחלי גללי צאת האדם:

פסוק יג
ככה. ר"ל זה לסימן שכן יאכלו בני ישראל את לחמם מאוס במקומות אשר אדיחם שם בגולה כי לא יוכלו לשמרם בנקיות בהיותם גולים וכמו שתאכל אותה חררה אפויה על גחלי גללי צאת האדם שהוא דבר נמאס:

פסוק יד
לא מטומאה. לא נמאסה במאכל נמאס:
מנעורי. עם כי עוד לא הייתי אז שלם בשכלי להשמר ביותר מנדנוד מאכל איסור מ"מ מאלה הייתי נזהר:
ולא בא. מעולם לא בא בפי בשר מתועב ונאסר והוא כפל ענין במ"ש וכאומר ואיך עתה אוכל דבר נמאס כזה אשר לא אכלתי מעולם ואף לא אכלתי מעולם דבר הנאסר לשיהא זה גמול העונש:

פסוק טו
נתתי לך. החלפתי לך לקחת גחלי גללי הבקר במקום גחלי גללי האדם ועליהם תעשה לחמך שאינו מאוס כמו גללי האדם:

פסוק טז
הנני שובר. עתה פי' ואמר לו זהו לרמז ואות שאשבור משען לחם בירושלים ר"ל שיהיה הרעב בעבור זה יאכלו במשקל ובדאגה שידאגו פן יכלה הלחם ומים ישתו במדה ובתמהון לבב:

פסוק יז
למען יחסרו. זה יהיה בעבור כי יחסרו לחם ומים בימי המצור:
ונשמו. יהיו תמהים ונבהלים איש ואחיו ר"ל כל איש ואיש ויהיו נמסים בגמול עוונם:

פרק ה

פסוק א
חרב חדה. וחזר ופירש שתער הגלבים יקח שהיא חריפה מאוד ואותה תעביר על ראשך וכוי לגלח שער הראש והזקן:
מאזני משקל. מאזנים העשוי לשקול בהם:
וחלקתם. בהם תחלק את השער לחלקים שווים:

פסוק ב
שלישית. חלק שלישי תדליק באור בתוך העיר החקוקה על הלבנה בעת ישלמו ימי המצור שהם ת"ל יום והוא לסימן ששלישית העם ימותו במצור בתוך העיר ברעב ובדבר:
את השלישית. החלק השליש השני תקח ותכה אותה בחרב סביבות העיר החקוקה והוא לסימן ששלישית העם ימותו בחרב האויב מחוץ לעיר בעת המלחמה:

תזרה לרוח. תפזר לפני הרוח לשיהא הרוח מפזרם במקומות רבות והוא לסימן על ההולכים בגולה הפזורים בכנפות הארץ:
וחרב אריק אחריהם. אשלוף חרבי מתערה לרדוף אחריהם להכותם במקום אשר ינוחו והוא לסימן שהמקום יגרה בהם האויב במקום גלותם לשפוך דמם כמים:

פסוק ג

ולקחת משם. מאלה הפזורים לרוח תקח מעט אשר יהיה מהאפשר לספרם ותקשור אותם בכנפי בגדיך והוא לסימן שאותם שגלו לבבל שהמה מתי מספר בערך הגולים לשאר הארצות שהם יהיו שמורים לבוא לירושלים בבנין בית השני:

פסוק ד

ומהם. מהקשורים בכנפיך תקח עוד ותשליכם אל תוך האש אשר בתוך העיר החקוקה ושם תשרפם והוא לסימן שרבים מיושבי ירושלים ימותו ברעב ובדבר בעת יצור עליה טיטוס והרומיים הקדמוניים:
ממני תצא אש. מלהבת האש הזה תלהט אל כל בית ישראל ר"ל מגלות בית שני יתפזרו בכל הארצות במקום יושבי אנשי הגולה הראשונה ובעון אנשי גולה השניה ילקו גם המה בחרב וברעב ובדבר:

פסוק ה

בתוך הגוים. שמתי אותה באמצע היישוב במקום המובחר וארצות הגוים המה סביבותיה:

פסוק ו

ותמר. והיא לא שלמה כגמולי כי החליפה את משפטי לרשעה ר"ל אני נתתי לה משפטים ישרים והיא הרשיעה לעשות יותר מן העמים ואת חוקותי החליפה לרשעה יותר מן הארצות וכו' והוא כפל ענין במ"ש:
בהם. בדרך חוקותי:

פסוק ז

יען המנכם. בעבור היותכם המון רב יותר מן העמים וכו' לכן מרוב הטובה בעטתם בי ולא הלכתם בחוקותי וגו' וכענין שנאמר וישמן ישורון ויבעט (דברים ל"ב:ט"ו):
וכמשפטי הגוים וגו'. כי הם לא המירו אלהיהם וישראל המירו כבודו בלא יועיל:

פסוק ח

הנני עליך. הנה אני אלחם בך:
גם אני. ר"ל כמו שבגדתם בי כן גם אני אבגוד בכם:

משפטים. משפט פורעניות:

פסוק ט
את אשר לא עשיתי. דבר אשר לא עשיתי מעולם ולא אעשה עוד כמוהו כל ימי הארץ:
יען. בעבור כל תועבותיך אשר מאד גדלו:

פסוק י
לכן. בעבור תועבותיך האבות יאכלו את הבנים בתוכך ירושלים כי יהיה בך עקת רעבון:
ועשיתי. אח"ז אעשה עוד בך משפט פורעניות כי השארית ממך אפזר לכל רוח מארבע רוחות העולם:

פסוק יא
לכן. בעבור תועבותיך הריני נשבע חי אני וגו' וכפל השבועה לומר אם לא בעבור שטמאת את מקדשי בכל שקוציך כי מנשה שם בבית פסל האשרה וגם טמאת ביתר תועבותיך שעשית שם:
וגם אני אגרע. כמו שגרעת את כבודי בשומך פסל האשרה בפני כן גם אני אגרע לחסר אותך ולא תחוס עיני עליך:
וגם אני לא אחמול. כמו שלא חמלת על בניך ושחטתם לעבודת כוכבים כן גם אני לא אחמול עליך:

פסוק יב
שלישיתיך. שליש עמך ימותו בדבר וברעב בתוכך ירושלים:
יפלו סביבותיך. בעת המלחמה:
לכל רוח אזרה. אפזר לכל רוח מארבע רוחות העולם ואשלוף החרב מתערה לרדוף אחריהם להכותם במקום גלותם:

פסוק יג
וכלה אפי. אשלים חרון אפי עליהם ואניח חמתי בם ואז אתנחם על הכעס שהכעיסו אותי:
וידעו וגו'. ר"ל בעת אשלים בם חמתי אז ידעו שאני ה' דברתי בקנאתי שרעה תבוא עליהם ולא הנביא בדא הדבר מלבו:

פסוק יד
לחרבה. להיות חרבה ולהיות לחרפה בגוים כי כולם יחרפו אותך בפני כל העובר דרך עליהם:

פסוק טו
והיתה. ירושלים תהיה לחרפה ובזיון:
מוסר. ייסרו זה את זה עם ירושלים כי יאמרו במוסרם אל תעשו את הרע שלא יבוא עליכם כדרך שבא על ירושלים:
ומשמה. תהיה לתמהון כולם יתמהו על חורבנה:
לגוים וגו'. מוסב על כולם חרפה וגדופה וכו':
בעשותי. בעת אעשה בך משפט פורעניות אז תהיה חרפה גדופה וכו':
ובתוכחות חמה. בגמול עונש אביא חמה ולא על חנם:
אני ה' דברתי. בידי לקיים:

פסוק טז
בשלחי. מוסב למעלה לומר שיהיה חרפה וגדופה וכו' לגוים בעת אשלח בהם את חצי ר"ל מכאובי הרעב הרעים אשר היו פעם למשחית לגוים שפעמים בא חצי הרעב בהם והשחיתם וכעין חצי הרעב האלה בעצמם יהיו חצי הרעב אשר אשלח אותם לשחת את ישראל ועוד אוסף עליכם רעב במדה מרובה יותר מהבא על העכו"ם ואשבור לכם משען לחם מכל וכל בעבור זה ירבו לחרף ולגדף בראותם שבא עליהם חצי הרעב כמו שבא על העכו"ם ועוד יותר:

פסוק יז
ושכלוך. החיות ישכלו וימיתו אותך:
ודם. הנשפך מן ההרוגים:
וחרב וגו'. הוא כפל ענין במ"ש:
אני ה' דברתי. ובידי לקיים:

פרק ו

פסוק ב
שים פניך. החזר פניך מול ההרים:

פסוק ג
חרב. אחוזי חרב מלומדי מלחמה:
במותיכם. הבמות העשויות לעבודת כוכבים העומדים בכל המקומות ההם:

פסוק ד
ונשמו. יהיו שממה כי לא יהיה עוד מי יבוא להקטיר בה:

חמניכם. צורת חמה היו עושים להם לפסל כי עבדו לחמה וכן נאמר וישבת וכו' אשר נתנו מלכי יהודה לשמה (מ"ב כג):
לפני גלוליכם. במקום הרשע שם העונש:

פסוק ה
ונתתי וגו'. ר"ל שמה יהיו ולא יקברו:

פסוק ו
למען יחרבו. ר"ל החורבן יהיה גדול באופן שיחרבו וישממו מזבחותיכם וכו' וכל מעשיכם יהיו נמוחים ונשחתים:

פסוק ז
ונפל חלל. רב חלל יפול בתוככם:
וידעתם. אז תדעו שאני ה' והכל בידי:

פסוק ח
והותרתי. אבל אשאיר מהם במה שיהיה לכם בין הגוים אנשים פליטי חרב כשתהיו פזורים בארצות הגוים:

פסוק ט
וזכרו פליטיכם. הפליטים מהם יזכרו בי בהיותכם בין הגוים אשר נשבו שם וחוזר ומפרש שיזכרו את אשר נשברתי ונעצבתי מלבם הזונה ולתוספת ביאור אמר אשר סר מעלי:
ואת עיניהם. ר"ל ומעיניהם הזונות אחרי העבודת כוכבים ר"ל אז יזכרו העצבות שהיו לפני מלבם הזונה ומעיניהם הזונות:
ונקוטו בפניהם. יכרתו בעיני עצמם ר"ל הם ישפטו הכריתה על עצמם על הרעות אשר עשו להוסיף על כל תועבותיהם שעשו מאז:

פסוק י
וידעו. אז יתנו לב לדעת אשר אני ה' הנאמן בתשלום גמול המעשה:
לא אל חנם וגו'. כ"א בגמול המעשה:

פסוק יא
הכה בכפך. כף אל כף כאשר יעשו המקוננות:
ורקע ברגלך. בעט רגלך בארץ כי אז נראה כאלו מרקע ומרדד הארץ והוא ענין צער ואבלות:

ואמר אח. אמור כמתאונן האח על כל תועבות הרעות שעשו בית ישראל אשר בעבורם יפלו בחרב וברעב ובדבר:

פסוק יב

הרחוק. המרחיק עצמו מן המלחמה ויברח לארצות הגוים להמלט שמה הנה לא ימלט מן הדבר וימות בה:

והקרוב. המקריב עצמו למלחמה יפול בחרב האויב:

והנשאר והנצור. הנשאר בהעיר והוא בתוך המצור כי האויבים צרים עליה הנה הוא ימות ברעב מחסרון הלחם:

וכליתי. אשלים בם כל חמתי:

פסוק יג

וידעתם וגו'. כשיהיו חלליהם בין גלוליהם במקום הרשע שם המשפט אז תדעו שאני ה' הנאמן בתשלום גמול המעשה:

אל כל. החללים יהיו על כל גבעה רמה ובכל ראשי וכו':

אלה עבתה. אילן אלה המרובה בענפים וקלועים זה בזה:

ריח ניחוח. הקטרת שמעלה ריח להיות לה לנחת רוח ואמר זה לפי מחשבת עובדיה:

פסוק יד

ונטיתי וגו'. להכות בם:

ומשמה. הכל יתמהו מגודל חורבנה:

ממדבר דבלתה. משם תתחיל מקומות שוממות וכן יהיה בכל מושבותיהם:

וידעו. אז ידעו שאני ה' נאמן לשלם גמול:

פרק ז

פסוק ב

לאדמת. על אדמת מושבותיהם:

על ארבע. ר"ל לא תשאר אף עיר אחת מא"י:

פסוק ג

עתה. ר"ל בזמן קרוב יבוא הקץ עליך:

כדרכיך. כפי דרכיך:

ונתתי עליך. ר"ל אשלם לך:

פסוק ד
כי דרכיך. גמול דרכיך:
ותועבותיך. תשלומי תועבותיך יבואו בתוכך:
וידעתם. אז תדעו שאני ה' נאמן לשלם גמול:

פסוק ה
רעה אחת רעה. ר"ל רעה שהיא אחת ומיוחדת שברעות הנה באה וזהו חורבן בה"מ:

פסוק ו
קץ בא בא הקץ. כפל הדבר לחזק הענין:
הקיץ אליך. כאלו התעורר מן השינה לבוא עליך והנה באה:

פסוק ז
באה הצפירה וגו'. אתה יושב הארץ באה עליך הבוקר של יום הרעה:
קרוב היום מהומה. קרוב היום של מהומה:
ולא הד הרים. לא יהיה עוד הוד והדר על ההרים כ"א געול וטנוף מדמי החללים:

פסוק ח
עתה מקרוב. ר"ל מיד בזמן קרוב:
ונתתי עליך. ר"ל אשלם לך:

פסוק ט
כדרכיך. כגמול דרכיך:
ותועבותיך. תשלומי תועבותיך יבואו בתוכך:
וידעתם. אז תדעו ותבינו אשר אני ה' המכה בגמול העון ולא בא במקרה:

פסוק י
הנה היום. הנה קרבה היום והנה באה:
יצאה הצפירה. יצאה השחר מיום הרעה:
צץ המטה. המטה ההוכן להכות בהם הוציא ציץ והוא קרוב לעשות פרי ופרי המטה הוא ההכאה בו ועל הכשדים יאמר וכן נאמר באשור ומטה הוא בידם זעמי (ישעיהו י':ה'):
פרח הזדון. נ"נ איש זדון כבר פרח ומהר יעשה פרי הזדון והוא הכליון והאבדון:

פסוק יא
החמס. נ"נ איש חמס קם להיות מטה המכה ברשע באכזריות רב:

לא מהם. ר"ל אין הכליון בא מנצחון הכשדים ולא מהמון עם הרב אשר עמהם ולא מהמיית' בקול שאון המבהיל ומפחיד כי לא בכח זרועם עשו מה שעשו כ"א יד ה' עשתה כל זאת:

ולא נה בהם. ר"ל אין ראוי שיהיה הנהי והיללה בעבורם כי לא עשו ברוע בחירתם ובעוצם ידם:

פסוק יב

בא העת. ר"ל הנה באה בגמול כי נתמלאה הסאה ובא העת אשר הקונה לא ישמח בקניית השדה וכדרך הקונה כי יגלה ממנה ולא תשאר בידו והמוכר לא יתאבל על מה שמכר שדהו כי אף בזולת המכירה לא תשאר בידו:

כי חרון. כי חרון אף ה' יהיה על כל המון העם ולא ישאר מי בארצו:

פסוק יג

כי המוכר. אף כי אם לא מכר שדהו לא היה שב אל השדה הזה שמכר להחזיק בה:

ועוד בחיים חייתם. ר"ל ואע"פ שיהיו נפשם עוד בחיים לא ישוב אליו אף בזולת המכירה:

כי חזון. כי כשנאמר החזון ההוא אל כל המון עמה לא היה מי ששב להי' וכל איש היתה נפשו קשורה בעונו ולא תתפרד ממנו לכן לא יתחזקו לשוב לארצם להחזיק בנחלתם:

פסוק יד

תקעו בתקוע. הנה בבוא האויב יתקעו הם בשופר להשמיע את העם לרדת אל המלחמה מול האויב וגם יכינו כל דבר המצטרך אל המלחמה אבל אין מי הולך למלחמה כי חרוני על כל המון עמה והבאתי מורך בלבבם ויראו לגשת אל המלחמה:

פסוק טו

החרב. חרב האויב תהיה בחוץ לעיר והדבר והרעב יהיו מבפנים בתוך העיר:

אשר בשדה וכו'. אשר יהיה בשדה וכו':

פסוק טז

ופלטו פליטיהם. הפלטים מהם ימלטו ויהיו פזורים בהרים ויהמו בקול נהי כיונים המתקבצים בעמקים וכולם יהמו:

איש בעונו. כ"א יהמה בעונו ר"ל יתודה לומר עונו הטה אלה:

פסוק יז

תרפינה. יחלשו מלהלחם:

תלכנה מים. מזיעת אימה כאלו תמסינה והיו למים:

פסוק יח
וחגרו שקים. דרך אבל וצער:
ואל כל פנים. בכל פנים:
קרחה. כי ימרטו שער ראשם דרך צער ואבל:

פסוק יט
לנדה. לרחוק ולתעוב:
כספם וגו'. ר"ל למה ישליכו כספם ויתעבו זהבם לפי שלא יוכלו להציל את נפשם ביום בוא עברת ה' כי האויב לא יקח כסף וזהב לפדיון נפש:
נפשם לא ישבעו. רצה לומר לא ימצאו לחם לקנות בהם להשביע הנפש ולמלאות המעים:
כי מכשול. כי המכשול הרע הזה היה בעוונם ולא על חנם:

פסוק כ
וצבי עדיו. הדר קשוטו אשר שמהו האל בינותם להיות להם לגאון ולתפארת וזהו בה"מ:
וצלמי. ר"ל והם העמידו בה גלולי תועבותם המשוקצים:
נתתיו להם. ר"ל לפניהם נתתיו לנדה כי בעיניהם יראו שתעבתי בו להרחיקו ממנו למסרו ביד האויב:

פסוק כא
לבז. לקחת כל הנמצא בה:
וחללוהו. עשאוהו חולין ומבוזה:

פסוק כב
והסבותי. סלקתי שכינתי משם ואח"ז חללו מקום הצפון שלי זה ההיכל וקה"ק:
וחללוהו. כפל הדבר וכדרך המתאונן המכפיל אמריו:

פסוק כג
עשה הרתוק. הכן שלשלאות לאסור הגולים:
משפט דמים. כולם חייבים מיתה:
חמס. כולם ראוים לחמס ושלל:

פסוק כד
רעי גוים. ר"ל רעים ואכזרים הם הכשדים:
והשבתי גאון עזים. אבטל גאות עזי הפנים הם ישראל:
ונחלו. יחללו ויבזו בתי מקדשיהם הם הבית וההיכל ובית קה"ק:

פסוק כה
קפדה בא. כריתה בא להם וכאשר יבקשו שלום לא ימצאו אותו:

פסוק כו
הוה על הוה תבוא. זה אחר זה וסמוכה לה:
ושמועה. ר"ל שמועה רעה:
ובקשו. כאומר הם יבקשו אבל לא ימצאו:
תאבד. כי מגודל הצרות יסתמו מהם מעיינות החכמה:
מכהן. כי על הכהן להורות וכמ"ש כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב':ז'):
מזקנים. תאבד מזקנים:

פסוק כז
ונשיא. הוא המלך וכפל הענין במ"ש לחזוק:
שממה. תמהון לבב:
מדרכם. כמו דרכם כן אעשה עמהם וכמשפט הראוי להם אשפטם ואז ידעו כי אני ה' הנאמן לשלם גמול:

פרק ח

פסוק א
בשנה הששית. לגלות יהויכין:
בששי. בחודש הששי:
וזקני יהודה. אותם שגלו לבבל:
ותפול. חנתה עלי שם כח חוזק הנבואה:

פסוק ב
והנה דמות. והנה לפני צורה כמראה אש וחוזר ומפרש ממראה מתניו ולמטה כעין אש:
כעין החשמלה. הוא הזך והנקי מן האש אשר מעט ישיגנו הראות וירמז על הסבה הראשונה שאין להשיגו וגם חשמלה היא מלה מורכבת חש מלה ר"ל שתוק ובלום פיך מן המלול בו:

פסוק ג
וישלח. הדמות שראה הושיט תבנית יד ולקח אותי בשער הראש:
ותשא. הרוח הרימו באויר והביאו לירושלים:

במראות אלהים. ר"ל לא הביאו באמת רק נראה לו במראה הנבואה כאלו הביאו:
שער הפנימית. הוא שער העזרה שהיא פנימית להר הבית:
הפונה צפונה. כי ד' שערים היו לעזרה אחד לכל רוח:
סמל הקנאה המקנה. פסל הקנאה ולתוספת ביאור אמר המקנה ר"ל המקניא ומכעיס למקום להיות במשכן ביתו:

פסוק ד

והנה שם. בבואי אל הפתח ההוא ראיתי שם כבוד ה' כמו המראה שראיתי בבקעה ושם נאמר ככבוד אשר ראיתי על נהר כבר (לעיל ג):

פסוק ה

דרך צפונה. לרוח צפון:
מצפון לשער המזבח. שער הצפוני קרוי שער המזבח לפי שהיה מכוון מול המזבח ומצפון השער חוצה לו בחלל הר הבית היה מושב סמל הקנאה הזה:
בבאה. בבוא אדם ליכנס בעזרה מצאו בדרך כניסתו:

פסוק ו

הרואה. הוא בה"א השאלה כי שאל אותו אם הוא רואה מה הם עושים:
תועבות גדולות וגו'. ר"ל התועבות הגדולות אשר המה עושים פה מעמידת הסמל תוכן כוונתם הוא למען הרחיק אותי מעל מקדשי כי לא אשרה שכינתי במקום הסמל:
ועוד וגו'. ומלבד זה תשוב לראות תועבות גדולות מזה:

פסוק ז

אל פתח. בחלל הפתח כי מתחלה הביאו אל הפתח מבחוץ ועתה הביאו בחלל הפתח:
בקיר. באחד מכותלי העזרה היה בו חור:

פסוק ח

חתר נא בקיר. עתה חפור בקיר במקום החור להרחיב את החור:
והנה פתח אחד. ר"ל מצאתי שם פתח אחד פתוחה ללשכה אחת:

פסוק ט

בא. דרך הפתח וראה וכו':

פסוק י

כל תבנית. ר"ל כל מין תבנית רמש וכו':
וכל גלולי. וכל שאר הגלולים של בית ישראל אשר יעבדו להם:
מחוקה. כל אחת מהן היתה חקוקה על הקיר מהלשכה ההיא בכל סביבה:

פסוק יא
ויאזניהו. הוא היה הראש על כולם:
עומדים. היו עומדים לפני הצורות ההם וכל איש היה בידו המחתה שמקטיר בה ומרבית עשן הקטורת עולה למעלה:

פסוק יב
הראית. אם ראית כאומר עוד יותר היית מתפלא אם היית רואה מה שהמה עושים בחשך ר"ל בהסתר במקום מוצנע כ"א בחדרי משכיתו כי על שהמה מעשים מגונים מאד מאד יסתירו עצמם מבני אדם בעת עשותם ומה' לא יראו כי אומרים אין ה' רואה מעשה הבריות כי עזב את הארץ ביד מערכת השמים ולא ישגיח בה:

פסוק יג
תועבות גדולות. ממה שראית:

פסוק יד
שער בית ה'. זה שער ההיכל וחוזר ומפרש אשר אל הצפונה ר"ל אל הפשפש הצפוני כי שני פשפשים היה לו להשער הגדול אחד בצפונו ואחד בדרומו:
מבכות את התמוז. שם עכו"ם שהיו הנשים מסיקות אותו מבפנים ועיניו היו עשויות מעופרת והיו נתוכין מחום ההיסק והיה נראה להרואים כאלו בוכה ומוריד דמעות והיו אומרות שהוא שואל תקרובות:

פסוק טו
הראית. בה"א השאלה כי שאלו אם השגיח לראות:
מאלה. אשר כבר ראית:

פסוק טז
אל חצר בית ה' הפנימית. ר"ל חצר הפנימית של בית ה' והוא עזרת כהנים:
פתח היכל ה'. ר"ל מול פתח ההיכל בחלל העזרה בין האולם ובין המזבח:
כעשרים. ר"ל עמדו כעשרים וחמשה איש:
משתחויתם. היא מלה מורכבת מהשחתה ומהשתחויה ור"ל היו משחיתים ההיכל לבזותו כי פרעו אחוריהם למולו והתריזו והיו משתחוים לשמש:

פסוק יז
הראית. בה"א השאלה:
הנקל. ר"ל אשר נקל לבית יהודה המעשים שעשו מאז מבלי עשות את התועבות האלה אשר עשו פה כאומר וכי לא די להם במה שעשו מאז:

וישובו להכעיסני. בתועבות האלה:
והנם שולחים. והנה עתה הם שולחים אל אפם ריח הרע בזמר הרוח היוצא מפי הטבעת בעת יתריזו והוא תקון סופרים והראוי אל אפי:

פסוק יח
וגם אני וגו'. ר"ל כמו שהם עושים שלא כהוגן כן גם אני אעשה בחמה שלא כהוגן כי לא תחוס וכו':
וקראו באזני. בעת בוא עליהם משפט הגמול:

פרק ט

פסוק א
ויקרא. קול גדול קרא באזני:
קרבו פקדות העיר. אתם הממונים על העיר להשחיתה קרבו ובואו וכ"א יביא בידו כלי המיוחד לו להשחית בה:

פסוק ב
והנה. כאשר קרא הנה היו באים דמות ששה אנשים וארז"ל שהם אף וחמה קצף משחית משבר ומכלה:
שער העליון. כן שם השער וכן נאמר הוא בנה את שער בית ה' העליון (מ"ב טו):
מפנה צפונה. הפונה לצפון:
ואיש. כ"א היה בידו כלי המשבר ומשחית המיוחד לו:
ואיש אחד בתוכם. בתוך ששת האנשים היה עוד איש אחד מלובש בגדי בד ובהאזור אשר במתניו היה תלוי קסת המיוחד לסופר והוא מכלי כתיבה:
ויבואו. אלה הששה עם האיש לבוש הבדים:
מזבח הנחושת. הוא המזבח אבנים שעשה שלמה תחת מזבח הנחושת שעשה משה במדבר:

פסוק ג
וכבוד וגו'. השכינה נסתלקה מן הכרוב שעל הכפורת אשר היה עליו וירד אל מפתן בית קה"ק ומשם קרא אל האיש וכו':

פסוק ד
בתוך העיר. ולתוספת ביאור אמר בתוך ירושלים:

והתוית תו. תרשום סימן על מצחות הצדיקים הנאנחים ומצטערי׳ בעבור כל התועבות הנעשות בתוכה:

פסוק ה

ולאלה. הם ששת האנשים הבאים בכלי מפצם:

אמר באזני. ר״ל שמעתי כשהיה מדבר להם:

אחריו. אחרי לבוש הבדים:

והכו. באנשי העיר:

פסוק ו

למשחית. להשחי׳ מן העולם:

ועל כל איש. אבל על כל מי שיהיה עליו הסימן אל תגשו אליו להכותו:

וממקדשי תחלו. תתחילו להכות מהאנשים העומדים לפני מקדשי׳:

ויחלו. התחילו להכות מהזקני׳ שעמדו לפני הבית אשר קטרו לגלולים כמ״ש ושבעים איש מזקני וגו׳ ואיש מקטרתו בידו (לעיל ח):

פסוק ז

טמאו את הבית. כאומר אל תחושו לטומאת בה״מ ומלאו חצרות בה״מ מן החללים ואח״ז צאו והכו בעיר:

ויצאו. אחר שהכו בהחצרות יצאו והכו בעיר:

פסוק ח

ונאשאר אני. לא נשאר כ״א אני כי לא רשם סימן אף על אחד כי לא מצא צדיק, ורז״ל אמרו שנענשו על שלא מיחו בהם:

המשחית. כי תשחית את כולם בעת תשפוך חמתך על ירושלים:

פסוק ט

בית ישראל. הם הנשארים בארצם אחר גלות מלכות אפרים ונטפלו למלכות יהודה:

דמים. אנשי שופכי דמים:

מוטה. הטיית משפט:

עזב ה׳. ביד מערכת השמים:

ראה. מה הנעשה בארץ:

פסוק י

וגם אני. כמו שהם אומרים שאין אני רואה כן לא תראה עיני לחוס עליהם:

דרכם. גמול דרכם אשלם על ראשם:

פסוק יא
משיב דבר. היה משיב תשובה אל ה' המשלחו:
עשיתי וגו'. כאומר הנה לא צוית לרשום כ"א על מצחות הצדיקים ולא על זולתם והנה כן עשיתי כי לא רשמתי על מצחות זולתם ומן הצדיקים הנה לא מצאתי:

פרק י

פסוק א
על ראש הכרובים. הם ארבע חיות המרכבה וכן נאמר שם ודמות על ראשי החיה רקיע (לעיל א) וקראם כרובים כי תינוק הוא בלי' ארמי רביא ותואר מראה גוף כל החיות היו בדמות בן אדם כמ"ש וזה מראיהן דמות אדם להנה (שם):
כאבן ספיר. הרקיע היה על דבר מזהיר כאבן ספיר כמראה דמות כסא:
נראה עליהם. על הכרובים ברקיע אשר ממעל להם וכפל הדבר לתוספת ביאור:

פסוק ב
ויאמר. היושב על הכסא ולקצר סמך על המבין וכפל מלת ויאמר יורה על הזרוז:
אל בינות לגלגל. אל בין האופנים:
אל תחת לכרוב. ר"ל אל חלק המקום מהם שהוא מתחת לכרוב והוא בשפולי האופנים:
ומלא. ר"ל בהיותך שם תושיט ידך למלא חפניך גחלי אש מבין הכרובים וזרוק אותם על העיר והוא סימן השחתה כאכילה באש:
ויבוא לעיני. לבוש הבדים בא שמה ואני ראיתיו בא:

פסוק ג
מימין לבית וגו'. כשבא שמה לבוש הבדים עמדו הכרובים ברוח דרומי מהבית:
והענן מלא. הענן היה ממלא את החצר הפנימית והיא עזרת כהנים:

פסוק ד
וירם כבוד ה'. השכינה נסתלקה מעל הכרוב שעל הכפורת וירדה על מפתן בית קה"ק, (ואולי זהו הסילוק האמור למעלה או שחזרה על הכרובים וחזרה ונסתלקה):
והחצר. הוא החצר הפנימי:
את נוגה. הארה וזריחה מכבוד ה':

פסוק ה
וקול כנפי הכרובים. ואז היה נשמע קול כנפי הכרובים מוליכי המרכבה כשהן עופפים משם ובפריחתן יגעו הכנפים זה בזה ומשמיעים קול:

עד החצר החיצונה. הקול לא היה נשמע אלא עד החצר החיצונה והוא עזרת הנשים ובהגיע שמה היה נפסק הקול:
כקול אל שדי בדברו. במקום שהיה הקול נשמע היה חזק מאד כקול אל שדי בדברו בסיני שנאמר שם את הדברים וכו' קול גדול (דברים ה):

פסוק ו

ויהי בצותו. מיד כשצוה המקום ב"ה את האיש לבוש הבדים שממקום עמדו בין האופנים יושיט יד לקחת האש מבין הכרובים מיד בא ועמד אצל האופן ר"ל בין האופנים:

פסוק ז

וישלח הכרוב. אחד מן הכרובים הושיט ידו בין הכרובים אל האש אשר ביניהם:
וישא. לקח משם אש ונתן אל חפני לבוש הבדים:
ויקח. לבוש הבדים לקח האש מיד הכרוב ויצא משם:

פסוק ח

וירא. היה נראה שיש אל הכרובים תבנית יד אדם יוצא תחת כנפיהם אשר בו לקח אחד מהם את האש:

פסוק ט

אופן אחד. אצל כל כרוב היה אופן אחד:
כעין. כגוון אבן תרשיש הוא מראה התכלת:

פסוק י

ומראיהם. מראה ציורם של ארבעת האופנים היה אחד זה כזה והיו כמראית האופן העשוי בתוך האופן זה ממזרח למערב וזה מצפון לדרום שאז יכול הוא להתגלגל לכל רוח מבלי סבוב והחזרה:

פסוק יא

בלכתם. בזה יפרש המקרא שלפניו לומר הנה בעבור זה על ארבעת צדדיהם בחפץ לכתם ילכו ולא יסבו בלכתם הואיל והיו מתגלגלים לכל צד:
אשר יפנה הראש. הוא הכרוב שהוא המניע וראש התנועה:
אחריו ילכו. אחר הראש ילכו האופנים ולא היו מסבבים עצמם בלכתם כי יכולים היו ללכת לכל צד מבלי סבוב:

פסוק יב

וכל בשרם. של גופי החיות:

וגבהם. הוא הגובה מאחורי הגוף:
מלאים עינים סביב. היו מלאים הרבה גוונים מחולפים בכל סביבם אבל מראיהם העיקרי המיוחד אל האופנים היה כעין אבן תרשיש כמ"ש למעלה ומראה העיקרי המיוחד אל החיות היה כגחלי אש כמ"ש ודמות החיות מראיהם כגחלי אש (לעיל א):
לארבעתם אופניהם. ר"ל כן היה לכל ארבעת החיות ולאופניהם שמלבד המראה המיוחד להם היו מלאים מהרבה גוונים מחולפים:

פסוק יג

לאופנים להם. ר"ל להאופנים ההם שמעתי באזני קול קורא אותם בשם גלגל:

פסוק יד

לאחד. לכל חיה היו ארבעה פנים:
פני הכרוב. הוא הנהפך מפני השור כי ארז"ל יחזקאל בקש רחמים ואמר אין קטגור נעשה סנגור כי פני השור יזכיר מעשה העגל שחטאו בו ישראל ונהפך פני השור לפני כרוב והוא אפי זוטרי מבן אדם:
פני אדם. הוא אפי רברבי מבן אדם:

פסוק טו

וירומו הכרובים. ראה שהכרובים נסתלקו ממקומם:
היא החיה. ר"ל אין זה ענין אחר אלא היא החיה בעצמה אשר ראיתי על נהר כבר עם כי אז ראה פני שור ועתה ראה במקומו פני כרוב:

פסוק טז

ובלכת. ר"ל לא נשתנה התנועה ממה שהיתה ובעת ילכו הכרובים ילכו גם האופנים אצלם ובעת ינשאו הכרובים את כנפיהם להתרומם מעל הארץ לעלות למעלה לא יסבו גם האופנים מאצלם:

פסוק יז

בעמדם. בעת יעמדו הכרובים יעמדו גם האופנים ובעת ירומו למעלה ירומו עמהם כי רצון החיה הוא בהאופנים וכאשר יעשו החיות יעשו גם האופנים:

פסוק יח

מעל מפתן הבית. כי שם היה כמ"ש למעלה:

פסוק יט

וישאו. נשאו כנפיהם למעלה:
לעיני בצאתם. בעיני ראיתי בעת יצאו מבית קה"ק מעל המפתן:

והאופנים לעומתם. גם האופנים היו מתרוממים לעומת הכרובים ובשוה להם:
ויעמוד. דמות המרכבה עמד בפתח שער בית ה' המזרחית ר"ל בפתח ההיכל הפונה למזרח לא הפתח הפונה למערב לבית קה"ק:
עליה'. על הכרובי':

פסוק כ

היא החיה. ר"ל היא עצמה החיה אשר ראיתי וכו' עם כי עתה היה פני כרוב במקום פני שור:
ואדע. ידעתי אז אשר הכרובים שראיתי המה החיה עצמה:

פסוק כא

ארבעה וגו'. ר"ל כי כ"א מארבעה הפנים אשר בכל צד היה כלול מארבעה ולכ"א מהפנים היה ארבעה כנפים ודמות ידי אדם היו תחת כנפיה':

פסוק כב

ודמות פניהם. צורת פניהם המה דמיון הפנים אשר ראיתי על נהר כבר:
מראיהם. ר"ל זהו מראיהם שראיתי על נהר כבר:
ואותם. והם עצמם אשר ראיתים אז:
איש. כל אחד מהם הלכו אל עבר מול פניו כי היו להם פנים לכל רוח ובכל עבר שילכו הנה הלכו מול פניהם וכאומר בעבור כל זה שפטתי לדעת שזו היא החיה בעצמה אשר ראיתי על נהר כבר:

פרק יא

פסוק א

ותשא. רוח אלהים נשא אותי במראה הנבואה:
אל שער בית ה' הקדמוני. ר"ל אל שער ההיכל המזרחי ולתוספת ביאור אמר הפונה קדימה לא השער הפונה למערב לבית קה"ק:
עשרים וגו'. ר"ל שם עמדו כ"ה איש ובין האנשים ההם ראיתי את יאזניה וכו':

פסוק ב

החושבים. אשר חושבים און ויועצים בעיר הזאת עצת רע:

פסוק ג

האומרים. אשר יאמרו בעצתם לא בזמן קרוב יהיה היעוד הרע שהנביא מייעד על העיר הזאת ולכן בנות בתים ר"ל א"כ אין לנו עסק כ"א לבנות בתים כי בהם נשב ימים רבים:

היא הסיר. ירושלים היא הסיר שמבשלין בו ואנחנו הבשר ההושם בסיר ר"ל כשם שאין הבשר יוצא מן הסיר עד גמר בישולו כן אנחנו לא נצא מן העיר הזאת עד גמר הבישול והוא ביום המיתה:

פסוק ד

לכן. הואיל וכן יאמרו הנבא עליהם הפוך אמריהם:
הנבא וגו'. כפל הדבר לזרזו:

פסוק ה

ותפול. חנתה עלי רוח הנבואה:
אמור. אל אנשי ירושלים:
כן אמרתם. כדבר הזה לא בקרוב וגו' אמרתם אתם בית ישראל ועל בני יהודה יאמר:
ומעלות רוחכם. ר"ל לא בלבד ידעתי אמריכם כי אף המחשבות העולות על רוחכם ידעתי אני בכל פרט ופרט:

פסוק ו

הרביתם. ר"ל ובעבור הדברים והמחשבות האלו אשר תחשובו שלא תגלו מן העיר תוסיפו לעשות הרע ותרבו חללים בעיר הזאת ותמלאו החוצות חללים:

פסוק ז

לכן. הואיל וכן עשיתם לכן כה אמר ה' חלליכם וגו' ר"ל הנה עתה נתקיים אמריכם שאמרתם היא הסיר וגו' כי חלליכם אשר הרגתם בתוכה המה הבשר ולעומת פגרי החללים דימה העיר אל הסיר שמשימים בה את הבשר כי כן שמתם בה פגרי חללים:
ואתכם. אבל עליכם גזרתי להוציא מתוכה או אתכם אוציא מתוכה ללכת גולה ולא יתקיים אמריכם בעצמכם:

פסוק ח

חרב יראתם. מחרב מלך בבל יראתם וחרב אביא עליכם ממנו:

פסוק י

על גבול ישראל. סמוך לגבול ישראל אשפוט אתכם והוא ברבלה בארץ חמת כמ"ש ויעלהו וגו' דבלתה וגו' וישחט מלך בבל את בני צדקיהו וגו' ואת כל חורי יהודה שחט מלך בבל ואת עיני צדקיה עור (ירמיהו ל"ט:ו'-ז'):
וידעתם. אז תדעו שאני ה' הנאמן לשלם גמול:

פסוק יא

היא. ירושלים לא תהיה לעומתכם כסיר המשמרת הבשר המושם בתוכה עד גמר הבישול כי לא תהיו בה עד יום המיתה:

ואתם. אבל אתם תהיו בתוכה דומה לבשר המצטמק בתוך הסיר כי שמה תהיו נמקים ונמסים אבל לא תמותו בה כי על גבול ישראל ברבלי בארץ חמת שם אשפוט אתכם משפט מות:

פסוק יב

וידעתם. אז תדעו אשר אני ה' הנאמן לשלם גמול על אשר לא הלכתם בחוקי:

וכמשפטי הגוים וגו'. לעבוד עבודת כוכבים כמותם:

פסוק יג

כהנבאי. כאשר נבאתי הנבואה ההיא כי במראה הנבואה היה נראה לו כאלו מתנבא הדבר הזה וכאשר צוה לו המקום כמ"ש למעלה לכן הנבא עליהם וכו':

ופלטיהו. אחד מן השרים שעמדו בפתח השער:

מת. מיתה פתאומית:

ואפול וגו'. להשתחוות ולבקש רחמים:

כלה אתה עושה. וכי אתה עושה כלה את השארית לבל יותר מי ועל שראהו מת פתאום והיה מראשי העם חשב שמא כן ימותו כולם:

פסוק טו

אחיך אחיך אנשי גאולתך. אמר שלש פעמים אחד נגד גלות ארץ זבולון וארץ נפתלי בימי פקח בן רמליהו כמ"ש (במ"ב) ואחד נגד גלות אנשי עבר הירדן כמ"ש בדה"א ואחד נגד גלות יהודה בימי יהויקים ובימי יהויכין:

וכל בית ישראל כלה. הוא הגלות הכללי בימי הושע בן אלה כמ"ש במ"ב:

אשר אמרו להם. אשר יושבי ירושלים אמרו על כל אנשי הגליות האלה הנה הם רחקו מעל ה' וממקדשו והשליכם לארצות רחוקות ולא ישגיח בהם מעתה וכל א"י בכללה נתנה לנו למורשה ואנחנו נשב בכולה עד עולם וא"כ שמחים הם בצרתם וחושבים לרשת ארצם וכאומר איך א"כ תצעק על מות האנשים הרשעים ההמה:

פסוק טז

לכן. הואיל ואומרים שלא אשגיח בהם מעתה אמור להם כה אמר ה' עם כי הרחקתים ממקדשי ומארצם להיות גולים ועם כי פזרתים בארצות העמים אבל הנה מהשגחתי לא רחקו כי בהארצות אשר באו שמה אהיה להם למקדש מעט ר"ל אשרה שכינתי בבתי

הכנסיות שלהם ועם כי רחקו מן מקדשי שהוא המקדש הגדול אשר בירושלים יהיה להם במקומו מקדש מעט:

פסוק יז
לכן אמור. הואיל ואומרים שאנשי הגליות האלה לא ישובו לעולם לארצם והם יירשוה לכן אמור אליהם כה אמר ה' וקבצתי וגו' ר"ל כן אמר ה' וכן יעשה ואקבץ אתכם וגו' ואז אחזיר לכם את אדמת ישראל ועל ימי המשיח יאמר:

פסוק יח
והסירו וכו'. ר"ל השקוצים והתועבות הנעשים בה עתה יסירו מתוכה כלומר אז לא יהיה נעשה בה עוד:

פסוק יט
לב אחד. ר"ל לא יהיה עוד לבם חלוק ומסופק להאמין בה' כי בכל לב יאמינו בה':
ורוח חדשה. רצון חדש ללכת בחוקי:
לב האבן. לב קשה כאבן:
מבשרם. ר"ל מגופם:
לב בשר. רך כבשר ר"ל מוכנע ונוח:

פסוק כ
למען. באופן שילכו בחוקותי וישמורו משפטי בלבם ויעשו אותם:
והיו לי לעם. להאמין בי ולשמור מצותי:
ואני אהיה להם לאלהים. להציל ולהושיע אותם:

פסוק כא
ואל לב וגו'. ר"ל אבל האנשים הרשעים הנשארים בירושלים אשר לבם הולך אל תוכיות השקוצים והתועבות לא ישארו בה לעולם לרשת חלקם כי גמול דרכם אתן בראשם ויגלו ממנה למרק עוונם:

פסוק כב
וישאו הכרובים. הרימו כנפיהם להסתלק מן המקום ההוא:
לעומתם. לעומת הכרובים בשוה להם:
עליהם. על הכרובים:

פסוק כג
ויעל. נסתלק מעל תוך העיר:
על ההר. הוא הר הזיתים העומד במזרח העיר:

פסוק כד

ורוח. רוח הנבואה לקחני משם והביאני אל ארץ כשדים:

במראה ברוח אלהים. במראה הנבואה נראה לי כאלו הביאני אל ארץ כשדים כי באמת שם היה אבל מתחלה נראה לי במראה הנבואה כאלו בא לירושלים כמ"ש ותבא אותי ירושלמה במראות אלהים (לעיל ח) ועתה נראה לו במראה הנבואה כאלו חזר למקומי:

ויעל מעלי. ואז נסתלק מעלי המראה אשר ראיתי:

פסוק כה

אל הגולה. אל אנשי הגולה למען ישלחו הדברים לקרוביהם לירושלים:

את כל דברי ה' וגו'. כל הדברים אשר הראוהו בשנה הששית שאז הובא לירושלים במראה הנבואה:

פרק יב

פסוק ב

בתוך בית המרי. על אנשי הגולה יאמר:

אשר עינים להם. אשר יש להם עינים לראות בהם ואינם רואים ר"ל הלא בעיניהם ראו גלותם מן הארץ ולא לקחו מוסר:

ולא שמעו. אל דברי הנביא המזהירם:

פסוק ג

כלי גולה. כלים המיוחדים לאנשי גולה והם תרמיל וכד וקערה וכדומה:

וגלה יומם. בעצם היום תהיה גולה לעיניהם וחוזר ומפרש איך יהיה הגלות ואמר שתהיה גולה ומועתק ממקומך:

אל מקום אחר. ר"ל מביתו אל בית אחר העומד ממרחק והוא לרמז על גלות ירושלים כאשר יפרש בענין:

אולי יראו. ר"ל אולי יתנו לב על מה שיראו הרמז בפועל כי בית מרי המה ואינם מקבלים תוכחת הנביא בפה וכאומר לכן עשה הרמז הזה אולי תועיל בזה ואף שכל הנבואה הזאת והרמזים האלה נאמרו על יושבי ירושלים עכ"ז אולי מהם יקחו מוסר ויכנע לבבם:

פסוק ד

והוצאת כליך. כלי הגולה שתעשה תוציא בעצם היום לעיניהם כמו שמוציאים כלי גולה ר"ל בענין דרך הוצאת כלי גולה:

ואתה תצא. ר"ל תצא שוב בערב ממקומך אל מקום האחד:

כמוצאי גולה. כדרך המוציאים לגולה שיוציאם אף בלילה ולא ימתינו עד יאיר היום:

פסוק ה

חתר לך. עשה לך חתירה בקיר הבית ודרך בו יוציא את עצמו והוא לרמז על צדקיה שיצא מן העיר דרך מערה:

פסוק ו

על כתף תשא. את כלי הגולה ומטלטליו:

בעלטה תוציא. הכלים והמטלטלים תוציא באופל החושך מבלי קחת ביד דבר המאיר כדרך הולכי גולה:

פניך תכסה. כאדם הבוש להראות פניו:

ולא תראה. כי בכלל הפנים יכוסה העינים ולא יראה דבר:

כי מופת. ר"ל עשה כן כי אותך נתתי למופת לבית ישראל כמו שתעשה אתה מנהג גולים כן יגלו הם ויעשו כמו שעשית:

פסוק ז

ככלי גולה. בענין דרך הוצאת כלי גולה:

יומם. בעצם היום:

ביד. עם ידי חתרתי בקיר לצרכי לצאת דרך בו:

פסוק ט

הלא אמרו. הלא שאלו אותך על מה אתה עושה כדברים האלה וכאומר הם שאלו ואתה לא השיבות להם:

פסוק י

אמור. תשובה על שאלתם:

הנשיא המשא וגו'. ר"ל על הנשיא הוא המלך עליו מרמז משא הנבואה ההוא מה שיקרהו בירושלים אותו ואת כל בית ישראל וגו':

בתוכם. ר"ל בחוצות העיר:

פסוק יא

אני מופתכם. אני לכם למופת:

כאשר עשיתי. ללכת כדרך הגולים:

כן יעשה להם. וחוזר ומפרש שילכו גולה בשבי:

פסוק יב

והנשיא. זה המלך צדקיה:

אל כתף. על הכתף ישא כלי הגולה מטלטליו באופל החושך וכן יצא מן העיר:
בקיר. יעשו לו חתירה בקיר להוציא בו את עצמו ועל המערה יאמר כי דרך בו ברח:
יען אשר וגו'. ר"ל למען לא יראה הוא בעיניו את עם הארץ כשהוא בורח שהוא לו לבושת ולכלימה לכן יכסה פניו:

פסוק יג

ופרשתי וגו'. ארז"ל מערה היתה לו מביתו עד ערבות יריחו וברח דרך בו ונזדמן צבי הולך ממעל על המערה ורדפו כשדים אחר הצבי וכבואם לפתח המערה מצאו את המלך יוצא ותפשוהו:
בבלה ארץ כשדים. לבבל שהיא מארץ כשדים:
ואותה לא יראה. כי נ"נ עיור את עיניו עד לא הביאו לבבל וא"כ לא ראה את בבל:

פסוק יד

אשר סביבותיו. המסבבים אותו להיות לו לעזר:
וכל אגפיו. צבאות חיילותיו אפזר לכל רוח וחרב האויב אשלוף מתערה לרדוף אחריהם:

פסוק טו

כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול:
בהפיצי. בעת אפזרם בגוים בארצות העמים אז ידעו שאני ה':

פסוק טז

והותרתי. אשאיר מהם אנשים מעטים אשר יקל לספרם:
למען יספרו. הנשארים ההם:
אשר באו שם. בשבי הגולה:
וידעו. האומות ידעו שאני ה' נאמן לשלם גמול:

פסוק יח

ברעש תאכל. הראה עצמך לפניהם כאלו תאכל ברעש:

פסוק יט

אל עם הארץ. הם אנשי הגולה:
ליושבי ירושלים. על יושבי ירושלים:
אל אדמת. על אדמת ר"ל אותם היושבים עדיין על אדמת ישראל ולא גלו ממנה:
בשממון. בתמהון לבב ובעצב:
למען תשם. ר"ל דאגתם תהיה על כי תהיה ארצם שממה מן האנשים הממלאים אותה בעון החמס של היושבים בה:

פסוק כ
הנושבות. המיושבות מאנשים:
תחרבנה. תהיינה חרבות:
כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול:

פסוק כב
מה המשל הזה. ר"ל למה אתם מושלים המשל הזה על ענין אדמת ישראל:
יארכו הימים. על כי ייעודי הנביאים לזמן רחוק היו אומרים הנה באריכות הימים יהיה נאבד כל הנבואה כי לא יזכר בה ובדרך לעג אמרו בל' הנוהג בבן אדם המרחיק דבר מה שלא יזהר בה בזמן שקבע ולא יעשה:

פסוק כג
קרבו הימים. ר"ל היעוד לעשות הרע יהיה בזמן קרוב ויהיה א"כ דבר כל הנבואה ולא תשכח:

פסוק כד
כל חזון שוא. ר"ל מעתה לא יוכלו נביאי השקר לנבאות על השלום בשוא ולא יקסמו עוד חלקלקות אמרים להבטיח את השלום כמאז בהיות עוד הנבואה על זמן רחוק:

פסוק כה
כי אני ה' אדבר. ר"ל עתה אני מדבר לומר דעו את אשר אדבר דבר יהיה נעשה מהרה ולא תמשך עוד להאריך הזמן כמאז:
אדבר דבר. אדבר אל הנביאים ועשיתיו בזמן קרוב:

פסוק כז
אשר הוא חוזה. אשר הנביא מתנבא:
לימים רבים. ר"ל הוא אומר שתהיה הדבר אחר ימים רבים וכאלו יאמרו א"כ יארכו הימים ואבד כל חזון כמ"ש למעלה:
ולעתים וגו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק כח
כל דברי. ר"ל אף אחד מדברי וכן לא תעשה כל מלאכה (שמות כ':י'):
ויעשה. מהרה:

פרק יג

פסוק ב
אל נביאי ישראל. על נביאי השקר יאמר:
לנביאי מלבם. לאלו המתנבאים לבדות מלבם לאמור שמעו דבר ה' כאלו ה' שלחם:

פסוק ג
הוי. יש להתאונן על הנביאים האלה הנבלים אשר הולכים אחר רצונם לומר מה שיש עם רצונם ומה שלא ראו בנבואה:

פסוק ד
כשועלים בחרבות. כמו השועלים כשהם בחרבות כשאדם בא בפרצת החורבה אין מי עומד למולו לעכבו מליכנס שמה אבל כלם יברחו דרך פרצה אחרת וכמו השועלים ההם כן היו נביאיך אתה ישראל וכאשר יפרש במקרא שלאחריו:

פסוק ה
לא עליתם בפרצות. אתם הנביאים הנבלים לא עמדת' בפרצו' לעכב על האויב לבל יבוא ר"ל לא עמדתם בתפלה לעכב הפורעניות:
ותגדרו. מלת לא משמשת בשתים לומר לא גדרתם גדר במקום הפרצה ר"ל לא החזרתם את ישראל למוטב לעשות תשובה:
לעמוד. למען יכלו עמוד במלחמה מול האויב בעת בוא מה' תשלום גמול העון:

פסוק ו
חזו שוא. בשוא נבאו ובכזב קסמו כי גם הקסם לא אמרו באמת:
האומרים. בדבריהם אמרו נאום ה' ולא כן הוא כי ה' לא שלחם:
ויחלו. ר"ל ואיך א"כ מבטיחים תוחלתם אל העם שיתקיים הדבר שאומרים:

פסוק ז
מחזה. נבואת שוא נבואתם כי לא היתה נבואה:
ומקסם כזב. ר"ל אף הקסם אמרתם בשקר:

פסוק ח
הנני. הנה אני אלחם עמכם:

פסוק ט
ידי. מכת ידי:
בסוד. לא יהיו בקבוצת עמי להכנס יחד עמהם להחשב עם ה' כמותם:

ובכתב וגו'. להיות נכתב עמהם להחיות בעולם הנצחי כמ"ש כל הכתוב לחיים בירושלים (ישעיהו ד':ג'):
לא יבאו. בתוך הבאים בזמן הגאולה:
כי אני אד'. הנאמן לשלם גמול:

פסוק י

יען וביען. הכפל לחזק ולומר בעבור זה העון לבד ראוים הם לגמול העונש הזה:
הטעו את עמי. היו מטעים אותם לאמר שלום יהיה לכם ובעבור זה אחזו בדרכם ולא עשו תשובה:
ואין שלום. ר"ל ובשקר הבטיחו השלום כי אין שלום מיועד להם:
והוא בונה חיץ. כ"א מהנביאים ההם היה בונה חיץ שהוא כותל לבנים גרועה וקלושה והיא הנבואה שהיו אומרים:
והנם. והנה הם טחים על הכותל טיח תפל שאינו מתוקן כהלכתו לייפות הכותל ולהחליקו ר"ל מייפים הנבואה במליצה נאותה ומזויפת להיות מקובל על הלב:

פסוק יא

אמור וכו'. ויפול ר"ל אמור על טחי התפל למה אתה טחים הבנין הלא תדעו שיפול ולא יתקיים כלומר מה תועלת מיופי המליצה הלא אין ממש בנבואה:
היה גשם שוטף. הנה אם יהיה גשם שוטף וכן אם אתן אני אבני אלגביש שתפולנה עליה וגם רוח סערה שתבקע את הקיר ר"ל אם יבוא אויב חזק יהיה א"כ נראה לכל בטול הנבואה:

פסוק יב

והנה נפל הקיר. כשיפול הקיר הלא יאמר מה תועלת היה בטיח ר"ל כשתבוטל הנבואה הלא יאמר מה תועלת ביופי המליצה מיטב הדבור:

פסוק יג

ובקעתי. ר"ל כן אעשה ואבקע את הקיר בחמתי ע"י רוח סערה ובאפי יהיה עליה גשם שוטף ואבני אלגביש אוריד עליה בחמה לכלותה ר"ל אביא אויב חזק ותבוטל הנבואה:

פסוק יד

והגעתיהו. את הקיר אגיע עד הארץ כי תפול למטה:
ונגלה יסודו. על כי תפול הכותל ממעל שעל היסוד יהיה א"כ נראה היסוד:
ונפלה. כאשר תפול הקיר אז גם אתם טחי התפל תכלו בתוכה רוצה לומר כשיבוא האויב ותבוטל הנבואה אז יכלו הנביאים ההם:

כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול:

פסוק טו

וכליתי. אשלים את חמתי בקיר ר"ל אבטל את כל דברי הנבואה:

ובטחים. ר"ל בהנביאים המייפים נבואת השקר במליצ' נאותה ומזויפת:

ואומר לכם. אז אומר לכם אין הקיר ר"ל הנה לא נתקיימה הנבואה ואין תקומה אל הטחים אותו הם הנביאים ההם כי אז יכלו גם המה:

פסוק טז

נביאי ישראל. יפרש אמריו לומר הבונים והטחים הם נביאי ישראל וכו':

חזון שלום. נבואה מהבטחת שלום:

ואין שלום. ר"ל ובשקר יבטיחו כי אין שלום מיועד להם:

פסוק יז

המתנבאות מלבהן. אשר בודות מלבהן ואומרות בנבואה:

פסוק יח

הוי למתפרות כסתות. יש להתאונן על המתפרות כסתות וכו' כן היה דרכם לתפור כסתות קטנות והיו תולות להנשאלין על אצילי ידיהם ובאותן כסתות היו קוסמות ולמי שחפצות אומרות קסם טוב ולמי שחפצות אומרות קסם רע:

על כל וגו'. על הנשאלין:

ועושות המספחות. כעין מטפחות היו עושות לקסום קסמים להשימם על ראש כל קומה ר"ל על ראש כל אדם מהבאים לשאול קסמיה (ויקרא האדם קומה על כי הוא לבד הולך בקומה זקופה ולא כן שאר הבריות):

לצודד נפשות. ר"ל לרמות אותם להביא עליה' עון אשמה במה שמאמינים בקסמים:

הנפשות. וכי מהראוי לצודד נפשות של עמי להחטיאם בעון הקסם ולהחיות בזה נפש עצמיכן לקחת על זה שכר להתפרנס בה וכי הגון הדבר שבעבור השכר תחטיאו אנשים:

פסוק יט

ותחללנה. אתן מחללים אותי בפני עמי להסיר מלבם בטחון ה' ולפנות אל הקסם ואת זה תעשו בשכר מלא אגרוף שעורים ובחתיכות לחם:

להמית נפשות. לקסום שוא לשפוט מיתה על נפשות אשר באמת לא תמותנה ולשפוט החיים על נפשות אשר באמת לא תחיינה ולא יהיה א"כ כדבריכן:

בכזבכם. ר"ל הדברים האלה תאמרו ותשפטו בעת תכזבו אל עמי השומעים כזב ומאמינים לה:

פסוק כ

הנני. הנה אני אפנה אל הכסתות שלכן אשר אתן מצודדות עמהם את הנפשות להחטיא אנשים להוציא ולהפריח מהם נפשותם:

וקרעתי. כי אקרע אותם מעל הזרועות אשר שמתן עליהם אותם הכסתות ר"ל שתחרב ירושלים ותתבטל כל התחבולות והכזבים כאלו יקרעו מעל הזרועות והיו כלא היו:

ושלחתי. אז אשלח חפשי את הנפשות אשר אתם מצודדות ר"ל אז לא תוכלו עוד לרמות ולהחטיא:

את נפשים לפורחות. אמר לתוספת ביאור את הנפשות הנצדות בידכן להוציאן ולהפריחן מן הגוף להיות אבודות בעוונם אותם אשלח חפשי:

פסוק כא

וקרעתי וגו'. ר"ל גם התחבולה של המטפחות תתבטל כאלו אקרעם והיו כלא היו:

והצלתי וגו'. לבל יהיו נלכדים בידכן להכשילם בעון הקסם ולתוספת ביאור אמר ולא יהיו עוד בידכן להיות נצודים:

כי אני ה'. שהכל בידי:

פסוק כב

יען. בעבור שהיו משברות לב צדיק לצערו באמרי שקר שאמרו לו מות תמות:

ואני. אבל אני לא הכאבתי לבו כי לא גזרתי עליו המיתה:

ולחזק. והיו עוסקות לחזק ידי רשע להבטיחו על השלום והיה זה סבה לבלתי ישוב מדרכו הרע להשיג החיים ע"י התשובה וא"כ עשו רעה גם לצדיק גם לרשע:

פסוק כג

לא תחזינה. לא תנבאו עוד שוא:

וקסם וגו'. מוסב על שוא לומר וקסם שוא לא תקסמנה:

והצלתי וגו'. לבל יהיו נלכדים בידכן:

כי אני ה'. שהכל בידי:

פרק יד

פסוק א

ויבוא אלי. בא אלי קבוצת אנשים מזקני ישראל:

וישבו לפני. התעכבו לפני:

פסוק ג
העלו וגו'. ר"ל מחשבות לבם לעבודת כוכבים ונגד פניהם נתנו מכשול עון העבודת כוכבים כאומר לא במחשבה לבד כי עושים גם בפועל:
האדרש. וכי מהראוי שאהיה נדרש להם למלא משאלותם בתמיה:

פסוק ד
דבר אותם. דבר עמהם:
ובא אל הנביא. לשאול ממנו דבר ה':
נעניתי לו. אקבל מענהו אשר לו להשיב עליו עם כי בא לשאול במחשבות רוב גלוליו:

פסוק ה
למען תפוש. ר"ל לא אשיב למלאות שאלתו רק למען לאחוז אותם בלבותם להקריב אלי אשר כולם פרשו מעלי במחשבות גלוליהם כי בראותם שאקבל מענם ואשיבם ידעו שיש אלהים בישראל:

פסוק ו
שובו. אתם עצמיכם:
והשיבו. את נשיכם ובניכם:
השיבו פניכם. לבל תסתכלו בהם וכאומר אם כן יעשו אז אשיב על מענם למלאותם:

פסוק ז
לדרש לו בי. לדרוש את הנביא בדברי:
נענה לו בי. אקבל המענה אשר לו להשיב עליו בעבור כבוד שמי:

פסוק ח
ונתתי פני. רצה לומר אולם לא למלאות שאלתו כי אדרבה עוד אתן פני באיש ההוא ואתן אותו לשממה להיות למופת לבני מרי שלא יהיו כמותו לדרש בדבר ה' במחשבת עבודת כוכבים:
ולמשלים. מן השממון שיבוא עליו יקחו משל להדמות אליה שוממות אחרות:
כי אני ה'. נאמן לשלם גמול:

פסוק ט
והנביא כי יפתה. ואם הנביא הנדרש יהיה נפתה מלבו וידבר דברו מנפשו להשיב אל השואל שימלא שאלתו:

אני. כמו האני ותחסר ה"א התימא וכמוהו רבים ור"ל האם אני ה' פתיתי את הנביא לדבר שקר בתמיה הלא הבחירה חפשית ולכן אטה ידי עליו להכותו ואשמידו מתוך עמי ישראל:

פסוק י

ונשאו עונם. הם יסבלו גמול עוונם זה כזה:

כעון הדורש. כגמול עון הדורש בדבר ה' במחשבת עבודת כוכבים כן יהיה גמול עון הנביא המשקר:

פסוק יא

למען לא יתעו וכו'. כשיראו שאני משלם גמול:

והיו לי לעם. אז יהיו נקראים עמי:

לאלהים. להצילם ולהושיעם:

פסוק יג

למעל מעל. ר"ל אם החטא יהיה לכחש בי ולשקר בי:

ונטיתי. אז אטה ידי עליה להכותה ואשבור לה משען לחם ולתוספת ביאור אמר והשלחתי בה רעב והכרתי כי ימותו ברעב:

פסוק יד

והיו. ואף אם יהיו בארץ ההיא שלשת האנשים הצדיקים האלה והם נח דניאל ואיוב:

המה בצדקתם. ר"ל שורת הדין הוא שהם יצילו את עצמם בצדקתי לבל יכרתו ברעב אבל אין שורת הדין מחייבת להגן על כולם, (וזכר אלו השלשה לפי שנח לבד נשאר מן המבול ולא הגין על כל בני דורו ודניאל לא הגין על כל בני עמו כי הוא לבד היה בגדולה בבבל ואיוב לא הגין אף על בני ביתו כי כולם נאבדו ונשאר הוא לבדו לכן אמר אף אם יהיו שלשתם יחד אין שורת דין מחייבת להגן על אחרים):

פסוק טו

לו חיה רעה. ר"ל אם גמול העון יהיה אשר אעביר בארץ קבוצות חיות טורפות לשכל עמה ותהיה שממה מבלי עובר בה מפחד החיות:

פסוק טז

שלשת. רצה לומר אף אם בתוכה ימצאו שלשת האנשים האלה האמורים למעלה:

חי אני. הריני נשבע חי אני אם שורת הדין מחייבת שיצילו בזכותם בין בנים בין בנות רק המה לבדם ינצלו:

פסוק יז
או חרב. אם גמול העון יהיה אשר אביא על הארץ אחוזי חרב:
ואמרתי וגו'. כפל הדבר לחזק:

פסוק יח
לא יצילו. ר"ל אין שורת הדין מחייבת להציל בזכותם בנים ובנות:

פסוק יט
או דבר. אם גמול העון יהיה אשר אשלח דבר על הארץ:
בדם. להפסיד אותו כי מהות הדבר הוא שנפסד הדם מהאויר המופסד:

פסוק כ
אם בן וגו'. ר"ל אם שורת הדין מחייבת להציל בזכותם בין בן בין בת:

פסוק כא
כי כה אמר אד'. אשר כן אמר ה' אשר כל שכן הדבר שהנה אשלח על ירושלים בגמול עוונם את ארבעת שפטי הרעים להכריתם שכ"ש הוא שאין שורת הדין מחייבת שיהיה מי מהם ניצל בזכות הצדיקים:

פסוק כב
והנה נותרה בה. ר"ל עכ"ז בחסדי תשאר בה פליטה והם הבנים והבנות המוצאים מירושלים ללכת בגולה:
הנם יוצאים אליכם. אל מול בני הגולה יאמר הנה הם יוצאים מירושלים לבוא אליכם בבלה:
את דרכם. אשר לא טובים:
ונחמתם. יהיה לכם תנחומין על מה שהתאבלתם על הרעה אשר הבאתי על ירושלים כי בהבאים תראו שהיו ראויים לאבדון:
את כל. ר"ל על כל מיני הרעות שהבאתי עליהם על כולם יהיה לכם תנחומין:

פסוק כג
ונחמו אתכם. הבאים הנה ינחמו אתכם על הרעה כי תראו את דרכם הרעים וכפל הדבר לתוספת ביאור:
וידעתם. אז תדעו אשר לא בחנם עשיתי את כל הרעה שעשיתי בה כ"א בגמול העון:

פרק טו

פסוק ב
מה יהיה וכו'. ר"ל מה הוא הגרעון של עץ הגפן מכל שאר העצים:
הזמורה וגו'. ר"ל לא על גפן הכרמים בעלת פרי אני אומר אלא על הזמורה הגדילה ביער שהוא עץ גפן מדברי שאינו עושה פירות:

פסוק ג
היוקח. וכי יוקח ממנו עץ לעשות למלאכה וכי יקחו ממנה עץ לעשות יתד לתלות עליו שום כלי בתמיה וזהו על כי העץ הזה הוא חלוש ורך ואינו ראוי לכלום:

פסוק ד
הנה לאש. ר"ל ועתה אוסיף לומר הנה אם העץ ההוא ניתן אל האש לשריפה והאש שרפה בה בשתי הקצוות ונתייבש בתוכו וכי אפשר שיצלח למלאכה:

פסוק ה
בהיותו תמים. הלא בהיותו עוד שלם עד לא משלה בו האש לא היה ראוי לעשותו למלאכה וכ"ש עתה שהאש שרפתהו ונתייבש איך אם כן יהיה נעשה עוד למלאכה:

פסוק ו
לכן. ר"ל הואיל ואמרתי שכ"ש הוא שאין עץ כזה ראוי למלאכה לכן כה אמר ה' כמו עץ הגפן הזה האכול באש כן אתן את יושבי ירושלים שלא יצלחו עוד לשום דבר כי כן דומים הם להעץ הזה כי גם שני קצותיו אכלה האש כי כבר גלו אותם שבעבר הירדן ומלכות אפרים שבארץ ישראל וגם הם נחרו מהאש כי הרבה מהם גלו עם יהויקים ויכניה ואם כשהיו עדיין בתוקפם שלא גלה מי מהם החזקתי עליהם האויב וגלו ומכ"ש עתה שנשארו מעט מהרבה:

פסוק ז
מהאש יצאו. ר"ל עם כי בעת שצר עליהם מלך אשור אחר שכבש את שומרון היו אז נצולים מיד המכלה כל העובדי כוכבים כדבר הנאכל באש אולם עתה בבוא נ"נ המכלה גם הוא את העובדי כוכבים כאש הוא יאכל וישחית גם אותם:
בשומי. כשאשים כעסי בהם אז ידעו שאני ה' הנאמן לשלם גמול:

פסוק ח
יען. בעבור שמעלו וכחשו בה':

פרק טז

פסוק ב
הודע. ר"ל אמור להם תועבותיהם להתווכח עמהם:

פסוק ג
מכורותיך ומולדותיך. ארץ מגורך ומקום תולדתך המה מארץ הכנעני ר"ל ברוע מעשיך אתה ניכרת שארץ מגורך ומקום תולדתך המה מארץ הכנעני כי מעשיך דומים למעשיהם כאלו מהם למדת:
אביך האמורי. וכאלו אביך היה מאנשי האמורי וכאלו אמך היתה מבנות חת כי מעשיך מורים כאלו כן הוא:

פסוק ד
ומולדתיך וגו'. כאומר הלא אין מהראוי לבגוד בי כי אני הטבתי עמך כי מולדותיך ר"ל התולדה שלך ולתוספת ביאור אמר ביום הולדת אותך הנה אז לא נכרת שרך כדרך הנהוג לכרות המעי היוצא מן הטבור ולא רחצו אותך במים להחליק את הבשר ולא מלחו את בשרך כי הדרך הוא למלוח את בשר הגוף להקשותו ולאמצו:
והחתל לא חתלת. לא כרכו אותך בבגדים ליישר האיברים וכדרך שעושים בתקון הולד (המשיל את ישראל בהיותם במצרים והגאולה מהם לילדה שנולדה בשדה מקום שלא מצאה מי יחמול עליה לעשות לה תקון דת הילדים בעת הוולדם וכמו שיצאה מבטן המלאה מוגעלת בדם הלידה כן הושלכה ע"פ השדה ועבר עליה אדם נכבד וראה אותה בענין רע וחמל עליה לשלא תמות ואמר לה בהבטחה שתחיי עם שאת מוגעלת בדם ותהיה עוד לרבבה כי תולדי בנים ובנות ובהיותה ע"פ השדה גדלה עד שהגיע לפרקה להיות ראויה לנשואין ועבר עליה שוב האדם הנכבד הזה וראה כי כן הוא לקחה לו לאשה ושטף ממנה לכלוך הדם והלבישה וקשטה א"כ החומל הזה עשה עמה תכלית ההטבה והחסד וכן עשה המקום עם ישראל כי אחרי מות יוסף ואחיו היו עם בני ישראל כילד שאין בו כח לפרנס עצמו ולא מצאו חונן וחומל והושלכו ע"פ השדה לעבוד עבודתם ובא הקב"ה וחמל עליהם והבטיחו על הגאולה והפרם והרבם ובבוא הזמן הוציאם ממצרים וקרבם לפני הר סיני ונתן להם התורה כאלו לקחם לו לאשה בכתובה וקדושין והביאם לארץ הקדושה ועשה א"כ עמהם חסד הרבה):

פסוק ה

לא חסה עליך עין. שום עין אדם לא חסה עליך לעשות לך אחת מאלה התקונים שעושים לולד ביום הולדו:

לחומלה עליך. להיות חומל עליך להתעסק עמך וכפל הדבר במ"ש לתוספת ביאור:

בגועל נפשך וגו'. ר"ל ביום שנולדת הושלכת ע"פ השדה כמו שהיה גופך מוגעל ומלוכלך בדם הלידה:

פסוק ו

מתבוססת בדמיך. מתגלגלת ורמוסה בטנוף דם שיצא עמך בעת הלידה:

בדמיך חיי. ר"ל אף שאתה מוגעל בדם לידה עכ"ז תחיי ולא תמות בעבור הגעול והלכלוך וכפל הדבר לחזק הענין ור"ל בעוד עבדו ישראל במצרים את כל עבודתם בשדה מעונים בפרך היה משפיע נבואתו על אהרן והבטיחם הגאולה כמ"ש ואודע להם בארץ מצרים וכו' (לקמן כ'):

פסוק ז

רבבה. החומל הזה הבטיחם שתהיה לרבבה להרבות בנים ובנות כצמח השדה ר"ל המקום הפרם והרבם במצרים כמ"ש ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד (שמות א':ז'):

ותרבי. בהיותך ע"פ השדה היית מגודלת ומאומנת ותגדלי בקומה ובאת לזמן הראוי להתקשט בקשוטים יפים הם ימי הנערות:

שדים נכונו. השדים שלך היו גדולים כל צרכן ושער במקום בית הערוה היה מצמיח והם סימני נערות:

ואת ערום ועריה. ועוד היית ערומה מבלי כסות כעת שנולדה ר"ל שהיו מרובים באוכלוסין וגדולים בכח ובא זמן הגאולה אבל היו ערומים מבלי זכות ומע"ט:

פסוק ח

ואעבור. ואז עברתי עליך וראיתי שכבר את בעת הראוי להראות לך אהבה וידידות ר"ל לקחת אותך לאשה:

ואפרוש. ופרשתי עליך כנף בגדי לחסות בצילי והוא ענין נשואין וכן ופרשת כנפיך (רות ג'):

ואכסה ערותך. לבל תהיה ערומה בגלוי ערוה:

ואשבע לך. שלא אבגוד בך:

ואבוא. כרתי עמך ברית על זאת:

ותהיי לי. ר"ל והנה כן היה כי היית לי לאשה ר"ל בעת בוא זמן הגאולה לקחתיך ממצריך לחסות בצילי ועשיתי עמך נפלאות כאלו היית ראויה להם ונתתי לך התורה ונשבעתי לך וכרתי עמך ברית להיות לי לעם וכן היית עמי:

פסוק ט

וארחצך. עד לא לקחתיך לאשה רחצתי אותך במים להסר ממך הגעול והלכלוך ושטפתי ממך דם הלידה וסכתי אותך בשמן ר"ל עד לא קבלת התורה צויתי אותך להתקדש ולכבס השמלות כמ"ש וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם (שמות י"ט:י'):

פסוק י

ואלבישך. הלבשתי אותך בגדי רקמה ושמתי ברגליך נעלים מעור תחש וחגרתי אותך באזור משש וכסיתי אותך במלבושי משי:

פסוק יא

ואעדך עדי. קשטתי אותך בקשוטים ונתתי על ידיך צמידי הזרוע ורביד נתתי על גרונך:

פסוק יב

ועגילים. הם נזמי האוזן:

בראשך. נתתי על ראשך ר"ל אז נתתי לך מצות וחוקים טובים ומשפטים ישרים:

פסוק יג

ותעדי. קשטת עצמך עם העדי שנתתי לך ומלבושך היה שש ומשי ורקמה ואכלת סולת ודבש ושמן ונעשית יפה עד מאד והיית מצלחת עד הגעת למלכות ר"ל מתחלה קיימת המצות והמשפטים ואני נתתי לך ארץ זבת חלב ודבש ומאד נתגדלת להעמיד מלכים אדירים:

פסוק יד

ויצא לך. בין העכו"ם נתפרסם שמך במרבית יפיך:

כי כליל הוא. ר"ל היופי שבך היה כל היופי שאפשר להיות:

בהדרי. בסבת ההוד וההדר אשר שמתי עליך במרבית העדי ורוב התענוגים ר"ל נתפרסם שמך במרבית הצלחתך שהיה בך בשעור מרובה בסבת ההדר ששמתי עליך לתת בך כח לעשות חיל:

פסוק טו

ותבטחי ביפיך. ר"ל חשבת שלא אמאסך כי בטחת ברוב יפיך ובעבור זה זנית על בטחון שם היופי שיצא לך שאין מהדרך להיות נמאס יופי כזה:

ותשפכי. גלית תאות זנותיך כדבר הנשפך הגלוי לעין כל:

על כל עובר. על כל מי שעבי עליך היה לו תאות זנותיך כי לכולם חשקת ר"ל בטחת במרבית הצלחתך ופרסום שמך וחשבת שלא תסור ממך ולכן עבדת עכו"ם בגלוי ולכל מין עכו"ם שראית:

פסוק טז

ותקחי מבגדיך. מן הבגדים שעשיתי לך מהם לקחת ועשית לך מקומות גבוהות במקום פרסום ומהבגדים ההם עשית עליהם מכסאות מנומרות חלופי הגוונים ועליהם זנית ר"ל העמידו העכו"ם במקום פרסום וציפום בכסף וזהב אשר נתתי להם ושם עבדו לו:

לא באות ולא יהיה. מעשים כאלה לא באו עדיין בעולם ולא יהיו נעשים עוד דוגמתן:

פסוק יז

כלי תפארתך. כלי הקשוט:

ותעשי לך. מהם עשית דמות צלמי זכר וזנית עמהם כדרך זונה מופלגת בתכלית הזנות וההפקר ר"ל מהכסף והזהב אשר הרביתי להם עשו צלמי עכו"ם להשתחוות להם:

פסוק יח

ותכסים. בהם כסית את הזונים עמך:

ושמני וקטרתי. השמן והקטרת שנתתי לך נתת לפני הזונים:

פסוק יט

האכלתיך. אשר נתתי לך למאכל:

ונתתיהו. אתה נתת את כל אחד מהם לפני הזונים להיות להם לריח טוב ולנחת רוח ר"ל מה שנתתי לך הבאת לקרבן לפני העכו"ם:

ויהי. ר"ל כן היה באמת לא תוכלי להכחישו כי אני היודע ועד:

פסוק כ

ילדת לי. ילדת ממני:

להם לאכול. להזונים להיות להם למאכל:

המעט. וכי מעט בעיניך ממה שהלכת אחר הזנות עד שגם עשית את זאת:

פסוק כא

ותתנים. נתת אותם להם במה שהיית מוליך אותם להם למאכל רצה לומר בניך המיוחדים לי ללמוד בבית הספר אותם שחטת לעכו"ם:

פסוק כב

ואת כל וגו'. עם כל התועבות והזנות שעשית לא זכרת בעת ההיא הטובה שעשיתי עמך בימי נעוריך כשהיית ערומה מבלי לבוש והיית מתגלגלת ורמוסה בטנוף הדם שיצא עמך בעת הלידה ר"ל לא זכרת הטובה שעשיתי עמך בהוציאך ממצרים מעבודת פרך:

פסוק כג

ויהי. ר"ל ומה א"כ יהיה אחר כל רעתך מהו הגמול שתקבל הנה אוי אוי יהיה לך רבת פעמים לפי מרבית הרעה:

פסוק כד

ותבני. כי הנה בנית לך מקום גבוה להיות נראה לכל הזונים לבוא שמה:
רמה. בנין רם עשית בכל רחוב להיות מקום מוכן לזנות בכל מקום:

פסוק כה

אל כל ראש דרך. בכל ראש דרך מהדרכים בנית בנין רם ונשא לזנות למען יהיה נמצא לכל עובר ושב:
ותתעבי. את היית מתעב וממאס יפייך להראות לכל מי שירצה ולא היית מסתיר אותה כדרך שמסתירים דבר נחמד ויקר:
ותפשקי. הרחבת רגליך זה מזה לכל עובר להיות מוכן לו לזנות ומאד הרבית בזנות ר"ל עשית מזבחות לעכו"ם בכל מקום ובפרסום רב ואת בעצמך תעבת הצלחתך כי ע"י מעשיך תהיה נלקחת ממך כי כל העכו"ם שראית עבדת:

פסוק כו

ותזני. זנית עם בני מצרים הקרובים לארצך על כי המה גדלי בשר גדלי אברי המשגל וכן נאמר בהם אשר בשר חמורים בשרם (לקמן כג) כי כן דרך אשה זונה התאוות להבעל לגדלי בשר ר"ל עבדתם פסילי מצרים:
להכעיסני. ר"ל מרבה היית בזנות עד שא"א שתהיה הכל לתאבון כ"א הכוונה היתה להכעיסני ויאמר כן על כל העכו"ם:

פסוק כז

נטיתי ידי. להכות בך:
ואגרע. חסרתי ממך חוק המזון שקבעתי לך ומסרתי אותך ברצון שונאיך לעשות בך רצונם והשונאים היו בנות פלשתים אשר המה נכלמות ומתביישו מדרכך דרך זמה כי כן דרך נשים צנועות שהנה מתביישות כשרואות הפלגת הפקר הזונות וכאומר והנה

בנות פלשתים הנם טובות וכשרות ממך ר"ל חסרתי מישראל רוב הטובה שהשפעתי להם מאז ומסרתיך ביד פלשתים הטובים ממך במעשיהם:

פסוק כח

ותזני. עכ"ז לא לקחת מוסר וזנית את בני אשור על כי לא היית שבעה מזנות בני מצרים:
ותזנים. ועמהם זנית וגם בהם לא שבעת:

פסוק כט

ותרבי. והרבית לזנות עם אנשי ארץ סוחרים וחוזר ומפרש שהמה הכשדים שהיו אנשיה סוחרים וכן נאמר בהם ויביאהו אל ארץ כנען בעיר רוכלים שמו (לקמן יז):
וגם בזאת. אף בזנות הזא לא שבעת וחשקת עוד לזונים אחרים ר"ל אף שמסרתיך ביד פלשתים לא עזבת דרכך ועבדת לפסילי אשור וכשדים וחשקת עוד לפסילי יתר העמים:

פסוק ל

מה אמולה לבתך. מה מאד נגזרה לבתך ונפרדה ממני במה שתעשי את כל אלה שהמה תעשה אשה זונה המושלת בביתה שאז עושה זנותה בפרסום רב על כי לא ימצא מי ימחה בידה:

פסוק לא

בבנותיך. במה שתבני לך מקום גבוה בראש כל דרך מהדרכים למען יהיה נמצא לכל עובר ושב מקום ניכר לזנות עמך ובנין רם עשית לך בכל רחוב להיות מקום מוכן לזנות בכל מקום:
ולא היית. כזונה ר"ל לא היית כשאר הזונות המלעגת על מיעוט האתנן למען ירבו לה וכאלו אין חמדתה על הזנות כ"א על שכר האתנן כי אתה לא שאלת אתנן כי חמדתך על הזנות לבד ר"ל הנה מהראוי הוא שהאלהים הנעבד ישפיע טובה לעובדיו ואתה הנה על חנם עבדת להם:

פסוק לב

האשה המנאפת. ר"ל אתה היא המנאפת בעצם אשר תנאף מאהבת הניאוף ויותר מזה שגם בהיותך יושבת תחת הבעל ואינך חסירה מתשמיש עכ"ז תקח את זרים לזנות עמהם:

פסוק לג

לכל זונות. הדרך הוא אשר נותנין אתנן לזונות ואתה נתת אתנן משלך לכל האוהבים אותך:
ותשחדי. נתת להם שוחד לבוא אליך מסביב לזנות עמך:

בתזנותיך. בעבור מרבית חשק הזנות שיש בך:

פסוק לד

ויהי בך. הדרך שבך הוא בהפך משאר נשים זונות וזהו בעבור מרבית חשק הזנות שיש בך:

ואחריך. בזמן שיבוא אחריך לא יהיה זנות בזה האופן:

ובתתך. עתה יפרש במה הוא ההפך ואמר במה שתתן אתנן להזונים ולא נתן לך אתנן מהם ובזה תהיה בהפך משאר הזונות ר"ל מהראוי הוא שהאלהים הנעבד ישפיע טובה לעובדיו ואתה היית בהפך כי אתה מקריב להם קרבנות ומייפם בכסף וזהב משלך:

פסוק לה

לכן. הואיל וכן עשית מאהבת הזנות לכן את הקרויה זונה אמיתית שמעי דבר ה':

פסוק לו

יען השפך נחושתך. בעבור שתחתיתך היא ערות אשה שהיא בתחתית הנה אותה גלית לכל כדבר הנשפך שהוא המגולה ונראה:

ותגלה ערותך. כפל הדבר במ"ש לתוספת ביאור:

בתזנותיך. בעבור חשקת הזנות שהיה בך על מאהביך:

ועל כל. ובעבור כל התועבות המאוסים שעשית:

וכדמי. ר"ל בעבור הגמול הראוי להיות כשעור עון דמי בניך אשר שחטת להם למאכל:

פסוק לז

אשר ערבת עליהם. אשר נעמת עליהם וקבלו הנאה ממך:

על כל. עם כל אשר שנאת:

וגליתי ערותך. זהו הבזיון שעושים לזונות להעמידה ערומה בגלוי ערוה לפני כל ור"ל אקבץ עליך כל העובדי כוכבים האוהבים והשונאי' והם יחריבו ארצך:

פסוק לח

משפטי וגו'. תקבל גמול עון הנאוף ועון הדם של הבנים ששחטת להם למאכל:

ונתתיך. אתן בך שפיכת דם בחמה וקנאה:

פסוק לט

בידם. ביד הבאים עליך:

והרסו. הם יהרסו הבניינים הגבוהים שעשית להיות מוכן לזנות:

ונתצו. כפל הדבר במ"ש:

עירום ועריה. ערומה ובגלוי ערוה כאשר היתה מאז כשלקחה ר"ל האויב יהרוס בתי הבמות ויקח ממך כל חמדת העושר:

פסוק מ

והעלו. הבאים יעלו עליך קהל רב וירגמו אותך באבן ויבקעו גופך עם החרב:

פסוק מא

שפטים. משפט פורעניות:

לעיני נשים רבות. למען יהיה לך לכלימה:

והשבתיך. אסיר אותך מהיות עוד זונה כי לא יפנה עוד מי אליך:

לא תתני. כאומר אם תהיה מאוסה בעיני הכל תחדל מלתת אתנן הואיל ולא יועיל ר"ל בהיותך גולה ומטולטל לא תלך עוד אחר עכו"ם ולא תקריב להם קרבנות:

פסוק מב

והניחותי. וכאשר אשלם הגמול תנוח חמתי אשר היתה בך ותסור כעסי ממך ואשקוט מן הכעס:

פסוק מג

ימי נעוריך. הטובה שעשיתי עמך בימי נעוריך:

ותרגזי לי. הכעסת אותי בכל אלה הדברים:

וגם אני. כמו שעשית אתם אעשה כן גם אני והנה גמול דרכך נתתי בראשך:

ולא עשית. אמר דרך תימה וכי לא עשית את הזמה ההיא נוסף על כל שאר התועבות שעשית:

פסוק מד

כל המושל. כל הממשיל משלים יאמר עליך בדרך משל כמעשה האם כן המה מעשה בתה ר"ל כמעשה אנשי כנען שנגרשו מן הארץ כן מעשה ישראל שנשארו במקומה:

פסוק מה

בת אמך את. במעשיך את ניכרת שאת בת אמך אשר הקיאה את אישה ובניה הם מלכם ויתר העם ר"ל דומה אתה במעשיך לאנשי הכנעני אשר בעונם גלו מן הארץ כמ"ש ותקיא הארץ את יושביה (ויקרא י"ח:כ"ה):

ואחות אחותך את. במעשיך את נכרת שאת אחות אחותיך והיא סדום ובנותיה אשר בעוונם הקיאו אנשיהן ובניהן כי ספו תמו:

אמכן חתית. בתועבותיך נראה כאלו אמכן היתה מבנות חת וכאלו אביכן היה מאנשי האמורי:

פסוק מו
ואחותך. והנה אחותך שומרון הגדולה ממך ברבוי שבטים ואוכלוסין היא יושבת בשמאלך בפאת הצפון ואחותך סדום הקטנה ממך במספר האוכלוסין היא יושבת בימינך בפאת הדרום וא"כ אתה באמצעיתן סדום לימין ושומרון לשמאל:

פסוק מז
ולא וגו'. רצה לומר לא למדת מהן ולא הלכת בדרכיהן ולא עשית רק כשיעור תועבותיהן אשר היו בשיעור מעט וקטן למולך אבל השחת יותר מהן בכל הדרכים והעניינים:

פסוק מח
אם עשתה וגו'. כ"כ מהתועבות:

פסוק מט
הנה זה וגו'. ר"ל זה לבד היה עון סדום ולא השחיתו יותר:
גאון וגו'. ר"ל התגאה בעבור השובע והשלום שהיה לה ולא החזיקה יד עני לתת מחסורו:

פסוק נ
ותגבהינה. בעבור רוב הגאוה לא חששה במצותי ועשתה הדברים התעובים לפני והוא הניאוף המגונה:
ואסיר. ובעבור אלה לבד הסרתי אתהן מן העולם כמו שהיה נראה לי מה הוא הגמול הראוי להן:

פסוק נא
מהנה. משומרון:
ותצדקי. במרבית התועבות שעשית הצדקת את שומרון כי למול מעשיך נחשבת היא לצדקת:

פסוק נב
גם את שאי. כמו שסבלה שומרון כלימת השבי והגלות כן סבלי גם את הכלימה אשר שפטת על שומרון כי בהיות שומרון בשלוותה שפטה ירושלים אותה לגמול כלימה מרובה לכן אמר שהכלימה ההיא בעצמה סבלי את על כי בחטאתיך אשר התעבת יותר משומרון תהיה היא נחשבת לצדקת יותר ממך וכאומר ואם להן שפטת כלימה מרובה א"כ כ"ש שראוי לך כלימה מרובה:
וגם את בושי. ר"ל הלא תבושי ותכלמי בכל מה שראוי לך גם בעבור אשר הצדקת במעשיך את אחיותך כי הלא באמת הרשיעו גם הנה ועכ"ז נחשבות למולך לצדקת:

פסוק נג
ושבתי. אולם אשוב לארצם את השבויים מאנשיהן:
את שבות. את בני השבי:
ושבות שביתיך. בני השבי של השבויים עמך:
בתוכהנה. אחר שתגלה ותלקה כמותן תשוב בתוכן ר"ל בעת שישובו הן וזה יהיה בימי המשיח אבל לא תקדם להן כי לא טובה את מהן:

פסוק נד
למען. ר"ל כל הימים הללו תשבי בגולה למען תשאי הכלימה הראויה לך ותכלמי מכל אשר עשית במה שהיית מנחמת אותן להיות להן פתחון פה לומר הלא למולה אנו צדיקות:

פסוק נה
ואחותיך. ר"ל ובזמן שתשוב סדום ושומרון לקדמותן להיות מיושבות באנשים כשהיו אז תשובי גם את ולא קודם לכן הואיל ולא טובה את מהן:

פסוק נו
ולא היתה וגו'. ר"ל וכי לא זכרת בפיך בעת ממשלתך את השמועה ששמעת מהפיכת סדום וכאומר ומדוע א"כ התעבת מהן:

פסוק נז
בטרם וגו'. מוסב למעלה לומר יום גאוניך היה עד לא נתגלה רעתך לעשות בפרהסיא עוד היית מחזיק בדבר ה' לעין הרואים והיית מייסר אנשים בגמול עונש סדום:
כמו עת. ר"ל עד לא נתגלה כמו שנתגלה בעת שחרפוך ארם ופלשתים בקחת אותך בגולה בימי אחז כמ"ש ויתנהו ה' אלהיו ביד מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו וגו' (דה"ב כ"ח) ונאמר ופלשתים פשטו בערי השפלה וכו' (שם) כי אז הרעו לעשות בגלוי יותר מבראשונה כמ"ש (במ"ב ובד"ה ב):
השאטות. המבזות אותך מסביב לקחת הערים ולהגלות האנשים:

פסוק נח
את זמתך. את גמול הזמה שעשית וגמול התועבות הנה תשא ותסבול:

פסוק נט
ועשיתי אותך. אעשה עמך גמול רעה כפי העון אשר עשית אשר בזית האלה שנשבעת בחורב על קבלת התורה להפר הברית שכרתי אז עמך:

פסוק ס
וזכרתי. ר"ל אבל לא לעולם אקצוף כי אזכור את הברית אשר כרתי עמך בימי נעוריך במעמד הר סיני להיות לך לאלהים לעזור ולהושיע:
והקימותי. אקיים לך את הברית להיות לנצח:

פסוק סא
וזכרת. וכאשר תזכור את דרכיך תכלמי וזה יהיה בעת שתקח תחת ממשלתך העכו"ם הגדולות ממך לצרף אל הקטנות ממך להיות אלו כאלו משועבדים אז תכלמי בראותך שאתה גמלתני הרע ואני גמלתיך הטוב:
ונתתי. אני אתן אתהן לך לבנות להיות נטפלות אליך להיות נקראות בנות ירושלים אבל אין זה בגמול משמרך את בריתי כי באמת לא שמרת בריתי אבל בחסד אעשה מה שאעשה:

פסוק סב
והקימותי. אקים בריתי אשר אתך ואז תדע שאני ה' הנאמן בהבטחה:

פסוק סג
למען תזכרי. כשאקים בריתי אתך תזכרי שאתה לא קיימת הברית ויהיה לך מזה בושת וכלימה ומפני הכלימה ההיא לא יהיה לך עוד פתחון פה להתרעם על הצרות שעברו עליך כי תכלמי להתרעי הואיל ואקיים הברית עם שאת לא קיימת:
בכפרי לך. בעת אכפר לך על כל אשר עשית מן הרעות אז תראה שאני מקיים הברית ואז תבושי ותכלמי:

פרק יז

פסוק ב
חוד חידה. אמור הנבואה בלשון חידה ודבר אותה במשל:

פסוק ג
הנשר הגדול. וחזר ופי' שקראו גדול לפי שהיה גדול הכנפים ר"ל כנפי נוצתו היו גדולים במדה:
ארך האבר. גוף הכנף היה ארוך:
מלא הנוצה. גוף הכנף היה מלא נוצות:
אשר לו הרקמה. אשר מראה הנוצות היו כגוון הרקמה בחלוף הגוונים כמו נוצות הטווס ועל נ"נ יאמר:

אל הלבנון. אל יער הלבנון ומשם לקח הסעיף הגבוה מאילן הארז שהוא הגבוה שבעצים ר"ל נ"נ בא לירושלים ולקח את מלכה:

פסוק ד

את ראש וגו'. כרת ראש ענפיו הרכים העליונים הם השרים:

אל ארץ כנען. אל ארץ כשדים יאמר שהיא ארץ סוחרים כמ"ש אל ארץ כנען כשדימה (לעיל טז):

בעיר רוכלים. על בבל יאמר:

פסוק ה

מזרע הארץ. מהארץ ההיא עצמה אשר זרע בה:

בשדה זרע. בשדה טובה לזריעה:

קח. לקחה וזרעה סמוך למים רבים לבוא בה מרבית הרטיבות:

צפצפה שמו. הנשר שם את הזרע באופן שתצמח להיות בעלת ענף כאילן צפצפי ר"ל המליך בה מזרע המלוכה:

פסוק ו

ויצמח. הזרע ההוא צמח והיה לאילן גפן המתפשטת הרבה ושפלה בקומה:

לפנות. להיות דליותיו פונות אליו לא כדרך שאר האילנות שהדליות עולות למעלה בגובה כ"א כדרך דליות הגפן שהמה יורדות למטה לפנות מול גוף האילן:

ושרשיו. שרשי האילן ההוא השרישו תחת האילן וכדרך עץ הגפן ולא התפשטו למרחוק כדרך שאר האילנות ר"ל המשילו רק במקומו אבל למולו יכנע:

ותהי לגפן. ר"ל גם שבחי הגפן היה לו כי עשתה והגדילה הרבה בדים וענפיה הרכים התפשטו למרחוק וכדרך עץ הגפן ר"ל במקומו היה לו ממשל רב:

פסוק ז

גדול כנפים. הוא פי' על מה שקראו גדול:

ורב נוצה. הרבה נוצה היה בו אבל לא היה מלא נוצה ולא היה לו ארך האבר ולא הרקמה כמו הנשר הראשון ועל פרעה יאמר:

כפנה שרשיה עליו. אספה כל שרשיה על הנשר ההוא לבטוח עליו:

ודליותיו שלחה לו. הושיטה דליותיו אל הנשר ההוא שהוא ישקה אותה מן המים המכונסים בין הערוגות העשויות לצורך נטיעתה שעשה לה הנשר הראשון (כי כן הדרך לעשות סביב הנטיעה כעין ערוגות) ר"ל שלח מלאכיו אל פרעה להחזיק בידו המלוכה שהמליכו נ"נ:

פסוק ח

אל שדה טוב. כאומר והנה הגפן הזה טעה מאד כי הלא נטועה היא ע"י הנשר הראשון בשדה טוב וסמוך אל מים רבים למען עשות ענפים ולגדל פרי להיות מעצמה גפן גדולה וחזקה מבלי בטחון הנשר השני ומבלי השקאתו מן המים הבאים בפועל מעשה הנשר הראשון ר"ל הלא מבלי פרעה יוכל לעמוד במלוכה:

פסוק ט

אמור. על הגפן ההיא:

תצלח. כמו התצלח ותחסר ה"א התימא ר"ל וכי תצלח בבטחון הנשר השני הלא הנשר הראשון יעתוק ויעקור את שרשיה ויכרת פריה וממילא יתייבשו הואיל ונכרתו מן האילן אין להם יניקה לבוא בהם הרטיבות ר"ל נ"נ יעקור המלוכה וישחט בני צדקיהו:

כל טרפי צמחה. כל העלים שצמחו בה יתייבשו הואיל ונעקרו שרשיה ר"ל העם יהיו גולים:

ולא בזרוע גדולה וגו'. ר"ל הנשר השני לא יבוא בעזרתה בזרוע גדולה ובעם רב לעמוד במלחמה מול הנשר הראשון הבא לעקור ולהסיע אותה ממקום אשר נשרשו שרשיה ר"ל לא יעזור לו פרעה מול נ"נ:

פסוק י

והנה שתולה. ר"ל אף אם תשאר שתולה ולא יעקור שרשיה וכי תצמח בהשקאת הנשר השני הלא כאשר יגע בה רוח הקדים הלא תתייבש:

על ערוגות צמחה תיבש. ר"ל אף שהיא עומדת סמוך להערוגות הנעשות לצורך צמחה מקום ימצא שם מים מכונסים עם כל זה תתייבש כי אין דבר עומד בפני רוח הקדים כי הוא יחריב גם המים המכונסים בין הערוגות וכאומר הלא אין להנשר השני מקום להשקותה כ"א מהמים שבין הערוגות ואם רוח הקדים תייבש גם אותו מאין לו מים להשקותה ומה הוא א"כ הבטחון ר"ל אף אם נ"נ לא יעשה עמו רעה רק ימנע ממנו הטובה לא יתקיים ע"י הרעה:

פסוק יב

לבית המרי. לבית ישראל הממרים בי:

הלא ידעתם. הלא תוכלו לדעת ולהבין מה הם אלה הדברים על מה ירמזו:

אמור וגו'. ר"ל אמור פתרון הדברים:

מלך בבל. והוא פתרון הנשר הגדול הראשון:

ירושלים. הוא פתרון הלבנון:

את מלכה ואת שריה. הוא פתרון צמרת הארז וקטיפת היונקות ועל יהויכין ושריו יאמר שלקחום נ"נ בגולה:

פסוק יג

מזרע המלוכה. הוא פתרון מזרע הארץ ועל צדקיהו יאמר שהיה בן יאשיה כי נ"נ המליכו תחת יהויכין:

ויכרות אתו ברית. לבל ימרוד בו:

ויבא אותו באלה. השביע אותו על זאת:

ואת אילי הארץ לקח. שרי ירושלים לקח להיות בידו ערבון שלא ימרוד בו צדקיהו:

פסוק יד

להיות. את הערבון לקח למען תהיה רק ממלכה שפלה להיות נכנעת לו לבל יתנשא למרוד בו רק לשמור את הברית שכרת עמו להיות לה עמידה וקיום וזהו פתרון גפן סורחת שפלת קומה וכו' ור"ל שנתן לה ממשלה מה אבל רק בארצה ובמקומה ותהיה נכנעת לבבל:

פסוק טו

וימרד בו. אח"ז מרד בו צדקיהו ושלח מלאכיו למצרים לתת לו סוסים ועם רב להיות בעזרתו מול בבל וזהו פתרון הנשר השני והשלחת הדליות להשקותם מן המים שבין הערוגות ר"ל לחזק בידו המלוכה שהמליכו נ"נ:

היצלח הימלט. וכי יצלח בבטחון מלך מצרים וכי יהיה נמלט מיד נ"נ האיש העושה הדברים האלה:

והפר. וכי המפר ברית ראוי הוא להמלט:

פסוק טז

אם לא. הוא ענין לשון שבועה:

אשר בזה את אלתו. בזה את השבועה שהשביעו ועבר עליה:

אתו. עם המלך הממליכו בתוך בבל ימות (ועם שכבר אמר במקום המלך חזר לומר שוב אתו בתוך בבל לפי שארכו הדברים באמרו אשר בזה וכו' וכן דרך המקרא) וזה פתרון נתוק השרשים וכו' ור"ל שנ"נ יעקור מצדקיהו שרשי המלוכה כי לא ימלוך עוד מי מזרעו ויקצץ פרי בטנו כי שחט את בניו והגלה את העם:

פסוק יז

ולא בחיל גדול וגו'. ר"ל לא יעשה עמו פרעה לבוא בחיל גדול ובקהל רב כי לא יקיים הבטחתו לישראל לעשות עמו מה שאמר והוא פתרון ולא בזרוע גדולה וכו':

במלחמה. בעת בוא עליו מלחמת בבל כשישפוך סוללה מול העיר לכבשה וכשיבנה דיק ללכדה למען הכרית בה נפשות רבות הנה אז לא יקיים פרעה הבטחתו לבוא בעזרת ישראל:

פסוק יח

ובזה אלה. והנה צדקיהו שבזה את השבועה למען הפר הברית שכרת עם נ"נ:

והנה נתן ידו. מתחילה נתן ידו והוא תקיעת הכף לקיים הדבר ואח"ז עשה כל המרידות האלה לזאת לא ימלט מיד נ"נ:

פסוק יט

לכן. הואיל וכן עשה לכן כה אמר ה':

אם לא. הוא ענין שבועה:

אלתי אשר בזה. ר"ל השבועה אשר בזה דומה אלי כאלו נשבע לי ובזה אותה וזהו על כי נשבע בשם ה':

ובריתי. הברית אשר הפר הוא כאלו הפר בריתי אשר כרת עמי:

ונתתיו בראשו. לכן אתן גמול העון הזה על ראשו:

פסוק כ

ופרשתי עליו רשתי. ארז"ל כשברח צדקיהו דרך מערה הזמין הקב"ה צבי הולך על המערה ממעל ורדפו הכשדים אחר הצבי לתפשו ובהגיעם לפתח המערה מצאו את צדקיהו יוצא מן המערה ותפשוהו:

ונשפטתי אתו שם. בבבל אתווכח עמו על המעל שמעל בי לעבור השבועה כי שם ישב במאסר וזה יחשב לו ויכוח כי בזה יודיע לו שפשע בו:

פסוק כא

ואת כל מברחיו. כל הבורחים מעליו בכל חיילותיו יפלו בחרב האויב כי ישיגם והנשארים מהם יתפזרו בעולם בכל רוחות העולם:

וידעתם. אז בבוא הדבר תדעו שאני ה' דברתי הדברים האלה ולא בדאם הנביא מלבו:

פסוק כב

ולקחתי אני. אני אקח ענף מסעיף העליון מאילן הארז הרמה ואני אתן אותה במקומו ר"ל בימי המשיח אקח מזרע דוד ואמליכו בירושלים:

מראש יונקותיו. מן הענפים הרכים שהמה בראש הסעיף העליון מהם אכרות ענף רך אשר יצלח לנטיעה:

ושתלתי אני. אטע אותו על הר גבוה ותלול למען יהיה נראה למרחוק ועל המשיח יאמר וכפל הדבר במ"ש:

פסוק כג

בהר מרום ישראל. בהר הגבוה שבכל א"י הוא ירושלים שם אשתלנו:
ונשא ענף. יגדל ענפים ויעשה פרי ויהיה דומה לארז חזק ר"ל יהיה לו הרבה טובה וגדולה:
ושכנו תחתיו. תחת האילן הזה ישכנו כל צפור וכל בעל כנף תשכונה בצל ענפיה הגדולים ר"ל כל האומות יהיו נשמעים לו וסרים לעבודתו:

פסוק כד

כל עצי השדה. הם מלכי האדמה:
השפלתי עץ גבוה. הם שרי הבבליים:
הגבהתי עץ שפל. הם מלכי בית דוד:
הובשתי וגו'. כפל הדבר במ"ש:
אני ה'. הנאמן במאמרו:

פרק יח

פסוק ב

מה לכם. ר"ל מה ראיתם לשטות זה שאתם מושלים את המשל הזה על חורבן אדמת ישראל:
אבות. וזהו המשל שאמרו הנה האבות אכלו בוסר החמוצה המקהה את השנים ועכ"ז לא קהו שניהם ושני הבנים תקהינה עם כי לא אכלו הבוסר ור"ל היתכן אשר אבותינו חטאו והיו כל ימיהם בשלוה ולא קבלו גמול ואנחנו בניהם שאין אנו מרבים בחטאים כמוהם נהיה נלקים בעוונם:

פסוק ג

אם יהיה וגו'. ר"ל אם יהיה עוד מי מכם להמשיל המשל הזה וכאומר הן אודיע לכם אופן משפטי ותראו שהדין עמדי:

פסוק ד

לי הנה. המה שלי וכאומר והנה מהדרך הוא שכ"א מחבב את שלו ורוצה בקיומו:
כנפש האב וגו'. כמו נפש האב כן נפש הבן הנה שלי באין הפרש (וכפל הכפי"ן כנפש האב וכנפש הבן להורות על דמיון גמור וכן כמוך כפרעה) (בראשית מד):

היא תמות. כי אז אין לחבבה מעתה אבל בזולת החטא מדוע תסיר החבוב:

פסוק ה

ואיש. ר"ל הואיל והנפשות חביבות עלי לכן איש כי יהיה צדיק לבל יעשה מה מן הרעות ועוד יעשה הטוב בעשות משפט וצדקה:

פסוק ו

אל ההרים וגו'. עתה מפרש מה הם הרעות שהיה נזהר מהם ואמר שלא אכל בההרים מזבחי תקרובות עכו"ם שעל ההרים ואף לא נשא עיניו להסתכל בגלולי בית ישראל הם הפסיליי':

לא טמא. לזנות עמה:

לא יקרב. לבוא עלי':

פסוק ז

לא יונה. לעשוק ולקחת מה משלו:

חבולתו חוב. כאשר חבל שלמת רעהו בחובו השיב לו כבוא השמש ולא עבר על מצות התורה:

לחמו לרעב יתן. ולא עבר על מה שאמרה התורה ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון (דברים טו):

ועירום. מי שהלך ערום מבלי לבוש כסהו בבגד משלו:

פסוק ח

לא יתן. לא הלוה למי על נשך:

לא יקח. בעת התשלומין לא לקח תרבית ואף אם הלוה נתן מעצמו (ואף שזהו אבק רבית ומדרבנן רמוזה היא במקרא):

מעול ישיב ידו. עתה אמר דרך כלל שלא עשה עול והם הדברים שאסרה התורה:

משפט אמת. עתה מפרש הטובה שעשה ואמר שעשה משפט אמת בין איש לאיש ולא הטה המשפט:

פסוק ט

בחוקותי יהלך. אף המצות שהם כחק שאין הטעם ידוע והשטן משיב עליהם עכ"ז הלך בהם ועשאם:

ומשפטי שמר לעשות אמת. ר"ל לא עשה משפט במי עם הכוונה להתנקם בו כ"א שמר את המשפט לעשות בו לבד האמת והראוי מבלי כוונה אחרת:

צדיק הוא. האיש אשר כזה לצדיק יחשב ולכן חיה יחיה בעוה"ז ובעולם הנפשות:

פסוק י
והוליד. ואם צדיק הזה יוליד בן פריץ השופך דם:
ועשה אח. ועשה לאחיו מאחד מאלה הנזכרים כגזל וכדומה:

פסוק יא
והוא את כל אלה. כל אלה הטובות הנזכרים לא עשה:
כי גם. ר"ל לא היה די לו שלא עשה הטובות אלא שגם עשה את הרע כי גם אכל בההרים מזבחי תקרובות עכו"ם:

פסוק יב
הונה. עשק מהם הון:
חבול. מה שמשכן בחובו לא השיב כבוא השמש ועבר על מצות התורה:
נשא עיניו. להסתכל בהם להפנות לבו אליהם:
תועבה עשה. עשה הדברים התעובים בעיני ה':

פסוק יג
בנשך וגו'. ר"ל לקח בין רבית קצוצה בין אבק רבית:
וחי. וכי איש כזה ראוי להחיות בזכות אביו באמת לא יחיה הואיל ועשה התועבות האלה הנזכרות ואין בידו זכות מה להצטרף עמה' זכות אביו:
מות יומת. ר"ל אם כי ימות בחטאו יהיה עוד עון מיתתו על עצמו ויעונש בעולם הנפשות על כי חטא לנפשו לגרום מיתה לעצמו א"כ החוטא עצמו יקבל כל גמולו משלם:

פסוק יד
והנה הוליד בן. והנה אם רשע כזה יוליד בן וראה בעיניו כשעשה אביו חטאות:
ויראה. ועם כי ראה אותן לא חמד בהן ולא עשה כמוהן:

פסוק טז
לא חבל. ר"ל לא נשאר החבלה בידו כבוא השמש:

פסוק יז
מעני השיב ידו. מלעשות רעה ולפי שנקל לעשות רעה לעני על כי אין בו כח להציל נפשו לכן אמר מעני:
הוא. הבן ההוא לא ימות בעון אביו אלא חיה יחיה בעוה"ז ובעולם הנשמות ור"ל לא כשתאמרו אתם שהבנים נלקים בעון אבותם:

פסוק יח
אביו כי עשק. ר"ל אביו הוא אשר עשק וגזל אחיו ועשה את אשר לא טוב ר"ל עשה את הרע בתוך עמיו בפרהסיא והנה באמת מת הוא בעונו אבל הבן למה יומת מה עשה:

פסוק יט
ואמרתם מדוע וגו'. ר"ל ואם תשאלו לומר מדוע תאמרו אשר הבן לא ישא עונש בעון האב וכאלו יאמרו הלא אנחנו הלוקי' בעון אבותינו:
והבן משפט וצדקה עשה. כאומ' אבל אמרי המה כאשר עשה הבן משפט וצדקה ושמר בלבו את כל חוקותי ועשה אותם ולכן חיה יחיה בעוה"ז ובעולם הנשמות ולא ישא עון האב וכאומר אבל אתם הלא פשעתם בי ולכן צרפתי לכם גם עונות אבותיכם וכמ"ש פוקד עון אבות על בנים וגו' לשונאי (דברים ה':ט') (ומה שלא נענשו אבותיכם הוא בעבור שעדיין לא נתמלאה אז הסאה ועתה נתמלאה ע"י הצירוף):

פסוק כ
היא תמות. ולא מי שלא חטא:
לא ישא. לא יסבול עונש בעון האב וגו':
צדקת הצדיק. מעשה הצדק מן הצדיק תהיה עליו לבד לקבל הגמול בעצמו:

פסוק כא
והרשע כי ישוב וגו'. בא להביא ראיה לאמת המשפט הזה ואמר הלא אם הרשע ישוב מכל חטאותיו ולא יעשה עוד וישמור עוד את כל חוקותי וגו' הנה יחיה ולא ימות בעונש החטאות שעשה מאז:

פסוק כב
אשר עשה. מאז עד לא ישוב:
לא יזכרו לו. לקבל עליהם גמול עונש:
בצדקתו אשר עשה. אחרי שובו על ידם יחיה וכאומר אם החוטא עצמו ישוב ויעשה צדקה לא יזכרו לו פשעיו כ"ש הוא שלא יזכרו לבן העושה צדקה:

פסוק כג
החפץ. וכי חפצי במיתת הרשע בחטאו הלא חפצי הוא שישוב מדרכיו ויחיה ואם יזכרו הראשונות מה תועלת בתשובה ובהיישרת דרכו:

פסוק כד
ובשוב צדיק מצדקתו. וכאשר הצדיק יחזור מצדקתו ויעשה עול כדרך התועבות אשר עשה הרשע מעיקרו יעשה גם הוא:

וחי. בתמיה האם ראוי שיחיה בעבור הצדק שעשה בראשונה הנה באמת לא כן הוא כי כל צדקותיו אשר עשה בראשונה לא תזכרנה כדי שיחיה בעבורם אלא בעבור מעלו אשר מעל ובעבור חטאתו אשר חטא בעבורם ימות וארז"ל שזה בתוהה על הראשונות ומתחרט עליהם:

פסוק כה

ואמרתם. ואם תאמרו לא יתכן דרך ה' במה ששופט את האדם לפי מעשיו האחרונים כי תחשבו לומר שמהראוי הוא לחשוב הראשונים עם האחרונים אלו מול אלו ולפיהן יהיה המשפט:

הדרכי. וכי דרך משפטו לא יתכן באמת דרכיכם לא יתכנו:

פסוק כו

בשוב צדיק. כי כשישוב צדיק מצדקתו ועשה עול ומת בעבורם הלא בעת עשותו את העולה ימות ולטובה תחשב לו שלא יוסיף לחטוא:

פסוק כז

ובשוב רשע. וכאשר ישוב רשע מרשעתו וגו' הלא בהשבה במשפט וצדקה מחיה הוא את נפשו המשכלת שיהיה לה התגברות על כח החומרי:

פסוק כח

ויראה. ובודאי יראה בשכלו שלא טוב עשה בראשונה וישוב מכל הפשעים שעשה וא"כ מהראוי שיחיה ולא ימות כי אז יוסיף בתשובה ומע"ט:

פסוק כט

ואמרו. ואיך יאמרו וגו':

הדרכי. האם דרכי לא יתכן וגו' כאומר הלא השכל מחייב דרך משפטי:

פסוק ל

לכן. הואיל והשכל מחייב כן לכן אשפוט גם אתכם כל איש כפי הדרך שהוא עתה בו לזאת שובו אתם בעצמיכם והשיבו את נשיכם ובניכם:

ולא יהיה וגו'. ר"ל העון אשר בידיכם לא יהיה לכם למכשול כי לא יזכר עוד ותהיו נשפטים לזכות וכפי המעשים האחרונים:

פסוק לא

השליכו וגו'. ר"ל התחרטו עליהם ויושלכו בזה:

לב חדש. להתקרב לעבודתו:

ולמה תמותו. כי אם לא תשובו הנה תמותו וא"כ למה תגרמו לכם המיתה והאבדון:

פסוק לב
כי לא אחפוץ. ר"ל מה שאני שואל על התשובה הוא על כי אין חפצי במיתת המת אשר ימות בעונו:
והשיבו. לכן השיבו עצמיכם מן הפשע ותחיו:

פרק יט

פסוק א
אל נשיאי ישראל. על נשיאי ישראל הם מלכי יהודה יהואחז ויהויקים יוצאי ירך יאשיהו המלך:

פסוק ב
מה אמך לביא. על בית יאשיהו המלך יאמר מה מאד היא חשובה להקרא לביא אם האריות:
בין אריות רבצה. הוא משל על מלכי האומות ור"ל בית המלך ההוא היו רובצים בין מלכי האדמה לבטח מבלי פחד:

פסוק ג
ותעל. העלה אחד מבני המלוכה למעלה ונעשה מלך ועל יהואחז יאמר:
וילמד. הרגיל עצמו לטרוף טרף עד שאכל גם בני אדם ר"ל כמו החיה המורגלת לטרוף ביותר סופה טורפת גם בני אדם כן יהואחז הרגיל עצמו מאד לעשוק העכו"ם עד שעשק גם את ישראל שהיו קרויים אדם כמ"ש ואתן צאני וכו' אדם אתם (לקמן לד):

פסוק ד
וישמעו. האומות התאספו אליו למלחמה ונלכד בהשחת אשר עשו עליו והם הביאוהו בשלשלאות למצרים כמ"ש ויאסרהו פרעה וכו' (מלכים ב כג:לג) ועל שהמשילו לאריה אמר לשון הנופל בלכידת החיה הנופל בשחת ונמשך בחחים:

פסוק ה
ותרא. בית מלכות יאשיהו ראתה כי עמדה זמן מה בתוחלתה שתשוב למלכותה והנה אבדה תקותה כי לא שבה:
ותקח. לקחה אחד מבני המלוכה ושמה אותו למלך ועל יהויקים יאמר:

פסוק ו
ויתהלך. הנהיג המלוכה בתוך מלכי המצרים ודומה להם:
כפיר היה. מלך מושל וגבור:

וילמד. הרגיל עצמו לטרוף טרף לעשוק העכו"ם עד שאכל גם בני אדם ר"ל שעשק גם את ישראל:

פסוק ז

וידע אלמנותיו. שבר והרס ארמנות בני עמו והחריב עריהם:

ותשם. א"י והאנשים הממלאים אותה נעשו שממה מפחד קול שאגתו ולפי שהמשילו לכפיר אמר לשון הנופל בכפיר אריות המחריד בקול שאגתו:

פסוק ח

ויתנו עליו גוים. האומות מסביב ממדינות רבות נתנו עליו מוקש ופרשו עליו רשתם ונתפש בהשחת אשר עשו עליו ר"ל נלחמו בו ולכדו אותו כמ"ש וישלח ה' בו את גדודי כשדים ואת גדודי ארם וכו' (מ"ב כ"ד):

פסוק ט

ויתנהו בסוגר. הלוכדים אותו נתנוהו בכבלים סגורים בשלשלאות והביאוהו אל מלך בבל לשהוא יביאהו במצדות להיות כלוא שם למען לא ישמיע עוד קולו על הרי ישראל ר"ל דעתם היה להיות אסור במאסר לעולם למען לא ימשול עוד בישראל ולא יפחידם בקול שאגתו (אבל באמת לא בא לבבל ולא ישב במצדות כי מת בדרך כמ"ש בירמיה):

פסוק י

אמך. בית מלכות דוד בכללה היתה כגפן בדמותה וכאלו יאמר אל מול כל אחד מהמלכים הנה בעבור דמות כ"א מכם תדמה בית המלכות לגפן הנטועה סמוך למים לבוא בה מרבית הרטיבות:

פריה וענפה. פריה של הגפן וכן ענפה היתה גדילה מן המים הרבים אשר השקתה ר"ל הטובה והממשלה בא לה על כי היתה מזרע דוד:

פסוק יא

מטות עוז. ענפיה היו מטות עוז ומחוזק להיות מהן שבטי מושלים לרדות וללקות בהן את המורדים בהם ר"ל הממשלה היתה חזקה להכניע ולכבוש את כל הקמים למולה:

ותגבה קומתו. גבהה בקומה:

על בין עבותים. על הסעיף העליון והוא האמצעי העומד בין העבותים הם הענפים המתפשטים הקלועים אלה באלה ור"ל קומת הגפן עלה למעלה על כל הסעיפים העליונים מכל האילנות:

וירא בגבהו. בעבור רוב גבהו היה נראה למרחוק עם רוב דליותיו הגבוהים והגסים ר"ל גדלה ממשלתה על ממשלת כל המלכים והיתה מפורסמת בעולם ברוב הגבורה והכח:

פסוק יב
ותתש בחמה. והנה הגפן הזאת נעקרה ממקומה בחמה רבה והושלכה לארץ:
התפרקו. נשברו ויבשו ענפים שהיו כמטות חזקות:
אכלתהו. שרף כ"א מן הענפים ור"ל הנה המלוכה נעקרה והושפלה לארץ והאויר עשק כל טובתה והשפיל ממשלתה:

פסוק יג
שתולה במדבר. הגפן הזאת נטועה היא במדבר בארץ ציה וצמאון לא ימצא שם מים להשקותה ר"ל עתה נפסק כל הטובה:

פסוק יד
ותצא אש. מן הבדים שהיו כמוטות יצאה אש ושרף את פריה ולא נשאר בה מטה חזק ושבט למשול ע"י לרדות וללקות בו את המורדים ר"ל בעבור גודל הממשלה פשעו בה' ונלקח ממנה טובתה וגם מן הממשלה לא נשאר בה ואין בה עוד כח לעמוד מול הקמים עליה:
קינה היא. אמורה היא לקינה וכן תהיה לקינה לקונן בה על הממלכה ההיא:

פרק כ

פסוק א
בשנה השביעית. לגלות המלך יהויכין:
בחמישי. בחדש החמישי:
לדרוש את ה'. ר"ל להתפלל לפניו ולהתחנן לו על ירושלים שלא תחרב:
וישבו לפני. התעכבו לפני:

פסוק ג
הלדרוש. הוא בה"א השאלה שאמר האם באתם לדרוש אותי בתפלה הנה דעו הריני נשבע חי אני אם אהיה נדרש לכם לקבל תפלתכם:

פסוק ד
התשפוט. האם תתווכח עמהם להודיעם שהדין עמדי זאת עשה הודיעם גם תועבות אבותם עם מה שהוסיפו המה:

פסוק ה
ביום בחרי בישראל. כאשר בחרתי בישראל בהיותם במצדים:
ואשא ידי. אז נשאתי ידי בשבועה להוציאם משם:

ואודע להם. נודעתי להם שמה בהשראת שכינתי על אהרן ונשאתי ידי בשבועה לאמר להם אני ה' אלהיכם ר"ל אני אהיה למנהיג ומשגיח עליכם לא כגויי הקדמונים שהיו מושגחים באמצעות מערכת השמים ושריהם של מעלה:

פסוק ו

ביום ההוא. ר"ל בו ביום שנשבעתי להם שאהיה להם למנהיג ומשגיח אז נשבעתי להוציאם ממצרים אל ארץ אשר חפשתי אותה להם שהיא זבת חלב ודבש והיא המפוארה לכל הארצות:

פסוק ז

ואומר אליהם. ע"י אהרן אמרתי אליהם כל איש ואיש השליכו השקץ והתעוב שעיניו מראות לו כי העין הוא סרסור לעבירה:

ובגלולי. בעכו"ם של מצרים אל תטמאו ללכת אחריהם:

אני ה' אלהיכם. כאומר ואיך א"כ תחליפו אותי בעכו"ם:

פסוק ח

וימרו בי. בעודם במצרים מרו בה':

ואומר. בעבור זה חשבתי לשפוך עליהם חמתי ולהשליך בהם חרון אפי:

פסוק ט

ואעש. אבל עשיתי למען שמי לבל יחולל לעיני המצרים:

אשר נודעתי. אשר הייתי נודע לישראל ע"י אהרן שהיה מודיעם בנבואה לעיני מצרים שאגאלם משם ואם היו כלים במצרים היה חלול ה' באמרם מבלי יכולת ה' להוציאם אבדם וכלם:

פסוק יא

אשר יעשה וגו'. ר"ל החוקים והמשפטים ההם מסוגלים להחיות את האדם העושאן בחיי עוה"ז ועוה"ב:

פסוק יב

להיות לאות וגו'. במה שהנחלתי להם יום מנוחתי למנוחה היא לאות בינינו לדעת בזה אשר אני ה' מקדשם להיות עמי:

פסוק יג

אשר יעשה אותם. כאומר עם כי החוקים והמשפטים מסוגלים להחיות את האדם העושאן לא חששו בהם:

חללו מאד. לפי שבשבת ראשונה חללו אותו כמ"ש ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט (שמות טז) ובשבת שניה חלל המקוושש בשאט נפש:

פסוק יד
לבלתי החל. לבל יחולל לעיני הגוים שהוצאתי את ישראל לעיניהם והם מצרים כי כן יאמרו מבלי יכולת ה' להביאם לארץ כנען אבדם וכלם במדבר:

פסוק טו
נשאתי ידי. בשבועה עליהם:
לבלתי הביא וגו'. זה היה בעבור עון המרגלים כי אז נגזר עליהם שלא יבואו אל הארץ:

פסוק טז
אחרי גלוליהם. אחרי העכו"ם שעבדו במצרים:

פסוק יז
ותחס עיני. ר"ל אף כליה היו חייבים אבל עיני חסה עליהם מהיות משחית אותם ולכן לא כליתים במדבר:

פסוק יח
אל בניהם. הבנים של הדור שיצאו ממצרים הם הבאים אל הארץ:
בחוקי אבותיכם. שבדאו מלבם אשר לא צוה ה':

פסוק יט
אני ה' אלהיכם. ולכן שמעו אלי לכו בחוקותי ומשפטי שמרו בלבבכם ועשו אותם:

פסוק כ
והיו לאות. למען היו לאות:

פסוק כא
וימרו וגו'. הם הנצמדים לבעל פעור וקרח ועדתו:

פסוק כב
והשיבותי את ידי. השבתי ידי מלהכות בם:

פסוק כג
גם אני. ר"ל כמו שהם בגדו בי כן שלמתי גמול ונשבעתי להם במדבר להפיץ אותם בגולה כי בליל בכיית המרגלים שהיתה בט' באב הוקבעה הלילה ההיא בכיה לדורות בחרבן בית ראשון ובית שני כן ארז"ל:

פסוק כד
יען וגו'. ר"ל אולם לא בעון זה בלבד היו החורבנות כ"א גם בעבור שלא עשו אז משפטי וכו':
גלולי אבותם. הדברים התעובים ומאוסים כגלל של רעי:

פסוק כה
נתתי להם. מסרתים ביד העכו"ם לעשות עמהם חוקים לא טובים ומשפטים אשר לא ישיגו בעבורם את החיים כ"א הכליון והאבדון ועל הגזירות והשמדות שהיו בשעת חורבן הבית יאמר:

פסוק כו
ואטמא אותם. הרחקתים ממני כדבר טמא בעבור מתנותם וחוזר ומפרש במה שהיו מעבירים למולך כל פטר רחם הם הבכורות שפתחו רחם אמם:
למען אשמם. ר"ל הריחוק ממני היה למען יהיו שממה ויהיה תועלת שוממותם למען אשר ידעו ויכירו אשר אני ה' האמיתי:

פסוק כז
עוד זאת. ר"ל גם בזאת במה שאתם חרפתם אותי חרפו אותי גם אבותיכם בעת מעלם בי:

פסוק כח
ואביאם. ר"ל והוא כשהבאתי אותם אל הארץ אשר נשבעתי לתת להם וכשראו כל גבעה רמה ונשאה וכו' היו זובחים שם לעכו"ם ושם נתנו קרבנם המכעיס אותי ושם שמו ריח קטורת הבאה לנחת רוח ושם נסכו היין:

פסוק כט
ואומר אליהם. ר"ל כשהיו נועדים ללכת להקריב לעכו"ם והיו אומרים נבוא אל הבמה אמרתי להם מה מעלת הבמה הזאת להקרא שם במה האם בעבור שאתם הם הבאים שם כאומר הלא אין לקרוא למזבח בשם במה שהוא מל' רוממות וגבהות כ"א גם בעבור שבא שמה אש האלהי מן השמים ולא בעבור שתבואו אתם שם כי מה מעלה ורוממות יש בזה:
ויקרא. עכ"ז לא שמעו אלי והיה נקרא בפיהם בשם במה עד היום הזה ולא חזרו בהם:

פסוק ל
הבדרך. וכי בעבור שאתם נטמאים ללכת בדרך אבותיכם ואחרי פסיליהם אתם זונים לעבדם כדרך אשה הזונה תחת בעלה:

פסוק לא
ובשאת. ובעבור תשורת מתנותיכם וחוזר ומפרש במה שאתם מעבירים בניכם באש לכל גלוליכם בזה אתם נטמאים עד היום:
ואני. וכי בעבור זה אהיה נדרש לכם לקבל תפלתכם:
חי אני. הריני נשבע חי אני אם אהיה נדרש לכם:

פסוק לב
והעולה. ועכ"ז הדבר העולה על מחשבותיכם לא תתקיים והוא מה שאתם אומרים הואיל והמקום שלח אותנו מעל פניו נהיה א"כ כעובדי גלולים לעבוד פסילי עץ ואבן כמותם ולא נהיה עוד באמת מושגחים ממנו אבל נהיה נעזבים למקרי הזמן ולמערכות השמים כמו העכו"ם:

פסוק לג
אם לא. הוא ענין שבועה שנשבע לומר שבע"כ ימלוך עליהם:
ביד חזקה. ר"ל שיכוף אותם בחמה שפוכה לעבוד את ה':

פסוק לד
והוצאתי. כי אוציא אתכם מן העמים אשר נטמעו שם במחשבה הזאת:
ביד חזקה. אכביד ידי עליהם ואשפוך עליהם חמתי בתת בלב העמים לגרשם ולהוציאם מארצם:

פסוק לה
אל מדבר העמים. ר"ל אל מקום שיהיה שממ' מבלי מצוא שם מי מן האומות שלא יראו במפלת הפושעים והמורדים:
ונשפטתי. שם אתווכח עמכם פנים אל פנים להודיע סרחונכם:

פסוק לו
כאשר. כמו שהתווכחתי עם אבותיכם במדבר הסמוך לארץ מצרים כן אתווכח עמכם:

פסוק לז
והעברתי. אעביר אתכם אחד אחד כדרך מונה הצאן שמעבירים זה אחר זה תחת השבט כמ"ש כל אשר יעבור תחת השבט (ויקרא כ"ז:ל"ב) והוא על דרך משל:
במסורת הברית. באסורי קשר הברית שלא תצאו עוד ממנה:

פסוק לח
וברותי. אברור מכם את המורדים בי לכלותם במדבר:
מארץ מגוריהם. ממקום שהיו דרים בין העכו"ם:

כי אני ה'. הנאמן במאמרו:

פסוק לט

לכו עבודו. ר"ל עבדו העכו"ם לבד בזבח ומנחה ולא תוסיפו לעבוד אותי:

ואחר. ר"ל וזהו הואיל אם אינכם שומעים אלי מוטב לעבוד לעבודת עכו"ם לבד:

במתנותיכם ובגלוליכם. ר"ל במה שאתם מתנדבים מתנות לבית ה' ובמה שאתם עובדים עבודת עכו"ם הנה עי"ז באה חלול ה' כי בע"כ תבוא הפורעניות בעבור עבודת הגילולים ויאמרו הבריות על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת ומה חרי הלא המה מתנדבים מתנות לבית ה' ולכן מוטב לעבוד לעבודת כוכבים לבד שלא יהיה עוד חלול ה' בהבאת הפורעניות:

פסוק מ

כי בהר וגו'. אלא בהר קדשי וחוזר ומפרש בהר הרמה של ישראל הוא מקום המקדש שם יעבדוני כל בית ישראל כולם הבאים בארץ ר"ל הצדיקים המחזיקים בדת אלהים הבאים בארץ בימי המשיח:

שם ארצם. שם אקבל קרבנותיהם ברצון ושם אדרוש לשאול את תרומותיכם ואת מיטב מתנותיכם הראוי לי בכל קדשיכם והם קדשי המזבח הנתון לאישים:

פסוק מא

בריח ניחוח. בעבור הבאת ריח הקטורת הבאה לנחת רוח אהיה מרוצה לכם וזה יהיה בזמן שאוציא אתכם מן העמים וכו':

ונקדשתי בכם. על ידכם אהיה מקודש לעיני העמים כי יראו שידי משלה לי:

פסוק מב

אני ה'. הנאמן במאמרו:

בהביאי וגו'. ר"ל אז תדעו שאני ה':

אשר נשאתי וגו'. להשבע על הדבר:

פסוק מג

וזכרתם שם. בארץ ההיא:

ונקוטותם בפניכם. תכרתו בעיני עצמכם ר"ל אתם תשפטו הכריתה על עצמיכם בעבור הרעות אשר עשיתם:

פסוק מד

כי אני ה'. הנאמן במאמרו:

למען שמי. למען כבוד שמי:

לא כדרכיכם. לא כגמול דרכיכם אשר המה רעים ונשחתים:

פרק כא

פסוק ב

שים פניך. החזר פניך בדרך דרום כי הנביא היה בבבל מצפון ירושלים ואמר לו להחזיר פניו מול ירושלים שהיא מדרומה:

והטף. דבר נגד ירושלים שהיא בדרומה:

אל יער השדה נגב. על ירושלים יאמר והמשילה ליער השדה על כי שיש בה אנשים רבים מתחלפים במעלה כדרך היער שיש בו עצים רבים מתחלפים בקומה ובחשיבות וכפל הדבר במ"ש כדרך הנבואה:

פסוק ג

הנני מצית. הנה אני הוא המבעיר בך האש והיא תשרוף בך כל עץ לח וכל עץ יבש ולא תכבה להבת האש וכל פני הבריות היושבים בפאת הנגב מול צפון יהיו נשרפים בלהבת האש ר"ל גם הצדיקים יכלו עם הרשעים כמו שהעץ הלח נשרף בצירוף עץ היבש והאויב יאבד כל העובדי כוכבים היושבים מנגב לבבל העומדת בצפון העולם:

פסוק ד

וראו כל בשר. בעבור חוזק התבערה ידעו כולם שמהי' נעשה ולא במקרה ולכן לא תכבה עד תשרוף הכל:

פסוק ה

המה. בני עמי אומרים עלי הלא הוא מדבר במשל ונוכל א"כ להפך המשל לפי דעתינו ולטובה:

פסוק ז

אל ירושלים. כאומר ע"כ אדבר עמך נבואה ברורה כמות שהיא:

אל מקדשים. יאמר על האולם וההיכל ובית קדש הקדשים:

פסוק ח

הנני אליך. הנה אני אלחם עמך:

פסוק ט

יען. בעבור שאכרות ממך צדיק ורשע ועשיתי בך נקמה גדולה ושמחו עליכם אויביכם ועזרו לרעה לכן ילקו גם כל העובדי כוכבים היושבים מנגב בבל העומדת בצפון:

פסוק י
כי אני ה' הוצאתי. ולא באה במקרה:
לא תשוב עוד. עד הכרית כל בשר היושבים מנגב בבל וכאומר משא"כ אם היתה באה במקרה כי המקרה לא תתמיד כ"כ:

פסוק יא
האנח. עשה אנחה כאדם המצטער:
בשברון מתנים. ר"ל אנחה גדולה וכאלו נשברו המתנים ונפלו מכובד האנחה:
ובמרירות. ר"ל במרירות לב תאנח לעיני ישראל:

פסוק יב
אל שמועה. בעבור השמועה הבאה אלינו מירושלי' מחורבנה ולכן נמסו כל הלבבו' ורפו ידי האנשי' ורוח כל אדם כהתה והושפל' וברכי כל האנשי' ינועו מרתת הבהלה כמו המים שנעים ואינם נחים:
הנה באה. ר"ל הנה היא קרובה כאלו כבר באה ונהיתה:

פסוק יד
חרב חרב. על חרב נ"נ יאמר וכפל המלה כדרך המקונן וכן מעי מעי (ירמיה ד):
וגם מרוטה. לטש אותה להסיר החלודה:

פסוק טו
למען טבוח וכו'. החדוד היה למען תהי' חריפ' לטבוח בה והמריט' היתה למען יהיה לה ברק להבהיל האנשים:
או נשיש. או שמא תאמרו נשיש על החרב ההיא כי לא עלינו תבוא כ"א על אויבינו:
שבט בני. כאומר לא כן הוא אך דעו שהחרב תבוא לכרות שבט בני ר"ל אוכלסי ישראל והוא מקרא קצר:
מואסת כל עץ. עתה תמאס כל עץ ולא תכרות אותם ר"ל לא תלך עתה על העובדי כוכבים להכריתם ולפי שהמשיל את ירושלים ליער אמר לשון שבט וכינה גם העובדי כוכבים בשם עץ:

פסוק טז
ויתן אותה למרטה. האויב נתן את החרב לצחצח אותה למען תהיה ראויה לאוחזה ביד:
היא הוחדה חרב. ר"ל החרב ההיא חדדו אותה ומרטו אותה למען תת אותה ביד נ"נ ההורג לשיוכל להרבות הרוגים ולהבהיל אנשים:

פסוק יז
זעק והילל. זעק בקול ועשה יללה כי החרב ההיא תהיה בעמי ואף היא תהיה בכל נשיאי ישראל הם השרים והמושלי׳:
מגורי אל חרב. אנשי׳ מאוספי׳ בחרב היו עם עמי להכו׳ בהם ולכן הכה בכף על הירך דרך צער ואבל:

פסוק יח
כי בוחן. כי החרב ההיא נתחזקה בדבר החדוד והזוהר ולמה נתחזקה כ״כ אם גם תמאס לכרות שבט בני הם אוכלסי ישראל וכמו שמואסת כל עץ הם אוכלסי העובדי כוכבים א״כ לא יהיה צורך כלל אל החרב ולמה א״כ נתחזקה:

פסוק יט
והך כף אל כף. דרך צער ואבל:
ותכפל. אמור בנבואה אשר חרב השלישית תהיה כפולה ומרובה משתי החרבות שעברו ר״ל גלות צדקיהו תהיה קשה מגלות יהויקים ויהויכין:
חרב חללים היא. החרב ההיא תפיל חללים רבים וגם תפיל חלל הגדול ועל המלך צדקיהו יאמר כי גם הוא נלקח בשבי וישב במאסר אבל בשתי הגליות הראשונות עם כי נשבו המלכים לא הרבו להכות בעם:
החודרת להם. ר״ל החרב ההיא שמורה בחדר מיוחד לבוא עליהם:

פסוק כ
למען למוג לב. הביאה תהיה למען המס לב האנשים ולהרבות המכשולים ועל כל שערי עריהם אתן טבחת חרב כי בכל עריהם יהרגו בחרב:
עשויה לברק. החרב עשויה לטושה למען היות לה זוהר להבהיל אנשים והיא מעוטפת בבגד לבל יסור החדוד להיות נכונה לטבוח בה:

פסוק כא
התאחדי. כאלו אל החרב יאמר אתה החרב היוצאת מבבל לך באחד מן הדרכים או פנה עצמך אל הימין ר״ל ליהודה היושב בימין או תשימי עצמך אל השמאל ר״ל לרבת בני עמון היושב בשמאל:
אנה פניך מועדות. ומזומנות ללכת:

פסוק כב
וגם אני וגו׳. כאומר אבל כמו שצויתי לך הנבא והך כף אל כף כן גם אני אכה כפי על כפי כי ידעתי שעל יהודה תלך החרב ובזה תנוח חמתי מאשר קצפתי עליהם:

אני ה' דברתי. וכן יהיה:

פסוק כד

שים לך. עשה לך שני דרכים לבוא באחד מהם חרב מלך בבל:
מארץ אחד. הוא בבל:
ויד ברא. ברור מקום מיוחד על הדרכים ההם ובהתחלת דרך היוצא מן העיר שם ברור ר"ל את המקום הזה ברור:

פסוק כה

דרך תשים. דרך אחד תהיה לבוא בה החרב אל רבת בני עמון:
ואת יהודה. ר"ל וגם תשים דרך אל יהודה היושב בירושלים הבצורה וחושב להשגב בה:

פסוק כו

כי עמד וגו'. ר"ל הדבר הזה בא לרמז אשר מלך בבל עמד בצאתו מארצו על הדרך והוא המקום אשר יתפרשו משם הדרכים אילך ואילך הנחשבות לפנות אל מול המקום ההוא:
בראש. בהתחלת שני הדרכים המתפרשים:
לקסם קסם. העמידה שם היתה למען לקסם קסם לדעת אנה ילך ויצליח:
קלקל בחצים. לטש וזכך ברזל החצים עד שהיה מזהיר ביותר והרואה יוכל לראות בו כמו במראה ודרך בעלי הקוסמים היה לראות בו ולקסום:
שאל בתרפים. עשויים המה בצורת אדם ומגידים עתידות ע"י כישוף:
ראה בכבד. כי יש בו בהירות בעת שמוציאים אותו מגוף בעל חי והרואה יוכל לראות בו ודרך בעלי הקסם היה לקסום בו:

פסוק כז

בימינו היה הקסם ירושלים. הקסם היה מגיד ללכת בימינו אל ירושלים:
לשום כרים. להעמיד אילים מנגחים מול החומות לשברם ולכתתם:
לפתוח פה ברצח. לזרז את העם שירצחו את בני העיר:
להרים קול בתרועה. להבהיל את העם:
על שערים. לשבר השערים:
לשפוך וגו'. הם ענייני מלחמה:

פסוק כח

והיה להם. לישראל בעיניהם כקסם שוא ר"ל מה שעלה בקסמיו לעלות לירושלים היה בעיניהם שוא כי חשבו שלא יוכל לכבשה כאלו הכשדים נשבעו להם שבועות רבות שלא יכבשו אותה:

והוא מזכיר עון. אבל כ"א מאנשי ירושלים היה מזכיר את העון לפני המקום בעשותו פעם בפעם להיות סבה שיהיה נתפש ביד האויב:

פסוק כט

יען הזכרכם. עוונכם, בעבור שאתם מזכירים עונותיכם הראשונות במה שאתם מגלים פשעיכם החדשות לעשותם בפרסום:

להראות. למען יהיו נראים חטאתיכם אשר מאז בסבת כל עונותיכם החדשות וכפל הדבר במ"ש:

יען הזכרכם. בעבור שאתם מזכירים עונותיכם לכן תתפשו בכף מלך בבל:

פסוק ל

ואתה חלל רשע. אתה רשע המחולל מן הקדושה ועל צדקיהו יאמר:

בא יומו. שקעה שמשו והצלחתו בעת עשותו העון המשלים את הקץ וממלא את הסאה:

פסוק לא

הסיר המצנפת. אתה צדקיהו הסר המצנפת והרם את העטרה מעל ראשך כי לא תמלוך עוד ולא תמשול בישראל:

זאת לא זאת. ר"ל הרעה הזאת אשר באה ליהויקים וליהויכין לא היה כזאת הרעה הבאה עליך כי כשגלה יהויקים מלך בנו יהויכין וכשגלה יהויכין מלך צדקיהו אחי אביו ממשפחתו אבל אחר שגלה צדקיהו לא נשאר מי מולך ומושל ממשפחתו:

השפלה. יהויכין שכבר גלה והושפל אותו אגביה כי מזרעו יצא זרובבל ומלך המשיח:

והגבוה. צדקיהו שהוא מולך עתה במעלה ורוממות אותו אשפיל כי יגלה מארצו ולא ימלוך מי מזרעו:

פסוק לב

עוה עוה עוה אשימנה. את המלכות ההיא אעשה מעוות ומעוקם ועל צדקיהו יאמר וכפל המלה שלש פעמים לומר שעד עולם לא ימלוך מי מזרעו:

גם זאת לא היה. ר"ל גם ההגבהה הזאת שיהיה ליהויכין שיצא מזרעו זרובבל לא יהיה הגבהה שלימה עד בוא מזרעו מלך המשיח ולו אתן הגבהה שלימה:

פסוק לג

ואל חרפתם. על חרפתם אשר חרפו את ישראל במה שהלך נבוכדנאצר על ירושלים מפני הקסם:

חרב חרב. כפל המלה לחוזק:

פתוחה. שלופה היא מתערה לטבח כאומר הנה גם עליך תעבור:

מרוטה להכיל. עוד היא מלוטשת להחזיק ולסבול הרג רב ולמען הרבות ברקה וזוהרה להבהיל אנשים:

פסוק לד

בחזות. בעבור כי חוזי הכוכבים חזו לך שוא ובעבור כי הקוסמים קסמו לך כזב לאמר שלא תשיגם חרב מלך בבל לכן צוה ה' לתת אותך עם צוארי של חללי רשעי ישראל להיות דומה להם אשר שקעה שמשם והצלחתם בעת עשותם את העון המשלים את הקץ וממלא את הסאה:

פסוק לה

השב אל תערה. וכי אשיב החרב אל תערה לבל תהרוג עוד באמת לא יהיה כן כ"א במקום אשר נבראת בארץ מגוריך שם אשפוט אותך בחרב מלך בבל:

פסוק לו

ושפכתי. שם אשפוך עליך זעמי:

באש עברתי. באש הבערה שאביא עליך אפיח בה להבעירה ולהלהיבה ר"ל בכל פעם תגבר העברה והזעם:

אנשים בוערים. יודעים להבעיר את האש:

חרשי משחית. אומנים בקיאים במלאכת ההשחתה:

פסוק לז

לאש. שיבעירו הכשדים:

בתוך הארץ. יהיה נבלע בארץ לבל יהיה נראה לעינים ולכן לא תהיה מוזכרת ממי לקחתי נקמתך:

כי אני ה' דברתי. לכן כן יהיה:

פרק כב

פסוק ב

התשפוט. בה"א השאלה ר"ל האם רוצה אתם להתוכח עם אנשי עיר הדמים השופכת דם אנשים נקיים:

והודעתה. אז הודע להם בהויכוח את כל תועבותיה:

פסוק ג

עיר שופכת דם. ר"ל זאת העיר שבעבור שהיו אנשיה שופכים דם בתוכה סבבה לבוא עתה וזמן תשלום גמולה:

ועשתה. ועוד עשתה עליה דברים תועבים ומאוסים כגלל של רעי למען טמא את העיר הזאת להרחיקה מעל פניו:

פסוק ד

אשמת. נעשית בעלת אשמה:

טמאת. את העיר:

ותקריבי ימיך. בעצמך הקרבת ימי הגמול והתשלומין:

ותבא וגו'. כפל הדבר במ"ש:

על כן. בעבור עונך מסרתיך אל העמים שיחרפו אותך וילעגו בך:

פסוק ה

יתקלסו בך. ילעגו עליך:

טמאת השם. אתה ישראל שטמאת שמך בעשות מעשים כאלה ואתה בעלת רבת המהומה הנשמע מצעקת יללת הנעשקים בך:

פסוק ו

איש לזרועו. הנשיאים היו בך כ"א לפי כח זרועו ומבלי מעשה היושר:

למען שפך דם. עם כח הזרוע:

פסוק ז

לגר עשו בעושק. ר"ל כל מה שעשו עם הגר עשו בעושק ובגזל:

פסוק ט

למען שפך דם. כוונת הרכילות היה למען ימית את הנאמר עליו:

ואל ההרים. בההרים אכלו מתקרובות העבודת גלולים הנזבחים שמה:

פסוק י

ערות אב וגו'. ר"ל נאפו עם אשת אביהם:

טמאת הנדה. ר"ל הנד' בטומאתה אנסו למשכב הזנות:

פסוק יא

את אשת רעהו. עם אשת רעהו עשו תועבה לזנות עמה:

בזמה. במחשבת זנות ורשע:

ענה בך. אנסה לזנות:

פסוק יב

למען שפך דם. כי מפני השוחד הרגו נפשות נקיים:

נשך ותרבית. לשון נשך אמור בכסף תרבית באוכל:

ותבצעי רעיך. עם העושק שעשקת העשרת את רעיך העובדי כוכבים להיות בעזרתך מול האויב ואותי שכחת ולא בטחת בי:

פסוק יג
הכיתי כפי. זה בזה דרך צער על הגזל אשר עשית ועל הדם הנקי הנשפך בתוכך:

פסוק יד
היעמוד לבך. על עמדו להתחזק:
אם תחזקנה ידיך. לעשות גבורות במלחמה בעת בוא הימים ימי הגמול אשר אני עושה עמך:
ועשיתי. נכון הדבר בידי כאלו כבר עשיתי:

פסוק טו
והתימותי. בזה אמרק ואכלה טומאתך ממך:

פסוק טז
ונחלת בך. תהי מחוללת בעוונך בפני העובדי כוכבים ואז תדע שאני ה' הנאמן לשלם גמול:

פסוק יח
לסיג. מתחלה כשהוצאתים ממצרים היו משובחים ככסף וכאשר נתתים בכור ר"ל כאשר הבאתים אל הארץ נהפכו להיות סיג כי קלקלו מעשיהם:
כולם. כל בית ישראל נעשו בתוך הכור נחושת או בדיל וכו' ר"ל כולם קלקלו בארצם עם כי יש התחלפות מה ברשעם בפחות ויתר מ"מ כולם היו כסיגים אל מול הכסף אין אחד בהם מיישר דרכו כאשר מתחלה:

פסוק יט
אל תוך ירושלים. להנתיך אתכם שמה כאלו הוא הכור:

פסוק כ
קבוצת כסף. כמו שמקבצים כסף ונחשת וכו' המעורבים זה בזה אשר יקבצו אותם לאספם אל תוך הכור לנשב עליו אש להבעירו למען יותך הכל וישרף וישאר הכסף מזוקק ונקי כן אקבוץ אתכם באפי ואניח אתכם בתוך העיר ואתיך אתכם להיו' נמסים ונמקי' בצרות המצור:

פסוק כא
וכנסתי. אל תוך העיר וכפל הדבר במ"ש:
ונפחתי. אנשב עליהם באש עברתי ר"ל בכל פעם אגדיל הצרה ותהיו נמסים בתוכה:

פסוק כב

כהתוך כסף. כמו התכת הכסף בתוך הכור כן תותכו בתוך העיר בצרות המצור:
וידעתם. אז תדעו שאני ה' שפכתי חמתי עליכם ובגמול בא ולא במקרה:

פסוק כד

אמר לה. על ירושלים:
לא מטוהרה היא. לא עשית תשובה לטהר עצמך מן עוונך לכן לא ירד בה הגשם ביום זעם ה' וחרון אפו וכמ"ש וחרה אף ה' וכו' ולא יהיה מטר (דברים יא):

פסוק כה

קשר נביאיה. בתוך העיר יש קשר נביאי השקר המתנבאים על השלום:
כארי שואג. כמו הארי השואג בקול להטיל אימה ואח"ז טורף טרף כן המה מבהילי האנשים בקולם ודבריהם ובזה הם מסיתים וטורפים אותה מן העולם:
נפש אכלו. אוכלים הנפשות ולוקחים מהם החוזק והיקר ומרבים האלמנות כי יהרגו אנשיהם ר"ל הם מסבבים כל אלה כי בהשענם על דבריהם ימאנו לעשות תשובה ובאה הפורעניו' בעוונם:

פסוק כו

חמסו תורתי. הסירו תורתי מהם כי לא למדו עמהם ועל הכהנים ללמד התורה כמ"ש כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב':ז'):
ויחללו. בזו קדשי ולא עשו הבדל והפרש בין דבר קדש לדבר חולין:
לא הודיעו. ההבדל שביניהם:
ומשבתותי. ומחלול השבתות העלימו עין ולא מיחו בהמחללים אותם:
ואחל בתוכם. נעשיתי ביניהם מחולל ולא מקודש:

פסוק כז

שריה. השרים אשר בקרבה המה כזאבים כי יטרפו טרף לשפך דם לאבד נפשות למען יגזלו מהם את העושר:

פסוק כח

ונביאיה. נביאי השקר:
טחו להם תפל. על הכותל שעשו טחים טיט תפל שאינו מתוקן כהלכתו לייפות הכותל ולהחליקו ר"ל מייפים נבואת שקריהם במליצה נאותה ומזויפת להיות מקובל על הלב:
חוזים שוא. מתנבאים בשוא ומגידים להם קסמים בכזב:
אומרים. בדבריהם אומרים בשם ה' כה אמר ה' אבל ה' לא דבר בם והמה מכחשים:

פסוק כט
עשקו עושק. זה עושק הגוף במכות וכדומה:
הונו. עם כי מהראוי לתת להם צדקה הם לא נתנו ועוד לקחו משלהם:
ואת הגר עשקו. עם כי ראוי לאהבו:
בלא משפט. כל אלה נעשה בסבת העדר המשפט ואיש כל הישר בעיניו יעשה:

פסוק ל
ואבקש מהם. בקשתי ביניהם איש גודר גדר הפרצה לבל יבוא האויב העירה או מי לעמוד בפרץ לבלי תת לבוא ר"ל בקשתי מי מחזיר את ישראל בתשובה או מי עומד בתפלה לפני עליהם לבל אשחיתם והנה לא מצאתי:

פסוק לא
ואשפוך. לכן אשפוך עליהם זעמי ואכלם באש עברתי וגמול דרכם אתן בראשם:

פרק כג

פסוק ב
שתים נשים. ר"ל שתי מלכיות באו מכנסיה אחת והם מלכות יהודה ומלכות אפרים:

פסוק ג
ותזנינה. בעת נעוריהן כשהיו במצרים זנו עמהם:
שמה. בהיותן במצרים מעכו הנואפים את שדיהן והוא ענין התחלת הזנות ובדרז"ל וכי מה עשה לה ערבי הלז וכי מפני שמיעך לה בין דדיה וכו' (כתובות לו):
עשו. המצרים משמשו וכתשו הדדים בעודן בתולות והוא כפל ענין במ"ש ור"ל עוד היו במצרים התחילו לעבוד עבודת כוכבים של מצרים ולפי שעשו שם דבר מועט לכן אמר מעכו ועשו שאין בה זנות ממש:

פסוק ד
ושמותן. בשם הכנוי:
אהלה הגדולה. הגדולה שבהן נקראת אהלה ואהליבה היה שם אחותה הנטפלת עליה הקטנה ממנה:
ותהיינה לי. לקחתי אותן לי לנשים:
ושמותן. העצמי:
שומרון אהלה. זו שהיה שם הכנוי שלה אהלה שם העצמי היא שומרון ונקראת אהלה ע"ש שהיה בה אוהל לעגלי הזהב וכאומר אהל שלה ואין לי חלק בה:

אהליבה. ע"ש שהיה אהלי בה והוא בה"מ ור"ל לקחתים לי לעם והם פרו ורבו וגדלו והצליחו:

פסוק ה

ותעגב. חשקה חשק הזנות על תאות מאהביה וחוזר ומפרש חשקה היה אל בני אשור כאלו היו קרובים אליה:

פסוק ו

לבושי תכלת. לפי שהיו מלובשים בצבע תכלת והיו פחות וסגנים וכולם היו בחורים חמודים ופרשים ולתוספת ביאור אמר רוכבי סוסים ולא הולכי רגל:

פסוק ז

ותתן תזנותיה עליהם. ר"ל לכן נתנה רוח זנונים עליהם וחשקה להם לכל הנבחרים מבני אשור:

ובכל אשר עגבה. ולכל מי שחשקה נטמאים בכל תועבותיהם המאוסים כגלל של רעי כי כן זנתה ונאפה עמהם ר"ל סרתה מעלי וחשקה לפסילי אשור בראותה מרבית הצלחתם וכמו שחשקה כן עשתה ועבדה לפסיליהם:

פסוק ח

ואת תזנותיה ממצרים. חשק הזנות שהיה לה ממצרים לא עזבה כי בני מצרים שכבו עמה בנעוריה בדרך חיבה והמה משמשו וכתשו דדיה בעודה בתולה ולכן נתקע אהבתם בלבה וגם הם שפכו תאות זנותם עליה מאז ולכן לא עזבה אותם ר"ל שלא עזבה פסילי מצרים על כי הורגלה בהם מאז:

פסוק ט

נתתיה. מסרתי אותם ביד מאהביה ולתוספת ביאור אמר ביד בני אשור אשר חשקה להם:

פסוק י

המה. עם כי היו אהובים עכ"ז עשו בה משפט וגלו ערותה וזהו הקלון שעושים לאשה זונה שמפשיטים בגדיה ומוליכים אותה ערומה בפני הבריות:

לקחו. בשבי:

ותהי שם לנשים. הדבר הזה היה תועלת להיות שם ופרסום לנשים לבל יעשו כמעשיה וגם היה תועלת לעשות בה משפט הגמול הראוי ור"ל המקום מסרה ביד אשור ובזתה וחללה את כבודה ומתחלה לקחו בניה ובנותיה והם בני גד ובני ראובן שגלו תחלה

וארצה זבולון וארצה נפתלי שגלו אחריהם ואחר זה גלו את שומרון ראש המלוכה הנקראת בשם אהלה ונעשה לה כזאת למען יוסר יהודה ולמען תשלום שכר גמול עון:

פסוק יא

ותרא. ראתה את כל הרעה שבאה על אחותה אהלה ולא לקחה מוסר והשחיתה בדבר עון וחשקה יותר ממנה ואת דבר הזנות השחיתה יותר מזנוני אחותה:

פסוק יב

אל בני אשור. חשקה אל בני אשור על כי היו פחות וסגנים וכאילו היו קרובים אליה:
לבושי מכלול. ועל כי היו מלובשים במלבושים הכלולים בכל מיני יופי והיו פרשים ולתוספת ביאור אמר רוכבי סוסים וכולם היו בחורי חמד לזה חשקה להם:

פסוק יג

וארא. ראיתי כמו שחשקה להם כן זינתה בפועל ונטמאה ודרך אחד לשתיהן כמו שעשתה אהלה כן עשתה אהליבה ר"ל גם היא חשקה לפסילי אשור בעבור מרבית הצלחתם וכמו שחשקה כן עבדה להם:

פסוק יד

ותוסף. עוד הוסיפה על תזנותיה לחשוק למי שלא ראתה בעיניה ורק כשראתה אנשים חקוקים על הקיר צלמי אנשי כשדים מצויירים בצבע הששר:

פסוק טו

חגורי אזור. כאילו חגורים עלי מתניהם באזור וכאילו בראשיהם מצנפות גדולות עודפות ותולות מאחוריהם והמה היו טבולים ושרוים במי צבעונים:
מראה שלישים כולם. כל צלמי הכשדים היה במראה שרים ומושלים:
דמות. זה היה דמות בני בבל היושבים בכשדים ארץ מולדתם:

פסוק טז

ותעגבה. חשקה להם בעבור מראה עיניה שראתה יופי צלמי צורתם ומלבושיהם:
ותשלח וגו'. שיבואו לזנות עמה:

פסוק יז

למשכב דודים. לשכוב עמה בדרך אהבה וחיבה וטמאו אותה במשכב הזנות:
ותטמא בם. וכאשר נטמאה בם נמשכה אחריהם וסרתה מעצמה ורצונה מסבת האהבה להם רצה לומר מגודל האהבה לא נשאר בה רצון כי הכל עשתה כפי רצונם:

פסוק יח
ותגל תזנותיה. וכאשר גלתה זנותה לעשות בפרסום וגלתה את בשר ערותה להלהיב חשק מנאפיה:
ותקע. אז סרה נפשי ורצוני מעליה והיתה שנואה בעיני כמו שסרתה נפשי מעל אחותה אהלה ושנאתיה ור"ל כששמעה הצלחת הכשדים ומרבית טובתם שלחה אליהם מלאכים לקבל פסיליהם לאלוה ומאוד נמשכה אחריהם ובעבור זה סרה נפשי ממנה כמו שסרה מאהלה:

פסוק יט
ותרבה. והיא הרבתה עוד תזנותיה לזכור את הנעשה בימי נעוריה אשר זנתה בארץ מצרים:

פסוק כ
ותעגבה. חשקה אל פלגשותם להיות להם לפלגש המוכנת למשכב המשגל:
אשר וגו'. על אשר אבר התשמיש שלהם גדול כשל חמור וזרמת הזרע שלהם מרובה כזרם שפיכת זרע הסוסים ודרך זונה מופלגת בתכלית ההפקר להתאוות באלה:

פסוק כא
ותפקדי. זכרת את הזמה שעשית בנעוריך בעת שהיו דדיך מעוכים וכתושים במשמוש היד מבני מצרים:
למען שדי נעוריך. למען השדיים שהיו מעוכים בידם בימי נעוריך לכן חשקת עוד מהם וכפל הדבר במ"ש ור"ל שעבדה גם אלהי מצרים וזכרה מה שהורגלה בהם מאז:

פסוק כב
הנני מעיר וגו'. אעיר עליך לבות מאהביך את אשר נמשכת אחריהם וסרתה רצונך מעצמך מסבת האהבה להם ולא נשאר בך רצון כי הכל עשית כפי רצונם:
והבאתים. אותם אביא עליך להלחם בך בכל סביבך:

פסוק כג
בני בבל וגו'. עכשיו יפרש מי הם הבאים:
אותם. יבואו עמהם:

פסוק כד
הוצן. בהוצן והוא שם כללי לכל כלי המלחמה:
רכב וגלגל. ברכב ובגלגל הם אופני הרכב:
ישימו עליך. ר"ל את אלה ישימו על עצמם לבוא עליך מסביב:

ונתתי. אמסור בידם המשפט והם ישפטו אותך כמשפטיהם שיעשו בך כאלו הם שלוחים לעשות משפט:

פסוק כה

ונתתי קנאתי בך. אתן בך כעסי ויעשו עמך משפט בחמה ויסירו ממך אפך ואזניך כדרך משפט הזונות בכדי לנוולה:

ואחריתך. סוף הפרצוף ושאריתו תפול בחרב:

יקחו. בשבי:

ואחריתך. על הבתים והשדות יאמר הנשארים אחרי מות האדם:

פסוק כו

והפשיטוך וגו'. כדרך שעושין לזונה להעמידה ערומה להכלימה:

פסוק כז

והשבתי. בעבור מרבית הצרות הבאות לא תהיה עוד רדופה אחר הזמה ואחר הזנות שנתקעה בלבך מארץ מצרים:

ולא תשאי וגו'. כפל הדבר במ"ש ר"ל בני בבל יבואו עליה למלחמה והם יהיו שלוחי המשפט ויהרגו השרים והמושלים ויתר העם ומהם יקחו בשבי וישרפו בה"מ ובתי הגדולים וישללו חמדת עשרם ומגודל הצרות לא תפנה עוד אל הגלולים ולא תזכור באלהי מצרים:

פסוק כח

ביד אשר שנאת. הם הכשדים שמרדת בהם:

אשר נקעה. אשר סרתה נפשך מהם לשנאותם וכפל הדבר במ"ש:

פסוק כט

ועשו אותך. יעשו עמך דברים בשנאה ויקחו כל עשרך אשר יגעת לאספה ויעזבו אותך ערום ועריה מבלי לבוש:

ונגלה. אז יהיה נגלה חרפת זנותך כי מגמול המעשה יגולה ויוודע מעשה העון:

וזמתך ותזנותיך. כפל הדבר במ"ש לפי מרבית הזנות ויאמר על העכו"ם המחולפים

פסוק ל

עשה אלה לך. אלה הדברים נעשו לך בגמול שזנית אחרי עבודת כוכבים ויפרש אמריו לומר על אשר נטמאת בגולליהם לקבלם לאלוה:

פסוק לא
בדרך. לפי שהלכת בדרך אהלה אחותך לכן אתן בידך את כוס החמה לשתותה כמו ששתתה היא (המשיל חמת ה' לכוס מלא יין המשכר ומבלבל דעת האדם):

פסוק לב
כוס אחותך. הכוס ששתתה אחותך תשתי גם את:
העמוקה. אשר היא עמוקה ורחבה ומחזקת הרבה:
תהיה לצחוק. הבריות יצחקו בך וילעגו עליך בשיעור גדול עד שתהיה מרובה להכיל ולסבול כל הצחוק והלעג:

פסוק לג
שכרון ויגון. לא כדרך שותי כוס יין שהם שכורים ומבולבלים אבל הם שמחים כי היין משמח אבל מכוס החמה תהיה מלאה משכרון ומיגון:
כוס שמה ושממה. הכוס הזה יהיה מתמהון לבב ושממון דוגמת כוס אחותך שומרון:

פסוק לד
ומצית. תמצוץ הבלועה:
ואת חרשיה. חרסי הכוס תשברי בשנייך ללעוס החרסים למצוץ כל הבלוע:
ושדיך תנתקי. מרוב השכרות בלבול הדעת תחבלי בעצמך לנתק ולעקור שדיך:
כי אני דברתי. ובודאי כן יהיה:

פסוק לה
ותשליכי. כאדם המשליך דבר אחורי גופו לבל יראהו ולא יזכר בו:
וגם את. כמו שעשית למולי כן גם את סבלי גמול זימתך ואת תשלום תזנותיך:

פסוק לו
התשפוט. האם רוצה אתה להתווכח עם אהלה ועם אהליבה:
והגד. אז הגד להן בהויכוח את כל תועבותיהן:

פסוק לז
כי נאפו. בגלוי עריות:
ודם בידיהן. שפכו דם נקי:
ואת גלוליהן נאפו. זהו עבודת גלולים:
אשר ילדו לי. ר"ל המיוחדים לי ללמוד בבית הספר:
העבירו. היו מעבירים ומוליכים לפסילים להיות להם למאכל:

פסוק לח

טמאו וגו'. בו ביום שהעבירו בניהן לפסילים באו אל המקדש להקריב בה קרבנות וטמאו את המקדש עם הקרבנות הואיל ואינם לי לרצון:

ואת שבתותי חללו. כי גם בשבת העבירו את בניהן להם לאכלה:

פסוק לט

ובשחטם. ר"ל הוסיפו עוד לעשות כן בעת ששחטו את בניהם לפסילים אז באו אל מקדשי ביום ההוא למען חללו וכאומר הביאה היתה בכוונה מיוחדת לחלל המקדש ולבזותו:

והנה כה עשו. ר"ל הדבר שספרתי עשו בתוך ביתי:

פסוק מ

ואף כי תשלחנה וגו'. ר"ל כ"ש שעשתה עוד יותר תועבה אשר תשלחנה לאנשים שיהיו באים אליה מארץ מרחק ממקום שהם שם:

אשר מלאך וגו'. ר"ל השליחות היה על ידי מלאך השלוח אליהם בכוונה מיוחדת:

והנה באו. והנה כן עשו ובאו אל המקום אשר רחצת שמה ומלאת עיניך עם הכחל והוא מין צבע וקשטת עצמך בקשוטים וראו בעיניהם מה שאת מייפה עצמך למצוא חן בעיני הנואפים הבאים:

פסוק מא

וישבת. ואח"ז ישבת על מטה מכובדת ויקרה ולפניך היה שולחן מסודר במיני מאכל (כי כן היה מנהגם להסב על המטה בעת האכילה) והקטרת והשמן שנתתי לך שמת על השולחן להאכיל את הנואפים ולסוכם בשמן ולהעלות ריח הקטורת אחר האכילה (כי כן היה מנהגם למשוח בשמן הטוב אחר האכילה ולהשים בשמים על הגחלים להעלות העשן לריח טוב) ר"ל שלחת אל העכו"ם לבוא ללמדך דרך תועבותם ועשית להם כבוד והראית חיבה יתירה ונתת להם דורונות ממה שהשפעתי לך:

פסוק מב

וקול המון. קול המיית שלוה היה נשמע בה לא קול המיית מלחמה:

ואל אנשים. ר"ל עם האנשים הבאים על כי היו בני אדם מרובים היה מובא עמהם גם אנשי סבא מן היושבים במדבר וכאומר עכ"ז היה לה רב שלוה עם כי אנשי סבא המה אכזרים אנשי רשע:

ויתנו צמידים. כי נתנו צמידים על ידיהן וכו' להתקשט ביותר ומצאה חן בעיני כולם ולא עשו עמה רעה ר"ל שהיתה מתאהבת לכולן לעבוד לכל אלהי העכו"ם:

פסוק מג
ואמר לבלה נאופים. אמרתי על הזקנה שנזדקנה בנאוף עתה יסורו ממנה תזנותיי הואיל וכבר שבעה בזנות ר"ל חשבתי שאחר שעבדו זמן רב לאלהי העכו"ם וראו שאין בהם ממש יפרשו מהם:
והיא. אבל עדיין היא בהוייתה כמו מאז ודוגמתו איה ה' אלהי אליהו אף הוא (מ"ב ב) ור"ל אף הוא בהוייתו בכל עת ולא ישתנה:

פסוק מד
ויבוא אליה. כל הרוצה בא אליה כדרך שבאים אל אשה זונה מפורסמת כן באו וגו' ר"ל עבדה לכל עכו"ם שבעולם:
אשות הזמה. נשי הזמה:

פסוק מה
ואנשים צדיקים. הם שרי מלך בבל שהמה נחשבים לצדיקים למולן:
משפט נואפות. משפט הראוי בגמול הנאוף ומשפט הראוי בגמול שפיכת דם נקי:
ודם בידיהן. מה ששחטו בניהן לעכו"ם:

פסוק מו
העלה וגו'. ר"ל אמור בנבואה שאני אעלה עליהן קהל רב ואתן אתהן לרעדה ולבזה:

פסוק מז
ורגמו עליהן אבן קהל. בני הקהל ההוא ירגמו עליהן אבנים:
וברא. הוא יבריא אותן עם חרבותם:

פסוק מח
והשבתי זמה. עם המשפט הזה אבטל זמה מן הארץ כי כולם יפחדו מפחד המשפט:
ונוסרו. יקבלו מוסר ולא תעשינה כמו הזמה שעשיתן ר"ל לא יעבוד עוד מי לעכו"ם:

פסוק מט
ונתנו. הקהל העולה יתנו עליכן גמול זמתכן וחטאי תועבותיכן המאוסים כגלל של רעי הנה אתן תסבלו הגמול:
וידעתם. אז תדעו שאני ה' הנאמן לשלם גמול:

פרק כד

פסוק א
בשנה התשיעית. לגלות המלך יהויכין ולמלכות צדקיהו:

פסוק ב

את שם היום. ר"ל כמה הוא בשבת ראשון או שני וכו' ולתוספות ביאור אמר את עצם היום הזה שהוא עומד בו היום להודיע אשר מלך בבל סמך על ירושלים לצור עליה בעצם היום הזה ותכלית הכוונה היה בזה הכתיבה כי הנביא היה בבבל וכתב מה שנעשה בירושלים וכשישמעו מפי המגידים כי כן היה יאמינו בו ולא יפנו עוד אל מול דברי נביאי השקר:

פסוק ג

ומשול. אמור משל אל בית ישראל הממרים בי:

שפות הסיר שפות. ערוך והעמד הקדרה על מקום מעמדה על הכירה וגם שפוך בו מים להתבשל ולפי שהם אמרו בהמשל היא הסיר ואנחנו הבשר (לעיל יא) לכן אחז גם הוא בזה המשל לומר היום הוא תחלת המצור שהיא הכנה אל הכבוש כמו שהעמדת הקדרה על הכירה ויציקת המים בו הוא הכנה אל הבישול:

פסוק ד

אסוף נתחיה אליה. הכנס בה הנתחים הראוים לה:

כל נתח טוב. וחוזר ומפרש ירך וכתף שהם נתחים טובים מלאים בשר:

מבחר עצמים מלא. את הסיר מלא משאר מבחר האיברים (ולפי שהאיברים מנותחים לפי העצמות יקראו האיברים בשם עצמים):

פסוק ה

מבחר הצאן לקוח. ר"ל הבשר שתשים בסיר יהיה ממבחר הצאן מהשמנים והנבחרים שבצאן:

וגם דור. שים תחת הסיר מדורת העצמים שבמקום עצים יבער עצמים:

רתח רתחיה. ר"ל כ"כ תבעיר האש ותרתיח הסיר עד שגם העצמים יתבשלו בה עם שהם קשים להתבשל ור"ל בעת יתחיל המצור יתאספו בה כל בני הערים שנחרבו וגם שרי העם והמושלים ואמר לעשות מדורה מעצמים לרמז על עצמות והחללים הנהרגים חנם בקרבה ע"י המלך והשרים שהם מבעירים האש ומביאים הפורעניות וצרות המצור ואמר רתח וכו' לרמז שכ"כ יקשה צרות המצור עד שגם הגבורים החזקים כעצמים יכלו ויפלו בה בחרב וברעב ובדבר:

פסוק ו

לכן. ר"ל הואיל ונאמר לי במשל לכן אפרש הדבר כה אמר ה' וגו':

אוי וגו'. אוי לך ירושלים אשר נשפך בך דמי נקיים:

סיר. אתה הסיר אשר נשאר בה זוהמתה ולא יצאה ממנה זוהמתה כי לא העבירו ממנה כדרך שמעבירים זוהמת הסיר ר"ל עדיין טומאת העון אצלך ולא עשית תשובה שתלך לה העון:

לנתחיה לנתחיה הוציאה. ר"ל כמו שאין דרך לשפוך מסיר כזאת כל הנתחים בבת אחת כי ישפך עמהם גם הזוהמה הנשארת בשולי הסיר אולם יוציאם נתחים נתחים מה שפוגע ראשון נוטל תחלה מבלי הפלת גורל לדעת מי ראשון כו' כן לא גלו אנשי ירושלים בבת אחת כי מהם גלו עם יהויקים ומהם עם יהויכין ומהם עם צדקיהו ולא גלו על פי גורל כי אם מי שבא בידו ראשון גלה תחלה וכאומר לא היה כן בעבור שאלו פשעו יותר מאלו והגורל נפל על אלו שפשעו ביותר כי באמת דרך אחד להם:

פסוק ז

כי דמה. דם הנקי הנשפך שהיה בתוכה הנה שמה אותו על יבשות הסלע להיות מתקיים לא שפכה אותו על עפר הארץ להיות נבלע ונכסה בעפר הארץ ר"ל שפכו דם בגלוי ובפרסום ולא חששו לעשות בסתר לבל יוודע:

פסוק ח

להעלות חמה. לכן בכדי להעלות חמתי ולנקום בהם נקם קיימתי את הדם הנשפך בה להיות מתקיים כאלו הוא על יבשות הסלע לבל יהיה נכסה מעיני ר"ל כמו שהם עשו בגלוי כן השארתי את הדם מגולה להיות זכור לפני להעלות חמתי לנקום בהם נקמת הדם ואחז במשל מבן אדם המשאיר דבר מגולה למען יזכור בו:

פסוק ט

לכן. הואיל והדם הנקי זכור לפני לכן כה אמר ה' אוי לך עיר הדמים:

גם אני. כמו שהם הגדילו רשע כן גם אני אגדיל המדורה שתחת הסיר:

פסוק י

הרבה העצים. ר"ל אמור בנבואה שאני ארבה העצים ואדליק האש למען התם את הבשר לכלותה:

והרקח. אשים בה מרקחת הבשמים כי כן הדרך להשים הבשמים בתבשיל לאחר שנצטמק הרבה:

והעצמות. גם העצמות יתייבשו מאד מחום האש:

פסוק יא

והעמידה. אעמיד את הסיר על הגחלים שמתחת לה כשהיא רקה מן התבשיל ההושם בה כי הכל נשרף מחום האש הרב:

למען תחם. למען תתחמם הסיר ותתייבש שוליה להיות נשרף מחום האש:
ונתכה בתוכה טומאתה. הזוהמא הטמאה והמאוסה המתדבק בסיר תהיה נמסת בתוך הסיר ואז תתום ותכלה זוהמתה כי תשרף גם היא אחר שתהיה נמסת בה ר"ל אגדיל החמה עד אשר יתמו אנשי העיר ואף הגבורים יכלו עמהם ואז תשאר העיר רקנית מיושביה ותשאר שממה ובזה ימורק עון עמה:

פסוק יב

תאונים הלאת. נתייגעת בעשות הרבה עלילות ושקרים ולא תצא ממנה מרבית הזוהמא ר"ל איננה עושה תשובה על מרבית עוונה ולכן לא תצא ממנה הזוהמא כ"א ע"י האש שהוא ישרוף אותם ר"ל לא תלך ממנה עוונה כ"א ע"י מירוק אש הפורעניות:

פסוק יג

בטומאתך זמה. עדיין את בטומאתך שהיא הזמה שעשית:
יען טהרתיך. בעבור שאני הייתי מחזר לטהר אותך כי שלחתי הנביאים להחזירך למוטב ועכ"ז לא טהרת מטומאתך ולא שבת אלי א"כ בודאי לא תטהרי עוד עד אשר אניח את חמתי בך לפרוע ממך ובזה תהיה מוטהר וממורק מן העון:

פסוק יד

אני ה' דברתי. זה ימים רבים דברתי שיבוא הפורעניות והנה כבר באה וכבר עשיתי כי כבר סמך מלך בבל על ירושלים:
לא אפרע. לא אבטל דברי ולא אחוס עליכם ולא אנחם לחשוב מחשבה אחרת לטובה:
כדרכיך. כפי דרכיך ומעשיך ישפטו אותך הכשדים כי הם יהיו שלוחי המקום לעשות המשפט:

פסוק טז

את מחמד עיניך. אמר זה על אשתו שהיה הנביא אוהב אותה מאד:
במגפה. ר"ל במיתה פתאומית כדרך המגפה:
ולא תספוד. לא תעשה הספד עליה כדרך שעושים למתים:
ולא תבוא דמעתך. לא תבוא על לחייך דמעת הבכי וכפל הדבר במ"ש:

פסוק יז

האנק דום. מהאנק דום ר"ל שתוק מן האנחה ולא תאנח:
מתים אבל. הוא הפוך אבל מתים ר"ל מנהג האבל שעושים על המתים לא תעשה:

פארך. התקן עליך מגבעות הראש שהוא לפאר ולהדר וכן נאמר פארי המגבעות (שמות ל"ט:כ"ח) ודרך האבל היה להסיר המגבעת ההיא, ורז"ל אמרו שעל התפילין יאמר שהאבל אסור בהן:

ונעליך. לא כדרך האבל שחולץ המנעל:

ולא תעטה. לא כדרך האבל שמעטף ראשו עד שער השפתים:

ולחם אנשים. לא כדרך האבל שמברין אותו סעודה הראשונה משל אחרים:

פסוק יח

ואדבר. את דברי הנבואה ההיא:

ואעש בבוקר. בבוקר השני עשיתי כאשר צויתי מפי ה' שלא לנהוג מנהג אבלות:

פסוק יט

הלא תגיד. הלא מהראוי שתגיד לנו מה הדברים האלה מרמזים עלינו אשר אתה עושה:

פסוק כא

הנני מחלל. למסור ביד האויב את מקדשי שהוא גאון עוזכם ומחמד עיניכם ומחמל נפשכם ר"ל אהוב לכם ותחמולו עליו:

אשר עזבתם. כשיצאתם בגולה עזבתם בירושלים:

פסוק כב

ועשיתם כאשר עשיתי וגו'. וחוזר ומפרש על שפם וכו' וזהו לפי שאין לנהוג מנהג אבלים אלא במקום שיש מנחמים אבל אז יהיו כולם אבלים וא"כ מי ינחם את מי:

פסוק כג

ונמקותם. תהיו נמסים בצרות בגמול עונותיכם ומכאב לב תהמו איש עם אחיו ר"ל כולכם זה כזה:

פסוק כד

והיה יחזקאל. כאומר ולכן עשיתי כזאת למען אהיה לכם למופת שתעשו כמו שעשיתי אני שלא נהגתי מנהג אבלים:

בבואה. בעת בא הפורעניות אז תעשו כמוני:

כי אני אד'. הנאמן ליפרע גמול:

פסוק כה

ביום קחתי. בעת אקח מהם בה"מ שהוא מעוזם וחזקם ושמחת תפארתם אשר בו יתפארו:

את מחמד. מוסב על ביום קחתי לומר בעת אקח את מחמד עיניהם ואת מה שנפשם מתנשא ומתפאר בהם וחוזר ומפרש לומר שהם בניהם ובנותיהם:

פסוק כו

ביום ההוא. בעת ההיא יבוא אליך הפליט מן המלחמה להשמיע אל האזנים דבר החורבן:

פסוק כז

את הפליט. עם ביאת הפליט יפתח פיך ולתוספות ביאור אמר ותדבר ולא תאלם עוד כי עד העת ההיא היה כאיש אלם לבל יוכיחם מלבו כי לא שמעו אליו וכמ"ש ונאלמת ולא תהיה להם לאיש מוכיח (לעיל ג) לכן אמר בבוא הפליט ויראו שאמת דברת אז יהיה לך פתחון פה להוכיחם מלבך כי מאז ישמעו לך:

והיית להם למופת. ר"ל אז יאמינו בדבריך כדרך שמאמינים במופת:

וידעו כי אני ה'. ואז ידעו שאני ה' הנאמן במאמרו ומקיים דברו:

פרק כה

פסוק ב

שים פניך. סבב פניך אל מול בני עמון:

פסוק ג

יען אמרך האח. ר"ל בעבור ששמחת על מקדשי אשר נתחלל להמסר ביד העכו"ם:

פסוק ד

לבני קדם. הם פרס ומדי היושבים במזרחה של בני עמון במקצוע מזרחית צפונית:

וישבו. ר"ל לא יבואו רק לשלול שלל וללכת וכדרך שעשה נ"נ אלא יתעכבו שמה ויעמידו בך ארמנות ומשכנות ויאכלו פרי ארצך וישתו חלב צאנך:

פסוק ה

את רבה. היא עיר המלוכה:

לנוה גמלים. כי יחרבו אותה ויעמידו שם גמלים:

ואת בני עמון. ר"ל שאר ערי בני עמון:

כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול:

פסוק ו

מחאך יד. בעבור שהכית כפך זה לזה בדרך שמחה:

ורקעך ברגל. בעטת ברגל בארץ כי אז נראה כאלו מרקע ומרדד הארץ וגם הוא ענין שמחה ועם כי אמר למעלה הכה בכפך ורקע ברגלך (לעיל ו) על ענין צער ואבל הנה יש דברים שעושים לאבלות ולשמחה ואין עניינם שוה וכמו שמביאים חלילים למת ולכלה:
ותשמח בכל שאטך בנפש. שמחת בכל הבזיון שלך שבזית בנפשך את אדמת ישראל:

פסוק ז

נטיתי את ידי. להכות בך:
מן העמים. ר"ל לא תהיה נחשבת עוד לעם בין האומות:
והאבדתיך מן הארצות. כפל הדבר במ"ש:
אשמידך. מכל וכל לבל תשוב לקדמותך:
כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול:

פסוק ח

ככל הגוים. כמו שכל העובדי כוכבים היו נעזבים להנהגת מערכות השמים כן גם בית יהודה ואין דבקה בהם השגחת ה' יותר מבכל העובדי כוכבים וכאומר ולכן נמסרו ביד נ"נ כיתר העובדי כוכבים ולא האמינו שבגמול עונם נמסרו:

פסוק ט

את כתף מואב מהערים. את עבר מואב מן הערים ולתוספת ביאור אמר מעריו מקצהו ר"ל אפתח ערי מבצרי מואב העומדים בקצה גבולו המונעים את האויב לבוא בארצו וכאשר יפתחו שערי הערים ההם יבוא האויב בארצו לכל אשר יתאוה:
צבי ארץ. ר"ל הערים שהם חמדת והדר ארצו ושמותם בית הישימות וכו' כי הם ערי המבצר שבקצה גבול מואב:

פסוק י

לבני קדם. ר"ל את הערים ההם אפתח לבני קדם הם פרס ומדי בעת ילכו על בני עמון ואתן אז את בני עמון להם למורשה באופן שלא תזכר עוד בני עמון בין העובדי כוכבים כי ישמדו מכל וכל:

פסוק יא

ובמואב. רצה לומר ואז גם במואב אעשה שפטים כי יהיו נמסרים גם המה ביד בני קדם ואז ידעו שאני ה' הנאמן לשלם גמול:

פסוק יב

יען עשות אדום. בעבור עשות מה שעשה בעת נקמתי נקם אל בית יהודה בעת שגלו מארצם ודבר המעשה הוא מה שנאמר ביום עמדך מנגד וכו' (עובדיה א) וכל הענין:

ויאשמו אשום. בהם ועשו נקמה למסרם ביד האויב כמ"ש שם:

פסוק יג

ונטיתי ידי. להכות בה:

והכרתי וגו'. כי תהיה שממה:

מתימן. מפאת הדרום תתחיל החורבן וכאלו אמר שהכל תחרב מפאת הדרום עד א"י העומדת בצפונה:

ודדנה. אנשי עיר דן והוא עיר גדולה בארץ:

פסוק יד

ונתתי וגו'. ר"ל עוד יבוא זמן שאנקם בעמלק ביד עמי ישראל ועל הר שעיר וזה יהיה לעתיד וכמ"ש ועלו מושיעים וכו' (שם):

ועשו. ישראל יעשו בה כפי אפי וחמתי עליה:

וידעו. אז ידעו שהיא נקמתי ולא בא במקרה:

פסוק טו

יען עשות. בעבור שעשו פלשתים עם ישראל כאדם הנוקם מן האויב וזהו מה שנאמר וגם וכו' וכל גלילות פלשת וכו' אשר את כספי וזהבי לקחתם וכו' (יואל ד':ה') וכל הענין:

וינקמו נקם. עשו נקמה בבזות אותם בנפשם להיות הם למשחית לישראל כאלו היה איבת עולם ביניהם כאלו הרעו להם מעולם:

פסוק טז

נוטה ידי. להכות בם:

את כרתים. שם משפחה גדולה מפלשתים וכן גוי כרתים (צפניה ב':ה') ועל שאמר והכרתי אמר כרתים והוא לשון נופל על לשון:

שארית וגו'. ר"ל אף שארית לא ישאר מפלשתים היושב על שפת הים:

פסוק יז

בתוכחות חמה. בעונש יסורים הבאים בחמה גדולה:

בתתי. בעת אתן בם נקמתי אז ידעו שאני ה' הנאמן לשלם גמול:

פרק כו

פסוק א

בעשתי עשרה שנה. לגלות יהויכין ולמלכות צדקיה:

באחד לחודש. יתכן שהוא חדש החמישי וכמו שהיתה בשנת החורבן כן היתה בחדש החורבן:

פסוק ב

נשברה דלתות העמים. הדלתות שהיו כל העובדי כוכבים נכנסים בהן לסחורה הנה עתה נשברה כ"א מהדלתות כי לא הלך המצור מעליה עד נלכדה:

נסבה אלי. כל המסחר שהיה בה, הנה עתה תסוב אלי ואצלי יבואו כל סוחרי העכו"ם:

אמלאה החרבה. ר"ל אהיה ממולא במסחר רב מסבת החרבה כי כל הסחורה שהביאו לה הנה בחורבנה יביאו אלי:

פסוק ג

הנני עליך צור. הנה אני אלחם בך אתה צור:

גוים רבים. הם אנשי בבל:

כהעלות. כמו שהיה מעלה את גליו ברבוי עצום בעת הסערה:

פסוק ד

וסחיתי. אעקור עפר טיח בנין המגדלים ואתן את העיר להיות בה יבשות הסלע ר"ל תהיה מלאה גלי אבנים וסלעים מהפלת המגדלים:

פסוק ה

משטח חרמים. ר"ל לא תהיה עוד מלאה מסוחרים כשהיתה כי מאז לא ידורו בה כ"א ציידי דגים ויפרשו שמה הרשתות לנגבם:

בתוך הים. כי צור ישבה בים:

כי אני דברתי. ובידי לקיים דברי: ר"ל לא יוכל מי לעכב על ידו לבל יבוא העירה:

פסוק יא

ומצבות עוזך. המקומות הגבוהות והחזקות תרד כל אחת ותפול לארץ ולא תתחזק בהן:

פסוק יב

ואבניך וגו'. מבנין הבתים והחומות:

בתוך מים ישומו. יפילו אל הים שאצל העיר:

פסוק יג

והשבתי. אבטל ממך קול המיית השיר ועוד לא ישמע שם קול כנוריך:

פסוק יד

לצחיח סלע. תהיה מלאה מגלי אבני המפולת:

משטח חרמים. הציידים יפרשו שמה רשתותם לנגבם וכאומר לא ידורו בה עוד סוחרים ושרים להתענג בשיר וקול כנור כי מעתה ידורו שם ציידי דגים נבזים ושפלים:
לא תבנה עוד. להיות כשהיתה:
כי אני ה' דברתי. ובידי לקיים:

פסוק טו

מקול מפלתך. מקול היוצאת בעולם על מפלתך בעת יאנחו בך חללי חרב בעת יהרגו בך הרג רב אז ירעשו ויחרדו כל יושבי איי הים כי יפחדו שלא יקרה להם כמקרך:

פסוק טז

וירדו וגו'. בעבור צער ואבלות:
חרדות ילבשו. יהיו מסובבים בחרדה כמלבוש המסבב את הגוף:
וחרדו לרגעים. בכל רגע יוסיפו בחרדה:
וממו עליך. יתמהו בתמהון לבב על מפלתך:

פסוק יז

ונשאו. ירימו עליך קול קינה ויאמרו אליך איך נאבדת עיר המיושבת בחוזק רב מן המים אשר סביבה:
חזקה בים. החזקה מכל העמים היושבים בים:
היא וישביה. ר"ל היא היתה חזקה בעבור הים הסביב לה ויושביה היו חזקים וגבורים:
אשר נתנו חתיתם. פחדם היתה מוטלת על כל יושבי הים על האיים:

פסוק יח

יחרדו האין. יושבי האיים יחרדו ביום מפלתך:
מצאתך. ממה שיצאת ונאבדת מן העולם:

פסוק יט

בתתי. בעת אתן אותך להיותך עיר נחרבת דומה כערים אשר לא נתיישבו בחוזק מעולם בעת יעלה עליך את התהום ומים רבים יכסוך ור"ל כשיבואו עליך עמים רבים לאבד אותך:

פסוק כ

והורדתיך. אז אוריד אותך עם שאר יורדי בור אל העם השוכנים שם מעולם להיות כמותם:
והושבתיך. אושיב אותך בארץ תחתית הוא הקבר:

כחרבות מעולם. במקום שהוא חורבה מימות עולם והוא הקבר וכפל הדבר במ״ש כדרך מליצה:

את יורדי בור. עם שאר יורדי בור ושוה להם:

למען לא תשבי. ר״ל ההורדה תהיה באופן שלא תהיה עוד מיושבת לעולם כמתים אשר לא ישובו ע״פ האדמה:

ונתתי צבי. החמדה וההדר אתן בארץ חיים והיא א״י הקרויה כן ע״ש שבה יחיו המתים בזמן התחיה ר״ל לא כשחשבה צור שהיא תמלא מחרבות ירושלים כי נהפוך הוא שהיא תאבד וכל ההדר יהיה בה:

פסוק כא

בלהות. לך אתן בהלה ופחד ולא תהיה עוד בעולם:

ותבקשי. אם מי יבקש אותך לא תהיה נמצא למי עוד בעולם כי לא תשוב לקדמותך:

פרק כז

פסוק ב

שא. הרם קול קינה על צור:

פסוק ג

לצור. על צור:

על מבואות ים. על הנמל מקום שהספינות באים:

רוכלת העמים. המספקת סחורה אל העמים להביאהו אל איים רבים:

צור את אמרת. ר״ל את צור אמרת אני כלולה בכל מיני יופי:

פסוק ד

בלב ימים. ר״ל וזהו על כי גבוליך היא בלב הים ר״ל במקום עומק הים וחזקו ואמר ימים לפי שמשם היו יכולים לפרוש לכמה ימים:

בוניך. הבונים אותך שמו בך כל היופי הראוי לך:

פסוק ה

ברושים משניר. לפי שצור ישבה בים ונאבדה במקומה המשילה לספינה משובחת שהכבידו משאה ונטבעה ע״י רוח קדים ובעבור כבדותה לא יוכלו מנהיגי הספינה להצילה ולכן אמר הנה ברושים הבאים משניר המובחרים במינם מהם בנו אותך כל לוחות ונסרי הספינה:

מלבנון. מיער הלבנון מקום הארזים החשובים משם לקחו ארז לעשות תורן עליך:

פסוק ו
מבשן. מקום אלונים טובים מהם עשו לך משוטים להנהיג בהם את הספינה:
קרשך. הוא הקרש הרחב שמשימין באחורי הספינה וע"י מנהיגים הספינה אל מקום הנרצה הקרש הזה עשו משן מה שהביאו עדת אשורים מן האיים של כתיים כי מנהג בני אשור היה להביא מאיי כתיים שן הפיל היותר מובחר:

פסוק ז
שש ברקמה. יריעה של שש עשויה במעשה רוקם הבאה ממצרים מקום השש היפה היריעה ההיא פרשו עליך להיות לך לנס הוא הוילון שעל התורן המקבל הרוח להוליך הספינה:
תכלת וארגמן. יריעות צבועות בצבע תכלת וארגמן המובאים מאיי אלישה המובחרים מאוד מהם היה למכסה על הספינה לכסות אנשיה לבל יכם שמש ושרב ומסתור מזרם המטר:

פסוק ח
יושבי צידון וארוד. שהיו בקיאים בהנהגת ספינה הם היו משיטים ומוליכים את הספינה:
חכמיך צור. על כי כאלו אל צור ידבר לכן אמר חכמיך צור וכו' ר"ל חובלי הספינה מושכי חבלי הוילון לנטותה מול הרוח שהיא חכמה מרובה היו מחכמיך צור כי שם נמצאו חכמים מופלאים:

פסוק ט
זקני גבל וחכמיה. הם היו בקיאים במלאכת הבנין ולכן הם היו בך לחזק ולתקן בדקי הספינה ומקומות הרעועים:
כל אניות הים. כל הספינות ההולכות בים ומלחיהם הם מנהיגי הספינה כולם באו אליך לסחור סחורתך כי הרבה סחורה נמצא בך:

פסוק י
היו בחילך אנשי מלחמתך. ר"ל האומות ההם נלחמו בעבורך במחיר העושר שנתת להם בשכרם:
תלו בך. כן היה מנהגם לתלות כלי מלחמה על המגדלים כמ"ש אלף המגן תלוי עליו (ש"ה ד):
המה. כלי המלחמה האלה נתנו הדר ופאר על עירך:

פסוק יא
וחילך. וגם אנשי חילך מאנשיך:
על חומותיך. עמדו על החומות מסביב לשמור העיר מן האויב:
וגמדים. אנשים קצרי המדה היו על המגדלים לראות משם מה הנעשה במחנה האויב ובעבור קטנותם לא ראום האויב לזרוק בהם חצים:
המה. הסלעים התלויים על החומה נתנו בך כל היופי הראוי לך:

פסוק יב
תרשיש. אנשי תרשיש הביאו לך סחורה עשירה ממרבית הון וחוזר ומפרש שעם כסף וברזל וכו' נתנו סחורתך כי בארצם נמצאו מחצבים המוציאים כל אלה המתכות:

פסוק יג
המה. האומות ההם היו סוחריך וחוזר ומפרש שעם נפשות אדם לעבדים ולשפחות וכלי נחושת נתנו סחורתך כי דרכם היה להסתחר באלה:

פסוק יד
מבית תוגרמה. שם מקום מוצא הסוסים וימצא שם אנשים רוכבים בגבורה רבה וגם פרדים ימצא שם וכל אלה הביאו ונתנו לך בסחורה:

פסוק טו
רוכליך. סחרו עמך:
סחורת ידך. סחורת מקומך הובא מאיים רבים:
השיבו אשכרך. ר"ל הביאו וחזרו והביאו לך לתשורה:

פסוק טז
ארם. אנשי ארם סחרו מעמך מרוב המלאכות היקרות הנעשים שמה:
בנופך וגו'. ר"ל במחיר נופך וארגמן וכו' אשר נתנו בסחורתיך כי בתמורת מעשה המלאכות היקרות הנעשים בך נתנו כל אלה:

פסוק יז
המה רוכליך. המה סחרו עמך וחוזר ומפרש שעם חטים הבאים ממנית שחטיה יפות ועם פנג וכו' נתנו סחורתך:

פסוק יח
ברוב מעשיך. ברוב המלאכות היקרות הנעשים בצור ממלאכה עשירה ממרבית הון:
ביין חלבון. ר"ל במחיר יין הבא מחלבון והוא שם מקום בדמשק שיינה חשוב ובמחיר צמר לבן כי אלה נתנו תמורת מעשה המלאכות אשר סחרו ממך:

פסוק יט
מאוזל. ר"ל ההולך בתמידות ממקום למקום להסתחר:
בעזבוניך נתנו. ר"ל גם הם היו בין סוחריך והביאו לך סחורה:
ברזל עשות. ברזל טוב המצהיר וקדה וקנה כ"א מהם היו בסחורתך כי גם באלה סחרת:

פסוק כ
בבגדי חופש. ר"ל בבגדים יקרים הראוים לבני אדם חפשים ובני חורין להציע בהם את המרכבה:

פסוק כא
סוחרי ידך. הם סוחרי מקומך וחוזר ומפרש שעם כרים וכו' בהם סחרו עמך כי במקומם היו מובחרים ושמנים:

פסוק כב
המה רוכליך. המה סחרו עמך וחוזר ומפרש שבראש כל בושם ר"ל בשמים הראשים והחשובים שבכולם ובכל אבן יקרה ועפרות זהב בהם נתנו סוחרתך:

פסוק כג
רוכלי שבא. שהם רגילים ללכת לשבא לקחת סחורה:
רוכלתך. כל אלה סחרו עמך:

פסוק כד
המה רוכליך. הם סחרו עמך בדברים הכלולים בכל מיני יופי וחוזר ומפרש שהם בכריכות בגדי תכלת ומעשה רקמה ובגנזי ברומים והם תיבות עשויות מעור לגנוז בהם דברים חמודים:
בחבלים חבושים. התיבות ההם היו קשורים ומתוקנים בחבלים יפים ונאים:
וארוזים. עדי זהב ומרגליות חרוזים בחוט לעדי הצואר:
במרכולתך. ר"ל כל אלה היו בסחורתך עם כולם סחרת:

פסוק כה
אניות תרשיש. הספינות ההולכות על ים תרשיש היו השיירות שלך להביא סחורתך ר"ל רבות ספינות באו לך עם סחורה כשיירא של אנשים:
ותמלאי. חזר לראשית הדברים שהמשילה לספינה חשובה ולכן אמר הנה מרוב הסחורה נעשית מלאה וכבדה מאד כשהיית בלב ימים:

פסוק כו
השטים אותך. מנהיגי הספינה המשיטים אותך ע"פ המים הם הביאו אותך במקום מים רבים מקום סכנה ורוח הקדים העזה שברוחות שבר אותך בלב ימים ומחמת מרבית המים וכובד משאה היה קשה להצילה:

פסוק כז
הונך. עשרך וסחורתך ומנהיגי הספינה ומחזיקי הבדק וסוחרי סחורתך ואנשי המלחמה שבך ועם כל קהלך אשר בתוכך מעם הארץ כולם יפלו בלב ימים ביום שיבוא מפלתך שישבור אותך רוח הקדים ר"ל ביום שיכבשה האויב ישלול כל שללה ויאבד כל זכר למו מבלי שארית:

פסוק כח
לקול. לשמיעת קול זעקת מנהיגי הספינה ירעשו מגרשי הערים הסמוכות אל מקום הספינה הנשברה:

פסוק כט
כל תופשי משוט. כל הרגילים לאחוז המשוטות והמלחים והחובלים ירדו מן האניות ויעמדו על הארץ כי יפחדו עוד ללכת בספינה שלא יקרה להם כמקרה הספינה ההיא והוא ענין מליצה:

פסוק ל
והשמיעו. ר"ל ישמיעו קינה עליך בקולם ויזעקו זעקת מרה:
ויעלו עפר. כן היה מנהגם לעשות דרך צער ואבל:
יתפלשו. יתגלגלו באפר וגם הוא מדרך צער ואבל:

פסוק לא
והקריחו. ימרטו עליך שערות ראשם וישאר המקום קרח:
ובכו אליך. יבכו עליך במר נפש בעת יעשו מספד מר:

פסוק לב
ונשאו אליך. ירימו עליך קינה בקול נהי הנהוג אצלם ויקוננו עליך וכן יאמרו מי כצור וכו' ר"ל מי הוא העיר להיות חשובה כצור ומי כמוה שהיא דומה ונכרתת בתוך הים ואין מי להמשיל אליה לא לעת שלות' ולא לעת מפלתה:

פסוק לג
בצאת. עתה יפרש דבריו לומר הנה עודך בשלותך בצאת סחורתך מדרך הימים שישבת בהן השבעת עמים רבים במרבית הסחורות:

ברוב. עם רוב עשרך וסחורתך העשרת מלכי ארץ:

פסוק לד
עת נשברת. ועתה עת שהיא נשברת מסבת המים בעומק הים הנה סחורתך וכל קהליך איש לא נעדר כולם נפלו בתוכך:

פסוק לה
שממו עליך. יתמהו על מפלתך:
שערו שער. יאחזם חיל ורתת כמרוח סערה כי יפחדו פן יקרה להם כמקרך ויהיו זעומי פנים כדרך המיצר שכועס בעצמו:

פסוק לו
סוחרים בעמים. הסוחרים שבין האומות השמיעו עליך קול שריקה הנעשה בקבוץ השפתים והדרך לעשותה כשרואין באבדן דבר חשוב:
בלהות היית. תהיה מלא מבהלה:
ואינך. לא תהיה עוד עד עולם לחזור לקדמותך:

פרק כח

פסוק ב
לנגיד צור. על מושל צור:
אל אני. ר"ל בעל יכולת רב כאל:
מושב אלהים ישבתי. ר"ל לפי שיש לי מקום מושב נבדל ומשומר מאנשים וכמו האלהים יושב בשמים ממעל כן אני כמוהו ישבתי בלב ים ואין מי יוכל לבוא אלי:
ואתה. אבל אתה אדם ואין לך יכולת כמו לאל ואיך נתת לבך להשוותה כלב אלהים וכאומר מה ראית לשטות זה:

פסוק ג
הנה חכם וגו'. תחסר ה"א התימה וכאומר החכם אתה מדניאל וכי כל דבר סתום ונסתר לא נכסה ממך כעין מ"ש בדניאל כל רז לא אנס לך (דניאל ז):

פסוק ד
בחכמתך. וכי בחכמתך עשית לך כח ואומץ ואספת זהב וכסף באוצרותיך:

פסוק ה
ברוב. וכי ברוב חכמתך במרבית הסחורה שעשית וכי בזה הרבית עשרך עד שגבה לבך בעשרך וכאומר הלא הכל בא מיד ה' ומה לך להתגאות בזה:

פסוק ו
תתך את לבבך. נתת את לבבך להשוותה כלב אלהים:

פסוק ז
זרים. עמים נכרים אומות חזקים הם הכשדים:
והריקו. ישלפו חרבם מתערם על יופי חכמתך ר"ל לא תהיה נעזר להמלט ביופי חכמתך:
וחללו. יבזו זוהר בינתך ולא ימנעו חרבם מדם בעבור הבינה הנמצא בך:

פסוק ח
לשחת. אל בור הקבר יוריד אותך האויב ותמות גם אתה מעין מיתת שאר חללים עם כי אתה בלב ימים במקום משומר:

פסוק ט
האמור. וכי לפני הבאים להרגך תאמר אלהים אני ולמה תהרגני וכאומר אם אלהים אתה לא יוכלו להרגך:
ואתה. אבל באמת אתה אדם ולא אל ביד העושים אותך לחלל והרוג:

פסוק י
מותי ערלים. כמיתת רשעים ערלי לב כן תמות גם אתה ביד זרים ולא מיתת עצמך:
כי אני דברתי. ובידי לקיים דברי:

פסוק יב
חותם תכנית. צורה מוכן ומתוקן בכל דבר וחוזר ומפרש מלא חכמה וכו':

פסוק יג
בעדן גן וגו'. לא חסרת דבר כאלו היית בעדן גן וכו':
מסוכתך. על הלבוש המכסה אותך היה קבוע כל אבן יקרה והם אדם וכו' והם שמות אבני יקר:
וזהב. אף הזהב היה קבוע בו:
מלאכת תופיך. מעשה התופים ושאר כלי נגון המלאים נקבים שהיו בך כאלו הוכנו לך ביום שנבראת ר"ל אין דוגמתם ולא היה מי ראוי להתענג בהם אלא אתה:

פסוק יד
כרוב ממשח. אדם רב המעלה גדול בחשיבות המגין בסכך כנפיו על עמו ולפי שקראו כרוב לרוב מעלתו ובכרובים נאמר סוככים בכנפיהם (שמות כב) לכן אמר לשון סוכך:

ונתתיך. ר"ל ואני נתתי לך כל המעלה והגדולה על כי היית פעם בהר קדש של אלהים ר"ל על כי מלך צור שהיה בימי שלמה היה מסייע בבנין ב"ה הנבנה בהר קדש של אלהים הוא הר המוריה וכמ"ש ויהי חירום נותן לשלמה עצי ארזים וכו' (מ"א ה):
בתוך אבני אש התהלכת. ר"ל שהיה מתהלך בחברה אחת ובאהבה רבה עם מלכי ישראל והם דוד ושלמה שהיו מחוזקים ומזהירים כאבני אש:

פסוק טו

תמים. גם אתה היית תמים בדרכיך מיום הבראך ר"ל מיום עמדך על דעתך ואמר בל' הפלגה וכן מבטן אמי אנחנה (איוב ל"א:י"ח):
עד נמצא. עד העת ההיא שנמצא בך עוולתה שנתגאית מאד:

פסוק טז

ברוב. בעבור מרבית הסוחרי' שבך נתמלאו תוך מקומות ארצך חמס ועושק כי עשקו לכל הבאים בבטחון שעכ"ז לא ימנעו לבוא עד כי ימצאו בה סוחרים מרובים ויש עם מי להסתחר:
ותחטא. ובזה חטאת גם אתה על שלא מחית בידם:
ואחללך מהר אלהים. ולכן אחלל ואבזה אותך להרחיקך מהר אלהים ר"ל עוד לא יזכר לך הזכות מה שהיה המלך ההוא מסייע בבנין בה"מ:
ואבדך. אאבד אותך אתה כרוב הסוכך מתוך חברת מלכי ישראל הנמשלים לאבני אש ר"ל מה שהיית במעלה גדולה ומגין על עמך הכל היה בזכות שהיית מאז בחברת ואהבת מלכי ישראל אבל עתה אאבדך ואסירך מן הזכות ההוא ולא תגן עוד:

פסוק יז

ביפיך. בעבור יפיך גאה לבך ובזה שמת חכמתך עם זוהר בינתך כי הגאוה היא מנגדת אל החכמה והבינה:
על ארץ השלכתיך. לכן אשליך אותך מכסא המלוכה לשבת על הארץ ואתן אותך לפני מלכים להסתכל בך בבזיונך כי דרך האויבים להסתכל בפני האדם בעת בזיונו למען הכלימו:

פסוק יח

מרוב עוניך. שנתגאית ביותר:
בעול רכלתך. שעשקו כל הבאים ולא מחית בידם ובעבור זה חללת ובזית ארמונך כי תחרב מעתה:

ואוציא אש. ר"ל דברי הגאוה הבוער כאש אוציא אז מתוכך כי לא תוכל להתגאות עוד והאש ההיא תאכל אותך כי בזה העון תהיה נאבד מן העולם:
ואתנך לאפר. לפי שהמשיל האבדון לשרפת אש לכן אמר ואתנך לאפר ור"ל תהיה מושפל לעפר:
לעיני וגו'. כולם יראו בבשתך:

פסוק יט

כל יודעיך. כל היודעים ומכירים אותך בין העמים יתמהו על מפלתך:
בלהות היית. תהיה מלא מבהלה ולא תמצא עוד עד עולם לשוב לקדמותך:

פסוק כא

שים פניך. סבב פניך אל מול צידון:

פסוק כב

הנני עליך. הנה אני אלחם עליך:
ונכבדתי בתוכך. על ידי הדין שאעשה בתוכך אהיה מכובד:
כי אני ה'. הנאמן ליפרע:
בעשותי. בעת אעשה בה משפט אז ידעו שאני ה' וע"י אהיה מקודש בעיני הבריות בראותם שאני משלם גמול:

פסוק כג

ודם. הזלה מן ההרוגים:
ונפלל. הרבה חללים יפלו בתוכה בחרב האויב הבא עליה מסביב וידעו שאני ה' הנאמן לשלם גמול:

פסוק כד

ולא יהיה עוד לבית וגו'. כשיפלו העובדי כוכבים ההם לא יהיה נמצא עוד לבית ישראל סילון וגו' מכל סביבותם אשר בזו אותם כי כולם יכלו ואז ידעו שאני ה' והכל בידי:

פסוק כה

ונקדשתי בם. אהיה מקודש על ידיהם בהאותות ומופתים שאעשה אז עמהם:

פסוק כו

בעשותי. בסבת עשותי שפטים בכל המבזים אותם מסביבותם ישבו לבטח כי לא ימצא עוד מי ירע להם ואז ידעו שאני ה' אלהיכם העושה משפטם מיד הבבלים:

פרק כט

פסוק א
בשנה העשירית. לגלות יהויכין ומלכות צדקיה:
בעשירי. בחדש העשירי:

פסוק ג
הנני עליך. הנה אני אלחם עמך:
התנים הגדול. לפי שכל שבח מצרים היה במה שהיאור השקה שדותיהם מבלי מטר השמים לכן המשיל מלכה לתנין ועמה לשאר דגים:
לי יאורי. היאור הוא לי להשקות שדותי ואין לי צורך במטר השמים:
ואני עשיתני. אני גדלתי ורוממתי את עצמי בחכמתי ובפועל ידי:

פסוק ד
ונתתי חחים. לפי שהמשילו לתנין שהוא דג אמר בו לשון הנופל בצדיית הדג שמשימין חחים בלחייו להעלותו מן המים:
והדבקתי. אדבק בקשקשתיך את דגת היאור:
והעליתיך. אעלה אותך מתוך היאור ועם כל דגת יאוריך אשר תדבק בקשקשתיך כי כולם יהיו נמשכים אחריך ור"ל בנפול השר יפול כל העם:

פסוק ה
ונטשתיך. אפזר אותך במדבר ואמר לשון הנופל באבדן הדגים שהמה כשבאים על היבשה ור"ל שיכלה אותו ואת עמו מן העולם:
על פני השדה תפול. בעת המלחמה ולא תאסף אל הקבר:

פסוק ו
כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול:
יען. על כי היו לבית ישראל כמו ההשענה שעל הקנה שאין בו די להשעין את השוען כי בקל ישבר ויתרוצץ:

פסוק ז
בתפשם בך. בעת אחזו בך בכף נשברת וחדודי השברים נכנסו בכתף ובקעו אותו:
והעמדת להם. כי בהשען האדם על המשענת הוא כפוף מעט ולכן אמר כאשר נשברת העמדת כל המתנים להיות עומדים זקופים כדרך עמידה בלי משענת ולפי שהמשילו למשענת אמר לשון הנופל בו ור"ל הנה הבטחת להם עזרה מול האויב ולא עזרת להם והיה א"כ הבטחתך להם לרעה כי ע"ז הוסיף האויב לחרות בהם:

פסוק ט
כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול:
יאור לי. היאור הוא לצרכי להשקות שדותי ואין לי צורך במטר השמים:
ואני עשיתי. אני גדלתי ורוממתי את עצמי בחכמתי ובפועל ידי:

פסוק י
הנני אליך. הנה אני אלחם עמך ועם יאוריך ר"ל אחריב מימיה ותסור טובתך:
לחרבות. להיות חרבה ולתוספי ביאור אמר שתהיה חרבן של שממון:
ממגדל סונה. הוא התחלת גבול מצרים:

פסוק יא
לא תעבר בה. מגודל השממון:
ולא תשב. לא תהיה מיושבת באנשים:

פסוק יב
בתוך ארצות. ר"ל דומה לשאר ארצות נשמות:

פסוק יג
מקץ וגו'. ר"ל מסוף מ' שנה אקבצם ולא בתוך הזמן:

פסוק יד
ושבתי. אשיב בני השבי של מצרים ואשיב אותם לארץ פתרוס לארץ מגורתם:

פסוק טו
מן הממלכות. משאר הממלכות תהיה שפלה ולא תתנשא עוד על הגוים למשול בהם:
והמעטתים. אמעיט אנשיה לבל תמשול בגוים ביד חזקה בכח מרבית אנשי מלחמה:

פסוק טז
ולא יהיה עוד. מעתה לא יבטחו בו ישראל כי לא יהיה לאל ידו להיוי לעזר:
למבטח וגו'. לבטחון המזכיר עון ישראל במה שהם פונים אחריהם ואינם בוטחים בה':
וידעו. אז ידעו הכל שאני ה' והכל בידי:

פסוק יז
בעשרים ושבע שנה. למלכות נ"נ כ"כ בס"ע:
בראשון. בחדש הראשון:

פסוק יח
העביד את חילו. הכריח את חילו לעבוד עבודה גדולה על צור לצור עליה ימים רבים וכל ראש מהם היה מוקרח וכו' מטורח משא האבנים שנשאו על הראש ועל הכתף לבנות דיק וכדומה:
ושכר. לא היה להם שכר משל צור על העבודה וכו' ר"ל לא מצאו בה בערך שווי העבודה:

פסוק יט
ונשא המונה. יקח המון עמם בשבי וכו' וזה יהיה לשכר על עבודת צור:

פסוק כ
פעולתו. שכר פעולתו אשר עבד בצור אתן לו את ארץ מצרים:
אשר עשו לי. כאומר אולם לא על חנם תפול מצרים כ"א בגמול אשר עשו לי שהיו משענת קנה לבית ישראל כמ"ש למעלה:

פסוק כא
ביום ההוא. מוסב על מה שאמר למעלה מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים ואמר ביום ההוא אצמיח קרן ממשלה לבית ישראל כי מ' שנה נשלמו בשנת מלוך בלשצר כי נ"נ מלך מ"ה שנה ובנ"ז למלכו כבש את מצרים א"כ נשארו משנותיו ח"י שנים אויל מרודך בנו מלך כ"ג שנים אלא שנבלע שנה אחת במלכות אביו כי השנה הראשונה עלתה לזה ולזה הרי נשלמו מ' שנה ביום שמת אויל מרודך ומלך בלשאצר ואז נאמרה לדניאל נבואת נצחון פרס כמ"ש בשנת חדא לבלשאצר וכו' וארו וכו' דמיא לדוב (דניאל ז) ועל פרס יאמר ונבואת ביאת פרס על בבל היתה צמיחת קרן לבית ישראל כי ע"י נצחון פרס יצאו חפשי מתחת יד בבל:
ולך אתן. ר"ל אז תוכל לפתוח פיך להוכיחם גם מלבך כי אז ישמעו לך בראותם שנבואתך מתקיימת:
וידעו. ואז ידעו שאני ה' נאמן במאמרו:

פרק ל

פסוק ב
הילילו. עשו יללה ואמרו אהה על היום ההוא הוא יום הפורעניות:

פסוק ג
וקרוב יום לה'. ר"ל היום הקרוב הוא לה' מעמו תבא הפורעניות ולא במקרה:

יום ענן. ר"ל יום חושך כאלו נתקדרו השמים בעבים:

פסוק ד

ובאה חרב. של מלך בבל:

והיתה וגו'. ר"ל בעת יפיל חלל רב במצרים תהיה חלחלה בכוש על כי יראו כי נכון הוא גם לבוא עליהם:

ולקחו המונה. מוסב למעלה לומר בכוש תהיה חלחלה בעת יפול חלל במצרים ויקחו את המון עמה בשבי ויסודות חומותיה יהיו נהרסים:

פסוק ה

וכל הערב. תערובות העובדי כוכבים אשר בתוכן:

ובני וגו'. בני הארצות שהיה להם כריתת ברית עמהם:

אתם. כלם יפלו בחרב עם מצרים ודומה להם:

פסוק ו

סומכי מצרים. העובדי כוכבים שהיו למצרים לעזרה מול האויב:

וירד וגו'. ממשלה חזקה תרד לארץ בשפל המצב:

ממגדל סונה. הוא התחלת גבול מצרים:

פסוק ז

ונשמו. יהיו שממה בתוך שאר ארצות נשמות ודומה להן:

פסוק ח

וידעו. אז ידעו כולם שאני ה' נאמן לשלם גמול בעת אתן אש חמתי במצרים וכל עוזריה ישברו:

פסוק ט

יצאו וגו'. גדודי גייסות יצאו בצים בשליחותי להחריד את כוש היושבת בטח ותהיה אז חלחלה בהם כיום שנלכדה מצרים שהיתה אז חלחלה בכוש כמ"ש למעלה:

כי הנה באה. כאומר אם היתה בהם חלחלה כשמעם מפלת מצרים איך לא ימלאו עתה חלחלה כי הנה עתה באה הפורעניות אל עצמם:

פסוק י

והשבתי. אבטל המון עם מצרים ביד נ"נ כי הוא יאבדם בחרב:

פסוק יא

הוא ועמו אתו. ר"ל פרעה ועמו אשר אתו ישבתו ביד נ"נ:

עריצי גוים. עמים חזקים יהיו מובאים ביד נבוכדנאצר לשחת ארץ מצרים ועל הכשדים יאמר:

והריקו. ישלפו חרבותם מתערם על מצרים:

פסוק יב

יאורים. מרבית היאורים תתיבש ר"ל אנשיה יגלו ממנה ולא יבוא להם עוד טובה מן היאורים וכאלו נתייבשו:

ומכרתי. אמסור הארץ ביד הכשדים שהמה אנשים רעים ואכזרים:

והשימותי וגו'. את הארץ ואנשיה הממלאים אותה אעשה שממה ע"י אנשים זרים ונכרים:

אני ה' דברתי. ובידי לקיים דברי:

פסוק יג

והאבדתי וגו'. לא יתעסקו שמה באלילים:

ונשיא וכו'. ר"ל ונשיא אשבות מארץ מצרים:

לא יהיה עוד. ר"ל עד זמן מרובה לא יהיה עד תשלום ארבעים שנה כמ"ש למעלה:

ונתתי יראה. תמיד יהיה שם פחד ורעדה משאר העמים:

פסוק טו

מעוז מצרים. שהוא חוזק מצרים שהיא עיר בצורה וחזקה:

את המון נא. את המון עם נא כי היתה בת רבת עם:

פסוק טז

חול תחול סין. עיר סין תרעד ברעדה:

תהיה להבקע. ר"ל תהיה נוחה ומוכנת להבקע חומתה עם כי היא עיר בצורה:

צרי יומם. הצרים יבואו עליה באור היום לכבשה ולא בלילה כגנבים:

פסוק יז

והנה. נשי החללים תלכנה בשבי:

פסוק יח

חשך היום. מי שבא עליו צרה נדמה לו כאלו נמנע ממנו מאור היום וכן יום חושך ואפלה (יואל ב):

בשברי שם. בעת אשבור שם מוטות מצרים ר"ל מוטות העול שהכבידו על העובדי כוכבים:

ונשבת בה. בתחפנחס יבוטל ממשלת חזקה:

היא. העיר תחפנחס הענן יכסה אותה כי מאד יחשך לה:
ובנותיה. בנות העיר בשבי תלכנה:

פסוק יט
כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול:

פסוק כ
באחת עשרה שנה. לגלות יהויכין ומלכות צדקיה והיא שנת החורבן:
בראשון. בחדש הראשון:

פסוק כא
את זרוע וגו'. הנה כבר שברתי את אחת מהזרועות של פרעה ר"ל כבר מסרתיו פעם ביד נ"נ בשנת ד' ליהויקים כמ"ש בירמיהו ובמ"ב ולקח אז חלק גדול מארצו:
והנה לא חובשה. עדיין לא קשר תחבושת על השבר לתת רפואות אל השבר לשום כריכה ולקשרה היטב לחזק אותה למען תוכל לאחוז בחרב להלחם עוד ר"ל לא חזרו מצרים אל כבודם ולא לקחו מהם נקם ועדיין ארצם בידם:

פסוק כב
הנני. הנה אני אלחם עם פרעה:
ושברתי. אני אשבור את שתי זרועותיו את החזקה שלא נשברה מאז וגם את הנשברת אשבר עוד לבל יהיה לה רפואה כלל ובזה אפיל את החרב מידו כי לא יוכל מעתה להחזיקה באחת מן הזרועות ר"ל נ"נ יקח גם הארץ הנשארת לו ומה שכבר לקח יחזיק בו לעצמו ולא תצא מתחת ידו ולא יוכל עוד לעמוד נגדו במלחמה:

פסוק כד
ונתתי וגו'. ר"ל אני אתן בידו הכח לאבד את מצרים:
ונאק. פרעה יאנח לפני נ"נ נאקות חלל כדרך שהחללים נואקים בצאת נפשם:

פסוק כה
תפולנה. בחוזק השבירה:
כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול:
בתתי. בעת אתן חרבי וכו' וינטה אותה אל ארץ מצרים להכות בה:

פסוק כו
כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול:

פרק לא

פסוק א
באחת עשרה שנה. היא שנת החורבן שהוא שנת י״א לגלות יהויכין ולמלכו׳ צדקיהו:
בשלישי. בחדש השלישי:

פסוק ב
ואל המונו. אל המון עמו:
אל וגו׳. ר״ל אל מי מהמלכי׳ דמית בנפשך ברוב הגודל שיש לך:

פסוק ג
הנה אשור. כאומר הלא גדול ממך היה אשור כי היה ארז בלבנון ר״ל מובחר במלכים כארז הגבוה מכל עצי הלבנון:
יפה ענף. היה בעל יפה ענף ובעל סעיף מסתבך כעושה צל הרבה:
ובין עבותים. הסעיף העליון היתה בין עבותים הם הענפים המתפשטים הקלועים אלה באלה וזהו דבר הנותן פאר:

פסוק ד
מים גדלוהו. המים השקו אותו וגדלו ותהום הרימו למעלה ברוב הגודל:
את נהרותיה. ר״ל כ״א מנהרות התהום היה הולך סביבות מטעה של הארז להשקותה:
ואת תעלותיה. אמת המים שהם פלגי מים קטנים שלחה התהום אל כל עצי השדה להשקותם וענין המשל הוא שהיה סנחרב מלך גדול מכל מלכי האדמה והיה מושפע בטובה מרובה והשפעת כל העובדי כוכבים היו נחשבים כמעט קט למול השפעתו:

פסוק ה
על כן. הואיל ורוב המים השקה אותו לכן גבהה קומתו וכו׳ ורבו ענפיו ונתארכו להתפשט למרחוק:
ממים רבים בשלחו. ר״ל כל זה היה מסבת המים הרבים שהתהום היה משלח בו:

פסוק ו
בסעפותיו וגו׳. כל העופות עשו לעצמן קן ומקום מדור בין ענפיו:
ותחת פארותיו. הם הענפים הסמוכין לארץ ותחתיהם ילדו כל חית השדה להיותו מקום מכוסה:
ובצלו. תחת צלו ישבו כל הגוים ור״ל בעבור מרבית ההשפעה גדלה ממשלתו מכל מלכי האדמה ונתפשטה בארצות רחוקות וכל העובדי כוכבים היו נכנעים לו:

פסוק ז
וייף בגדלו. יפה היה בגדלו עם אורך דליותיו כי אילן גדול נחשב לו ליופי אורך הדליות ולא זה בזולת זה:
כי היה שרשו. ר"ל וכל זה באה בעבור שהיה שרשו סמוך אל מים רבים ר"ל רמה ממשלתו וממשלת שריו בעבור מרבית השפע:

פסוק ח
ארזים לא עממוהו. לא היו ארזים בגן אלהי' שיסתירו ויכסו את הארז הזה כי הוא העולה על כולם ויותר נגלה ונראה מהם:
ברושים. אילני ברוש לא היו דומים אל סעיפי הארז ההוא:
וערמונים. אילני ערמון לא היו כענפי הארז ההוא:
כל עץ. משאר מיני העצים לא דמה וכו' רצה לומר לא היה מלך בעולם גדול ממנו ושריו משלו יותר ממלכי העובדי כוכבים:

פסוק ט
יפה עשיתיו. את הארז הזה עשיתיו יפה בעבור מרבית הדליות אשר בו ולכן קנאו בו כל עצי עדן אשר אשר הם בגן אלהים הנטוע בתוך העדן ר"ל היה מושל הרבה בעבור מרבית שריו שהיה ידם חזקה וכל מלכי האדמה נתקנאו בו:

פסוק י
כה אמר אד'. אל מלך אשור:
ויתן צמרתו. הסעיף העליון ניתן אל בין הענפים הקלועים שהוא דבר פאר:
ורם לבבו. מאד נתגאה בעבור גבהו:

פסוק יא
ואתנהו. לכן נתתי אותו ביד התקיף שבגוים הוא נ"נ והוא עשה לו מה שבלבו ובעבור רשעו גרשתי אותו מן העולם ע"י נ"נ:

פסוק יב
ויכרתוהו. עמים נכרים חזקים שבעובדי כוכבים הם כרתו אותו ופזרו ענפיו:
אל ההרים. על ההרים ובכל העמקים נפלו ענפיו ותהיינה שבורות בכל אפיקי הארץ במקום נפלם כי היו דרוסות ברגלי אדם:
וירדו. לא ישבו עוד בצלו ועזבו אותו:

פסוק יג
על מפלתו. על הענפים שנפלו בארץ ישכנו העופות וחית השדה ר"ל בעבור שנתגאה ברוב ממשלתו נתתיו ביד נ"נ ואבד אותו ואת עמו מהם הלכו שבי ומהם נפלו בחרב ע"פ השדה והיו למאכל לעוף השמים ולחית הארץ ולא ימשול עוד בגוים ולא יהיו עוד נכנעים לו:

פסוק יד
למען וכו'. ר"ל המשפט הזה נעשה בו למען יקחו מוסר וכל העצים שותי המים לא יגבהו להרים לבבם בעבור גודל קומתם:
ולא יתנו. ר"ל לא יתגאו בעבור שצמרתם נתון אל בין עבותים:
ולא יעמדו אליהם. ר"ל לא יהיה עמידה וקיום אל החוזק אשר בהם בעבור גבהות העצים שותי המים וכאומר בזה יראו כי יסור החוזק בעבור מרבית הגאוה ר"ל כל המושלים רבי השפע יקחו מוסר ולא יתגאו עוד כי יראו שהגאוה מסיר החוזק:
כי כולם. לפי שכולם מעותדים למות לרדת אל ארץ תחתית והוא הקבר ולהיות בתוך שאר בני אדם ודומה להם ולתוספת ביאור אמר אל יורדי בור וכאלו יאמר והואיל וכולם עומדין למיתה מה ענין להתגאות במרבית הממשלה והשפע:

פסוק טו
ביום רדתו. ביום שהורדתי את אשור אל בור הקבר האבלתי עליו האנשים והתהום שהיה רגיל להשקותו כסתי עליו שק להתאבל עליו והוא על דרך משל:
ואמנע. נהרות התהום שהיו משקות אותו מנעתי אותם לבל ימשכו הואיל ואין עוד צורך להם:
ויכלאו וגו'. מי התהום נכלאו במקומם ולא יצאו עוד:
ואקדיר. עצי הלבנון נשחרו על מפלתו:
עליו עולפה. בעבור מפלתו נתעלפה כל אחת מהעצים לגודל החרדה ולפי שהמשילו לארז אמר שעצי הלבנון התאבלו עליו ורצה לומר כל שריו וגבוריו התאבלו על מפלתו:

פסוק טז
מקול מפלתו. משמיעת קול מפלתו הרעשתי גוים כי חרדו שלא יקרה להם כמקרהו:
בהורידי. בזה יפרש מה היא המפלה ואמר בעת הורידי אותו אל השאול עם שאר יורדי בור ודומה להם:

וינחמו. בקבר קבלו תנחומין כל עצי עדן וכו' ר"ל השרים שהן מרובים בשפע קבלו תנחומין על מיתתם בראותם שגם אשור נלקה כמוהם (כי כן הדרך כשאדם רואה שהצרה הבאה עליו בא גם על גדולים ממנו תחשב לו לתנחומין):

פסוק יז

גם הם אתו. ר"ל התנחומין תהיה הואיל וגם הם אתו ירדו שאולה אל שאר חללי חרב ולא רק הם לבדם כי כמוהו כמוהם:

וזרועו. גם אנשי זרועו ועוזריו ואשר ישבו בצלו וחסו בו מבין העובדי כוכבים כולם ירדו שאולה:

פסוק יח

אל מי דמית. מוסב לתחילת הענין שאמר אל מול לפרעה אל מי דמית בגדלך וכאומר הלא אשור היה גדול ממך ומה עלתה בו ואמר עתה אל מול פרעה אל מי דמית להיות ככה כמוהו בכבוד יתירה ובגודל רב בתוך עצי עדן וכאומר אף אם דמית לאשור שהיה הגדול מכולם הלא גם הוא נפל:

והורדת. לכן גם אתה תורד אל הקבר עם עצי עדן הם שאר המלכים:

בתוך ערלים. בתוך רשעים ודומה להם:

תשכב. בקבר תשכב עם שאר חללי חרב ודומה להם:

הוא פרעה. השוכב ההוא הוא פרעה וכל המון עמו:

פרק לב

פסוק א

בשתי עשרה שנה. למלכות צדקיהו והיא שנה אחת אחר החורבן:

פסוק ב

כפיר גוים נדמית. מדמה היית בעצמך שאתה למול הגוים ככפיר בעדרי צאן אבל לא כן הדבר כי אתה כתנים אשר בימים שאין כחו אלא במקומו בתוך המים ומיד כשעולה ליבשה הוא מת כן אין לך כח אלא בארצך:

ותגח בנהרותיך. לפי שהמשילו לתנין אמר בנהרותיך רצה לומר בארצך תרים קרן לנגוח ולהתחזק או במקומך תוכל למשוך ולצאת ולא במקום זולת:

ותדלח מים ברגליך. תוכל לדרוך במים ולעכור אותם ותוכל לרמוס הנהרות הנמשכים מן המים אבל אין לך כח ביבשה וכפל הדבר במ"ש:

פסוק ג
ופרשתי וכו'. כאומר מעתה לא תמשול גם שם כי אפרוש עליך רשת עם קהל עמים רבים שהם יעלו אותך מן המים בתוך הרשת אשר פרשתי עליך ר"ל נ"נ יביא את הכשדים והם יאבדו אותך בתוך ארצך:

פסוק ד
ונטשתיך. אפזר אותך בארץ ואשליך אותך ע"פ השדה כי תפול במלחמה ותהיה למאכל לעוף השמים ולחית הארץ:

פסוק ה
על ההרים. כי העופות והחיות ישאום שמה לאכלם:
רמותך. הרוממות שהיה לך יהיה מושלך בעמקים ר"ל עוד לא תתגאה בהיותך מושלך כפגר מובס בתוך העמקים:

פסוק ו
ארץ צפתך. ארצך שמי היאור צפים עליה להשקותה הנה אז אשקה אותה מדמך וכ"כ יתרבה הדם עד שתלך גם על ההרים:
ואפיקים. מקומות המים יתמלאו מדמי ההרוגים שבך והמים תהפך לדם:

פסוק ז
וכסיתי וגו'. כי כשמכבים נר המאיר הוא מעלה עשן ולפי גודל הנר כן הוא מרבית העשן והמשיל את פרעה בגודל הצלחתו לנר גדול ולכן אמר כשאכבה אותך יהיה עשן רב ויכוסה השמים בהעשן:
והקדרתי וגו'. הוא על דרך ההפלגה מרוב הצרה הבאה עליו כי העומד בצרה דומה לו כל העולם כחושך:

פסוק ח
כל מאורי אור. כל הכוכבים המאירים אשר בשמים אעשה חושך למולך:

פסוק ט
והכעסתי. דרך האדם לכעוס בעצמו כשבא לו צער:
בהביאי. הכעס הזה יהיה כשיהיה נשמע שבר מכתך בארצות הגוים הרחוקים אשר לא ידעתם:

פסוק י
והשימותי. אתמיה על מפלתך עמים רבים:
ישערו וגו'. ר"ל בעבורך יחרדו כמו מרוח סערה:

בעופפי. בעת תעופף חרבי על פניהם ר"ל בעת יחלוף נ"נ דרך ארצם כי הוא יקרא חרב ה':

וחרדו לרגעים. בכל רגע יוסיפו בחרדה:

איש לנפשו. כ"א יחרד בעבור נפשו ביום מפלתך כי יפחד שלא תעבור החרב גם עליו:

פסוק יא

תבואך. תבוא עליך ואל מול מצרים יאמר:

פסוק יב

בחרבות גבורים. הם הכשדים:

כולם. כל הבאים עליך יהיו החזקים שבגוים:

את גאון מצרים. את ממשלת מצרים:

פסוק יג

והאבדתי וכו'. כי האויב יקחם ולא ילכו עוד על המים הרבים לשתות מימיו בהיותם רועים על העשבים הגדלים בשפת המים:

ולא תדלחם. עוד לא ידרכו במים לעשות אותם עכורים לא רגל אדם לא פרסות בהמה כי אכרית הכל:

פסוק יד

אז אשקיע. כשלא ימצא שם מי לעבור את המים אז אשקיע מימיהם כי הרפש והטיט יפלו לקרקעית המים ואז אמשוך נהרותם להיות צלולים מבלי עכירות כמו שמן הצלול:

פסוק טו

בתתי. זה יהיה בעת אתן את ארץ מצרים להיות שממה וחוזר ומפרש הארץ תהיה שממה וריקנית מהבריות הממלאין אותה בעת אכה כל היושבים בה:

וידעו. אז ידעו שאני ה' הנאמן לשלם גמול:

פסוק טז

קינה היא. הנבואה הזאת היא קינה ולכן קוננו הקינה ההיא ואתן בנות הגוים תקוננה אותה:

על מצרים. כאומר אל תקוננו הקינה ההיא על חורבן ארצות אחרות כ"א על מצרים לבדה כי היא מיוחדת לה לפי יאוריה:

פסוק יז

בשתי עשרה שנה. למלכות צדקיהו והוא שנה אחת אחר החורבן:

בחמשה עשר לחדש. הוא הנזכר למעלה בשני עשר חדש:

פסוק יח
נהה. אמור נהי וקינה על המון מצרים:
והורידהו. ר"ל אמור בספורי הקינה שירד וההורדה תהיה אל ארץ תחתית האמור בסוף המקרא:
אותה. ר"ל היא תרד ראשונה ואח"ז ירדו עכו"ם אדירים וההורדה תהיה אל ארץ תחתית הוא הקבר להיות שם עם יורדי בור אשר מעולם ויאמר על המלחמה הגדולה אשר תהיה לעתיד בימי המשיח:

פסוק יט
ממי נעמת. על פרעה יאמר שבו תתחיל ההורדה ממי נעמת ר"ל וכי אתה נעים וחביב מן כל הנופלים בחרב מלחמה וכן גם אתה רדה אל הקבר ושכב עם הרשעים ערלי לב כמותך:

פסוק כ
בתוך. אנשי מצרים יפלו בתוך שאר חללי חרב ודומה להם וכפל הדבר רבות פעמים כדרך מליצת הנבואה:
חרב נתנה. עדת מצרים תהיה נתנה לחרב ואתם ההורגים משכו אותה וכל המון עמה אל החרב:

פסוק כא
ידברו לו. ר"ל החזקים שבגבורי פרעה כשיהיו בשאול ידברו משם אל פרעה עם עוזריו הנה כבר ירדו אל הבור ושכבו שמה הרשעים ערלי לב שהיו חללי חרב וכאלו הם יספרו שראו את כולם בשאול והוא ענין מליצה:

פסוק כב
שם אשור. במקום המלחמה ההיא יפול גם אשור וכל קהלה:
סביבותיו קברותיו. סביבות קברות המון מצרים יהיו קברות קהל אשור ר"ל סמוך להם:
כולם חללים. כל הנקברים שמה יהיו החללי' הנופלי' בחרב ולא מת מי מהם מיתת עצמו:

פסוק כג
אשר נתנו וגו'. ר"ל אשר בעבור זה שיהיו חללי חרב לכן נתנו קברותיהם בסוף עמק הבור כי כן הדרך לקבור חללי חרב מלחמה לעשות חפירה גדולה ועמוקה ומשליכים את כולם לתחתית הבור משא"כ איש יחידי המת על מטתו שהדרך הוא לקברו ממעל ולא בעומק רב ובזה יפרש אמריו לומר איך יהיה מהאפשר שיהיו כולם סביבות מצרים

הלא רבים ימותו במלחמה ואיך יהיו כולם סמוכים למצרים ואמר לפי שיהיו כולם מתי חרב ולא ירבו קברים:

ויהי קהלה. ר"ל לכן יהיה כל קהלה סביבות קבורתם של מצרים כי כולם יהיו חללים הנופלים בחרב ולא מת מי על מטתו ולכן לא ירבו קברים:

אשר נתנו חתית. ר"ל וזה יבוא להם בגמול שנתנו שבר ומחיתה רבה בא"י הקרויה ארץ חיים (ע"ש שבה יחיו המתים בזמן התחיה) וזהו כי אשור גלה עשרת השבטים ולכן יקבלו גמולם משלם:

פסוק כד

שם עילם. במקום המלחמה ההיא יפול גם עילם וכל המון עמה:

סביבות קבורתה. סביבות קברות מצרים יהיה קברות עילם:

כולם חללים. כל מתיהם יהיו חללים הנופלים בחרב וא"כ יקברו רבים בקבר אחד ויהיו סמוכים לקברות מצרים:

אשר ירדו. ר"ל על כי ירדו אל ארץ תחתית כשהם ערלי לב ולא שבו קודם שנהרגו:

אשר נתנו. בזה יפרש במה היו ערלי לב ומה הרשיעו ואמר העל אשר נתנו שבר ומחיתה בארץ חיים כי גם עילם בא לעזרה לנ"נ לצור על ירושלים כמ"ש ועילם נשא אשפה (ישעיהו כ"ב:ו'):

וישאו. ולכן ישאו גם המה את הכלימה הראויה להם להיות נאבדים בחרב עם שאר יורדי בור שנפלו בחרב:

פסוק כה

בתוך חללים. בתוך שאר חללי חרב יתנו לה משכב להיות דומה להם כמה שהיה כל המונה סביבותיו של מצרים בקברותיה כי כל הרשעים ההם יהיו חללי חרב ורבים יקברו בקבר אחד ויהיו כולם סמוכים לקברות מצרים:

כי נתן. על כי נתן שברם בארץ חיים לכן ישאו הכלימה הראויה להם עם שאר יורדי בור אשר כ"א מהם היה נתון בתוך חללי חרב בחפירה עמוקה ורחבה וכפל הדבר וכדרך המליצה:

פסוק כו

שם משך תובל. במקום המלחמה ההיא יפלו גם משך ותובל:

וכל המונה. המון כל אחת מהן:

סביבותיו. סביבות קברות מצרים יהיה קברות כל אחת מהן:

כולם ערלים. כל הרשעים ההם יהיו חללי חרב ולכן יקברו רבים בחפירה אחת ויהיו כולם סמוכים לקברות מצרים:
כי נתנו. בזה יפרש במה הרשיעו ואמר על אשר נתנו שברם בארץ חיים (כי גם הם יתכן שעזרו להאויב הבא על ישראל או בימי אשור או בחורבן הבית הראשון או בשני):

פסוק כז

ולא ישכבו. חללי העובדי כוכבים ההם לא ישכבו בקבר עם ערלי הלבב הנופלים במיתת עצמם אשר ירדו אל השאול עם כלי מלחמתם ר"ל שקברו אותם עם כלי מלחמתם והמקברים נתנו את חרבותם תחת ראשיהם לכבוד ולתפארת (כי כן היה דרכם לעשות כזאת להודיע שרגיל היה ללכת במלחמה ומת מיתת עצמו ולא נהרג) ור"ל החללים ההם לא ישכבו עמהם ולא ידמו להם בדבר הכבוד הזה:
ותהי עוונותם. כאומר אבל בדבר אחד המה גרועים מחללי חרב כי הם כבר קבלו עונש מה על עוונם הואיל ונהרגו בחרב אבל אלו לא קבלו עדיין עונש כלל וכל עוונותם המה על עצמותם ונכונים הם לקבל עונש שהעוונות ישברו העצמות:
כי חתית. כאומר ומה הם העוונות אשר הגבורים ההם נתנו שבר בארץ החיים:

פסוק כח

ואתה. אל מול פרעה יאמר אבל אתה תשבר בתוך ערלי הלבב האלו אשר העוונות ישברו עצמותם וגם תשכב עם חללי חרב ולא תקבל הכבוד שקבלו הם כי תענש בשני משפטים כי מאד הרעת לעשות יותר מכולם:

פסוק כט

שמה אדום. במקום מלחמה ההיא יפלו גם המה מחריבי בהמ"ק:
אשר נתנו בגבורתם. ר"ל עם כל גבורתם נתנו עם שאר חללי חרב ודומה להם ולא הועיל להם הגבורה:
המה. ר"ל גם המה ישכבו עם ערלי לבב האלו ועם שאר יורדי בור שמתו מיתת עצמם אשר העוונות המה עדיין על עצמותם ומעותדים לקבל גמול כי גם הם הרעו לעשות:

פסוק ל

שמה נסיכי צפון. במקום המלחמה ההיא יפלו גם נסיכי צפון כולן איש לא נעדר וגם כל אנשי צידון אשר ירדו לקבר עם שאר החללים ודומה להם:
בחתיתם. בעת שישברו יתביישו מגבורתם אשר לא הועיל להם להנצל מיד החרב ולפי שהיו מפורסמים בגבורה אמר כן:

וישכבו ערלים. ערלי הלבב האלו ישכבו עם שאר חללי חרב ודומה להם וישאו הכלימה הראויה להם עם שאר יורדי בור מחללי החרב אשר יקברו בבזיון בחפירה אחת רבים מהם:

פסוק לא

אותם. כל החללים האלה יראה פרעה ויהיה לו תנחומין על כל המון עמו (כי כן הדרך כשרואה אדם אשר הצרה הבאה עליו באה גם על אחרים תחשב לו לתנחומין):
חללי חרב. בזה יפרש על מה יהיה התנחומין ואמר על כי יהיה חללי חרב פרעה וכל חילו:

פסוק לב

כי נתתי. כי אני אתן את שברי בארץ חיים ר"ל בגזירתי תהיה השבירה בארץ חיים כי בא"י תהיה המלחמה ההיא לקבל שם הגמול במקום הרשע שם המשפט:
והושכב. וגם הוא יהיה מושכב בתוך שאר ערלי הלבב עם שאר חללי החרב ומי הוא המושכב פרעה וכל המון עמו:

פרק לג

פסוק ב

כי אביא. אמר אביא לפי שהכל בא בגזירת המקום:
חרב. ר"ל אנשי חרב:
ונתנו אותו. ימנו אותו להיות צופה לראות אם קרבה לבוא העירה:

פסוק ג

וראה. וכאשר ראה שכבר באה ותקע אז בשופר להיות לסימן והזהיר בזה את העם להיות נשמרים מן החרב:

פסוק ד

ולא נזהר. לא קבל האזהרה להיות נשמר ובעבור זה לקחו החרב והרגו:
דמו בראשו. ר"ל עון מיתתו על עצמו אבל אין להאשים את הצופה כי הוא עשה את שלו:

פסוק ה

את קול השופר שמע. כי הלא שמע קול השופר המזהיר והוא לא קבל האזהרה ולא נשמר לכן עון מיתתו עליו:
והוא. אבל אם היה הוא נזהר באזהרת השופר והיה נשמר הנה מלט נפשו וכאומר הואיל והיה בידו למלט נפשו ולא מלט לכן מקבל עונש על מה שהפקיר נפשו:

פסוק ו
והצופה. אבל הצופה אשר יראה את החרב באה ולא תקע בשופר להזהיר את העם וא"כ לא היה העם נזהר להיות נשמר:

הוא בעוונו נלקח. ר"ל עם כי בודאי הומת בגמול עוונו כ"א לא היה בו עון לא היה כח ביד החרב ללקותו עכ"ז אדרוש דמו מיד הצופה לענוש אותו על אשר לא הזהיר ובאה התקלה על ידו הואיל ובטחו עליו והוא מנע האזהרה:

פסוק ז
צופה נתתיך. נתתי אותך להיות כצופה לישראל וכאשר תשמע מפי הפורעניות המיועדת לבא תזהיר אותם בשמי:

פסוק ח
באמרי. ר"ל לכן באמרי על הרשע אתה רשע הנה מות תמות ואתה לא דברת את זאת להזהיר את הרשע לשוב מדרכו עם כי הרשע ההוא ימות בעוונו מ"מ אבקש דמו מידך כי אולי היה נזהר אם הזהרתו:

פסוק ט
ואתה. אבל אם אתה הזהרת את הרשע להיות נזהר מדרכו לשוב ממנה והוא לא שב מדרכו:

הוא בעוונו ימות. כאומר וכי מפני אזהרתך מת הלא בעונו ימות ואם כן אין דבר רע בא מן האזהרה אבל בא ממנה דבר טוב כי אתה הצלת נפשך על ידה כי אם לא הזהרתו היה עליך עונש על ההמנעה כי אולי היה נזהר אם הזהרתו:

פסוק י
כן אמרתם. זאת אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו הם עלינו ר"ל באמת עשינו פשעים וחטאות:

ובם. ובגמולם אנו נמקים בצרות ולא על חנם ואיך אפשר שנחיה ר"ל להיות נצולים מן ההמקה כי לא האמינו שהתשובה מועלת וכאלו אמרו בזה הואיל וכן הוא נתמיד בפשעים וכאשר אבדנו אבדנו:

פסוק יא
חי אני. הריני נשבע אם חפצי במיתת הרשע כי חפצי שישוב מדרכו הרעה למען יחיה ר"ל אין כוונתי בהבאת העונש להתנקם בו כאלו הייתי חפץ במיתתו אלא הכוונה היא לעוררו לשוב מדרכו הרעה למען יחיה ולכן שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בהמנעכם מן ההשבה:

פסוק יב
צדקת הצדיק. הצדקה שעשה הצדיק מאז לא תציל אותו מן העונש הראוי לבוא עליו ביום פשעו כ"א ענוש יענש:
ורשעת הרשע. וכן רשעת הרשע שעשה מאז לא יהיה לו למכשול להמנע ממנו הטובה הראוי לבוא עליו ביום שובו מרשעו:
וצדיק. אבל הצדיק לא יוכל לחיות בעבור דבר הרשע ביום שיחטא ר"ל דבר הרשע מאבד ממנו החיים ביום חטאתו עם שאין מאבד חיי הרשע ביום שובו וכאומר עם כי שניהן עשו רשע ופשע עכ"ז מזה מאבד החיים ומזה אין מאבד כי הכל תלוי בזמן ההוה:

פסוק יג
באמרי לצדיק. ר"ל לכן באמרי על הצדיק שיחיה והוא בטח על הצדקה שעשה וישוב לעשות עול בחשבו שהמקום יכפר לו על העול בעבור שעשה הצדקה מימים רבים:
כל צדקותיו. הנה כל הצדקות שעשה מאז לא תזכרנה לו להגן עליו מן המיתה אבל ימות בגמול העול אשר עשה:

פסוק יד
ובאמרי לרשע. ובאמרי על הרשע מות תמות והוא שב מחטאתו ולא עשהו מעתה ועוד עשה את הטוב:

פסוק טו
חבול ישיב רשע. הרשע הזה כשחבל בחובו שלמת רעהו השיב לו כבוא השמש ושלם את הגזלה אשר גזל מאת רעהו ומעתה הלך בחוקות התורה המביאים את החיים לבל עשות עוד את העול:
חיו יחיה. הנה הרשע הזה יחיה ולא ימות כפי הגזירה:

פסוק טז
אשר חטא. מאז עד לא שב:
לא תזכרנה לו. להיות מת על ידם:
משפט. הואיל ועתה עשה משפט וצדקה לכן יחיה:

פסוק יז
ואמרו בני עמך. ואם יאמרו לא יתכן דרך משפט ה' במה ששופט את האדם לפי מעשיו האחרונים כי יחשבו לומר שמהראוי הוא לחשוב הראשונים עם האחרונים אלו מול אלו ולפיהן יהיה המשפט:
והמה. באמת החושבים כן דרכם לא יתכן:

פסוק יח
בשוב צדיק. כי כשישוב צדיק מצדקתו ועשה עול הלא הוא מת בעת עשותו אותם ולטובה תחשב לו שלא יוסיף לחטוא:

פסוק יט
עליהם. הלא הוא יחיה בעבורם להוסיף משפט וצדקה כאשר החל:

פסוק כ
ואמרתם. איך תאמרו לא יתכן דרך ה' וכאומר הלא השכל מחייב דרך משפטי ולכן אשפוט גם אתכם כל איש כפי הדרך שהוא עתה בו וכאומר לזאת שובו מדרכיכם הרעים ומוסב הוא לתחילת הענין שאמרו ישראל כי פשעינו וכוי ואיך נחיה:

פסוק כא
בשתי עשרה שנה. מוסב על לגלותינו ר"ל י"ב שנה לגלות יהויכין שאז גלה יחזקאל עמהם:
בעשירי. בחדש העשירי ובחדש החמישי שלפניו היה החורבן ונתחדשה השנה בחדש השביעי כי חשבון שנות העולם הוא מתשרי ומנין החדשים המה מניסן:
הפליט מירושלים. הנמלט מן ההרוגים בא אלי לאמר לי שהוכתה העיר ר"ל שכבשוה והכו אנשיה:

פסוק כב
ויד ה'. רוח הנבואה באה אלי בהערב שלפני היום ההוא:
ויפתח את פי וכו'. ר"ל עד הזמן שבא אלי הפליט בבוקר דבר בי הנבואה לומר שמעתה אוכל לפתוח פי להוכיחם אף מלבי על כי מעתה ישמעו לי ר"ל עד הבוקר דבר בי הנבואה שיפתח פי:
ויפתח פי. ר"ל וכן היה כי מאז נפתח פי ולא נאלמתי עוד כי בבוא הפליט ראו שהאמת עמדי ונפתח פי וכמ"ש ביום ההוא יפתח פיך את הפליט וכוי (לעיל כד):

פסוק כד
יושבי החרבות האלה. וחוזר ומפרש על אדמת ישראל ויאמר על מתי מעט הנשארים בארץ אחד החורבן:
אחד היה אברהם. הלא אברהם היה יחידי עכ"ז נתנה לו א"י למורשה ואנחנו הנשארים פה הלא לרבים נחשב למולו וכל הארץ נתנה לנו למורשה כי חשבו הואיל ונשארו בה יירשו את הארץ למשול בה כמאז וכאלו יאמרו אף אם אנו מתי מספר הלא אברהם היה אחד וירש את הכל:

פסוק כה
על הדם תאכלו. זהו מין עכו"ם שהיו זובחים לשדים ואכלו סביבות הדם בסמוך לה ואמרו שהשדים אוכלים את הדם והם הבשר וכאלו מסובי' בשולחן אחד בהתחברות ואהבי' רבה והתורה הזהירה עליו כמ"ש לא תאכלו על הדם (ויקרא י"ט:כ"ו):
ועינכם תשאו. פונים אתם אל גלוליכם לעבדם עבודת אלהות:
ודם תשפוכו. שפכתם דם נקי:
והארץ תירשו. בתמיה וכי בעשות מעשים כאלה תירשו את הארץ וכאומר וכי טובים אתם מאותם שמתו ונשבו ומה לכם להדמות אל אברה':

פסוק כו
עמדתם על חרבכם. בכל עת עמדתם חגורים בחרבכם להיות נכונים להרוג נפשות:
עשיתן תועבה. משכב איסור:
טמאתם. במשכב הזנות:

פסוק כז
אם לא. הוא ענין שבועה כמו אם לא כאשר דברתם (במדבר י"ד:כ"ח):
אשר בחרבות. היושבים בערים הנחרבות עוד יפלו בחרב והשוכנים על פני השדה יפלו שמה וחית השדה תאכלם והנסתרים במצדות ובמערות ימותו בדבר:

פסוק כח
שממה. כי לא ישאר מי מכם:
ונשבת. יבוטל הגאון והגאוה שהיה לה מאיתן תקפה:
מאין עובר. מבלי ימצא שם מי עובר:

פסוק כט
כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול:
על כל תועבות'. בעבור כל תועבות':

פסוק ל
הנדברים בך. ר"ל דברי ליצנות ולעג:
אצל הקירות. כן דרך המספרים דבר סתר לעמוד סמוך אל הקירות מקום שאין אנשים עוברים בו לעמוד בפתח הבתים כי יבוא האחד בפתח חבירו והוא יוצא אליו אל הפתח ושמה מספרים דברים נסתרים:
איש את אחיו. ר"ל מגלים מסתורים זה לזה כאחים אהובים:
בואו נא. דרך לעג יאמרו בואו עתה ושמעו מפי הנביא מהו הדבר היוצא מאת ה':

פסוק לא
ויבואו אליך. והמה באים אליך כמבוא עם ר"ל באסיפה אחת והמה מתעכבים לפניך כאלו הם עמי וחרדים על דברי והמה שומעים את דבריך אבל לא יעשו אותה:
כי עגבים וגו'. רק המה עושים בפיהם את דבריך לדברי לעג והתול ולבם הולך אחר חמדתם הוא הלצון אשר חמדו ואין מחשבתם לקבל דבריך ולעשותם:

פסוק לב
והנך להם. הנה דברי נבואתך בעיניהם כשיר הלעג בצחות המליצה כשבעל השיר יש לו קול יפה ומנגן בטוב בהכרעת הנעימה שתרבה החשק לשמוע אבל אין מה לעשו' כי אין בו לא צוואה ולא אזהרה:
ושמעו. כן הם שומעים את דברך שמיעת האוזן לבד:
ועושים אינם אותם. הוא כמו הפוך ואינם עושים אותם:

פסוק לג
ובבואה. וכאשר תבוא העונש שאתה מייעד על המנעת עשות מאמריך:
הנה באה. ר"ל אז יתמהו ויאמרו הנה באה נבואת הנביא ואז ידעו שהיה נביא בתוכם ודבר ה' היה בפיו ולא היו דבריו דברי שחוק להלעיג עליהן:

פרק לד

פסוק ב
על רועי ישראל. הם השרים מנהיגי העם כרועים המנהיגים את הצאן:
הוי. יש להתאונן על רועי ישראל אשר היו רועים את עצמן להשמין את בשרם:
הלוא. ד"ל הלוא משפט הרועים הטובים לרעות הצאן ולא את עצמן:

פסוק ג
את החלב תאכלו. אבל אתם אכלתם חלב הצאן ואת הצמר תלשתם ועשיתם לכם למלבוש:
הבריאה. השמנה שבהן זבחתם למאכל:
הצאן. שאר הצאן לא רעיתם כראוי ר"ל השרים היו עוסקין לענג נפשם וגזלו עשירי העם ולא חששו בתקנת יתר העם:

פסוק ד
את הנחלות. את הכואבות באחד מאיבריהן וצריכין חזוק הנה לא חזקתם אותן:
ולנשברות. את הנשברת ביד או ברגל הנה לא קשרתם עליה כריכת מטלית:

הנדחת. מן העדר:
לא השבותם. אל העדר:
האובדת. אשר לא נודע אנה היא:
לא בקשתם. למצוא אותה:
ובחזקה. משלתם עליהם בחזקת היד ובעשות עמהם עבודת פרך ר"ל לא חזקתם העניים והנכשלים לקחת משפטם מיד העושקים ורק משלתם בהם לעשות עמהם מלאכתכם ולא חששתם להדריכם בדרך הישר ולהסיר מהם הדעות המשובשות:

פסוק ה

ותפוצינה. ונפצו הצאן מסיבת היותם בלי רועה משגיח כראוי:
ותהיינה. ובסיבת הנפוץ היו למאכל לכל חיות השדה כי באו למקום החיות הטורפות ובעבור זה נפצו עוד יותר לברוח הנה והנה מיד החיות:

פסוק ו

ישגו צאני. ולזה המה תועים בהרים ובגבעות ואינם יודעים אנה הם הולכים:
ואין דורש. לאספם יחד:
ואין מבקש. את האובדת ר"ל בעבור זה הלכו בגולה והשחיתום העובדי כוכבים והנה הולכים נעים ונדים ואין מי מחזירם למוטב למען יהיו נושעים:

פסוק ח

אם לא. הוא ענין שבועה וגזם ולא אמר והרי הוא כאדם האומר אם לא יהיה כן אז יהיה כזאת וכזאת:
מאין רועה. מסבת היותם בלי רועה משגיח כראוי:
אותם. את עצמם רעו להשמין את בשרם:

פסוק ט

לכן וכו'. על כי ארכו הדברים באמרו חי אני וכו' לכן אמר שוב לכן לכן הרועים וכו' וכן הוא דרך המקרא:

פסוק י

הנני. הנה אני אפנה אל הרועים לשלם להם כגמולם:
ודרשתי וכו'. ר"ל אעניש על אבוד הצאן והשבתים מהיות עוד רועי צאן ולא ישמינו עוד את עצמם בחלב הצאן ר"ל אקח מהם השררה ולא יתענגו עוד בגזל העניים:

פסוק יא
הנני אני. כאומר עם כי יוכלו הרועים הנה אני אקיים את דברי ואני אדרוש את צאני ואחקור אחריה':

פסוק יב
כבקרת. כמו שהרועה חוקר בעדרו ביום היותו בתוך צאנו והמה נפרשות שאז דרכו לחקור לדעת אם לא נעדר מה מהם כן אבקר אני את צאני ואציל אתהם ממקרי כל המקומות אשר נפוצו שם ביום בוא עליהם היום המר והחשוך ולפי שהמשילם לצאן אמר לשון הנופל בהם שדרכם להתפזר ביום ענן וערפל:

פסוק יג
באפיקים. במקום המים ובמקום המיושב והמובחר:

פסוק יד
במרעה טוב. ר"ל אשפיע להם טובה מרובה וכפל הדבר רבת פעמים לפי מרבית הטובה וההשפעה:

פסוק טו
אני ארעה. ר"ל אני בעצמי אשגיח בתקנתם:

פסוק טז
אשיב. אל העדר:
ואת השמנה ואת החזקה. המתחזקת על חברתה להדפה ולהכותה אותה אשמיד וארענה במשפט הראוי והנכון ר"ל אקח נקם מהעושקים את העניים:

פסוק יז
בין שה לשה. בין שה החלושי ובין שה החזקה:
לאילים ולעתודים. בין מן האילים בין מן העתודי':

פסוק יח
המעט. כאלו אל החזקות ידבר המעט לכם שאתם רועים המרעה הטוב אלא שגם המרעה שהותרתם תרמסו ברגליכם שלא יהנו בהם שאר הצאן:
ומשקע מים. מים צלולים ששקעה הטיט אותם תשתו ואת הנותר תדרכו ברגליכם לעכור אותם:

פסוק יט
וצאני. ר"ל ושאר הצאן בעל כרחם יאכלו המרעה הדרוסה ברגליכם וישתו המים הרמוסים ברגליכם ר"ל מושלי העם לקחו לעצמם מיטב הארץ והשחיתו עוד השאר הבא לחלק העניים:

פסוק כ
הנני אני. ר"ל הנה אני הוא המושל על כולם ואשפוט בין שה בריה המזק' לרזה:

פסוק כא
בצד ובכתף. אתם השמני' והחזקי' תהדפו בצד ובכת' ותנגחו בקרן את הנחלו' עד אשר פזרת' אותן לנוס אל החוצ':

פסוק כב
והושעתי לצאני. אני אושיע את צאני ולא תהיינה עוד לכם לביזה ואשפוט בין שה חזקה ובין שה חלושה:

פסוק כג
והקימותי. אעמיד עליהם רועה אחד והוא ירעה אתהן במשפט הראוי ואת עבדי דוד אקים והוא מלך המשיח הבא מזרע דוד:
הוא ירעה אותם והוא יהיה להן לרועה. כפל הדבר רבת פעמים לומר שהוא לבד יהיה המושל והשליט עליהם:

פסוק כד
לאלהים. להושיע ולהציל:
ועבדי דוד. הוא מלך המשיח הבא מזרעו:
אני ה' דברתי. א"כ בודאי כן יהיה:

פסוק כה
וכרתי. אז אכרות עמהם ברית שלום להיות מתמידים לשבת בשלוה:
והשבתי וגו'. ר"ל חית השדה לא יזיקו אותם וכמ"ש לא ירעו ולא ישחיתו (ישעיהו י"א:ט'):
וישבו במדבר. אף במדברות וביערים מקום החיות ישבו בטח וישנו שמה וערבה להם שנתם כי לא יחרידם מי:

פסוק כו
ונתתי אותם. אתן אותם במקומם ובכל סביבות גבעתי אתן ברכה:
בעתו. בזמן שיש צורך בו:

גשמי ברכה יהיו. כי מאד ירוו צמאת הארץ:

פסוק כז
כי אני ה'. הנאמן במאמרו:
מוטות עולם. מה שהכבידו עליהם הבבליים ואחז במשל מן השור שמשימים עליו בדי העול לחרוש האדמה:

פסוק כח
וחית הארץ. ר"ל עריצי הבבליים האכזרים שבהם או יאמר על החיות המזיקות שלא ירעו עוד ולא ישחיתו:

פסוק כט
מטע לשם. נטיעה יפה והדורה להיות לשם תפארת בין העמים:
ולא יהיו וגו'. ר"ל לא ימצאו עוד בארץ אנשים שבא עליהם כליון הרעב:
ולא ישאו. לא יסבלו עוד כלימה מן העובדי כוכבים כי לא יצטרכו עוד לבוא בארצו' העכו"ם בעבור הלחם לשאת חרפת' כדרך הבא במחסור בארץ נכריה:

פסוק ל
וידעו. אז ידעו שאני עמהם והמה עמי החביב לי:

פסוק לא
ואתן צאני. וחוזר ומפרש צאן מרעיתי הצאן שאני רועה אותם דעו שאדם אתם ר"ל אינכם בעיני כבהמות אלא חשובים וכדרך בן אדם ואני מייחד שמי עליכם להקרא אלהיכם ולא הייתי מייחד שמי עליכם אם הייתם בעיני כבהמות:

פרק לה

פסוק ב
על הר שעיר. היא ארץ אדום היושבת בדרומה של א"י אולם הנבואה ההיא נאמרה לפי שתולדותיהם מהר שעיר ומשם נפרדו לכן אמר הר שעיר:

פסוק ג
הנני אליך. הנה אני אלחם עמך:
ונטיתי ידי. להכות בך:

פסוק ד
ואתה. ר"ל כל הארץ בכללה:
כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול:

פסוק ה
יען. בעבור שהיה לך על ישראל שנאה שמורה מימות עולם והזלת דמי ישראל על ידי חרב בעת בוא עליהם אידם בחורבן הבית בעת בוא העון הממלא את הסאה ומשלים את הקץ:

פסוק ו
לדם אעשך. אעשה ארצך מלאה דמי הרוגים:
ודם. אנשי שופכי דם ירדפוך:
אם לא דם שנאת. וכי לא שנאת שופכי דם ומאד נשמרת מהם והנה עתה שופכי דם ירדפוך וישיגוך:

פסוק ז
את הר שעיר. ר"ל שתולדותיהם מהר שעיר ומשם נפרדו:
לשממה ושממה. כפל המלה יורה על מרבית השממון:

פסוק ח
את הריו. כי ינוסו על ההרים ושם ישיגם האויב ויהרגם:

פסוק ט
שממות עולם. עד עולם תהיה שממה וערים לא תשובנה לקדמתן:
כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול:

פסוק י
יען. בעבור שאמרת את שתי הגוים וכו' הם יהודה וישראל וארצותם הנה מעתה תהיינה לי ואנחנו נירש אותן עד עולם:
וה' שם היה. כאומר אבל לא כן יהיה כי ה' היה שם ר"ל מקום מקדש והיה שם ואיך אם כן יעזבנו בידך:

פסוק יא
ועשיתי. אעשה לך כפי אפך וקנאתך אשר עשית להם מרוב השנאה שיש לך עליהם ר"ל אעשה עמך בערך שעשית עמו:
ונודעתי בם. אהיה נודע וניכר בין בני ישראל למשגיח כאשר אשפטך מה שעשית לו:

פסוק יב
וידעת. אז תדע ששמעתי את כל דברי בזיונך שאמרת על הרי ישראל הנה שממו כי אנשיהם נתנו לנו לאכלה ולא נשאר שם מי מהם:

פסוק יג
ותגדילו. ואשר הגדלתם עלי בפיכם לדבר גדולות ודברי גאוה ואשר הרביתים עלי דבריכם בדברי חרוף הנה אני שמעתי את הכל ואין דבר נעלם ממני:

פסוק יד
כשמוח. בעת שתהיה שמחה בכל הארץ ואז אעשה אותם שממה וזהו בימות המשיח שיגולה מלכות שמים ותתרבה אז השמחה בעולם כמ"ש ה' מלך תגל הארץ וכו' (תהילים צ"ו:י"א):

פסוק טו
כשמחתך. כערך השמחה שהיה לך על נחלת בית ישראל על אשר נעשית שממה בערך הזה אעשה שמחה על שממותך:
כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול:

פרק לו

פסוק ב
עליכם. על שוממותיכם אמר האח והוא ענין לשון שמחה:
ובמות עולם. גבהות עולם היא א"י הגבוה מכל הארצות היא היתה לנו למורשה:

פסוק ג
יען וביען. הכפל לחזר ולומר בעבור זה לבד ראויים הם הגוים לשאת כלימה וכאשר יאמר בסוף הענין:
שמות ושאוף אתכם מסביב. ר"ל האומות מסביב השמו אתכם ובלעו אתכם למען תהיו למורשה לשארית הגוים הנשארי סביבותיכם:
ותעלו. הייתם עולים על שפת ולשון ר"ל כולם היו מספרים ומדברים בכם:
ודבת עם. כל עם מהעמים דברו בכם דברי גנות:

פסוק ד
לכן וכו'. לפי שארכו הדברים לזה אמר שוב לכן וכן דרך המקרא בכל מקום:
הנעזבות. מיושביהן:

פסוק ה
אם לא. הוא ענין שבועה וגזם ולא אמר:
באש קנאתי. ר"ל בחוזק כעסי:
להם. לעצמם:

בשאט נפש. בבזות אותם בנפש:
למען מגרשה. למען לגרש אותה להיות היא לבזיון ר"ל לא היה עיקר הכוונה לטובת עצמם כ"א לבזות את ישראל:

פסוק ו
יען. בעבור שסבלתם כלימה מן העובדי כוכבים:

פסוק ז
אני נשאתי את ידי. כן היא דרך שבועה וכמ"ש וגם אני נשאתי ידי להם (לעיל כ):
אם לא. הוא ענין שבועה:
כלימתם. הכלימה הראויה להם יסבלו הם:

פסוק ח
ענפכם תתנו. לא תהיו עוד שממה כ"א תגדלו ענפים ותשאו פרי למאכל לעמי ישראל כי קרבו לבוא אל ארצם:

פסוק ט
כי הנני. הנה אני אשגיח ואפנה אליכם ותהיו נעבדים כעבודת שדה בחרישה ותהיו נזרעים לא כמו שהייתם לשעבר שממה ומשמה:

פסוק י
כל בית ישראל כולה. ר"ל אף בני עשרת השבטים ישובו הנה:
ונושבו הערים. תהיינה מיושבות באנשים:

פסוק יא
ופרו. יעשו פירות ר"ל יולידו בנים ובנות וכפל בשמות נרדפים לחוזק:
והושבתי. אושיב אתכם בארצכם כמו שישבתם בימי קדם ואטיב עמכם עוד יותר ממה שהיה לכם בראשונה עד שלא גליתם:
וידעתם. אז תדעו שאני ה' הנאמן במאמרי:

פסוק יב
והולכתי עליכם. כאלו יאמר על ההרים מעתה אוליך עליכם אדם וחוזר ומפר' את עמי ישראל והם ירשוך:
לשכלם. להיום אבודים וגרושים ממך:

פסוק יג
יען. בעבור שהעובדי כוכבים אומרים על מקומות א"י אוכלת אדם את ר"ל למודה את ומורגלת לכלות ולאבד בני אדם כי מתחלה נאבדו וכלו בה הכנענים יושבי הארץ ולאח"ז כלו בה בני ישראל אשר ישבו תחתם:
ומשכלת גוייך. היית דרכך לשכל ולאבד הגוים היושבים בך והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק יד
אדם לא תאכלי עוד. כשישובו ישראל לארצם לא יכלו עוד בך:
וגוייך לא תשכלי עוד. כפל הדבר במ"ש:

פסוק טו
ולא אשמיע וכו'. ר"ל לא יכלימו עוד אותך בדבר זה ולא תסבלי עוד חרפה בעבור זאת כי מאז לא תכשילי עוד את גוייך להיות נאבדים בך:

פסוק יז
כטומאת הנדה. כמו טומאת הנדה שע"ז היא מרוחקת מבעלה כן היתה דרכם טמאה לפני עד להרחיקם:

פסוק יח
ואשפוך. לכן שפכתי עליהם חמתי בעבור דם הנקי אשר שפכו ובעבור טמאם את הארץ בגלוליהם:

פסוק יט
כדרכם. כגמול דרכם ומעשיהם כן שפטתים:

פסוק כ
ויבוא אל הגוים. וכאשר בא אל הבבליים שגלו ביניהם נתחלל על ידיהם שם קדשי כי העובדי כוכבים ההם אמרו עליהם הנה עם ה' אלה ועכ"ז יצאו מארצו ומבלתי יכולת לא השאירם בארצו:

פסוק כא
אשר חללוהו. ר"ל אשר נתחלל על ידיהם:

פסוק כב
אני עושה. את האמור בענין להוציאם מארץ העמים ולהביאם אל ארצם:
אשר חללתם. אשר נתחלל על ידכם:

פסוק כג
וקדשתי. מעתה אקדש את שמי הגדול וכו':

בהקדשי. בעת אהיה מקודש על ידיכם לעיני הגוים אז ידעו הגוים שאני ה' המושל בכל:

פסוק כד

ולקחתי וגו'. ובזה אקדש שמי כי אקח אתכם מן הגוים וכו':

פסוק כה

וזרקתי וגו'. ר"ל אכפר עוונם ואעביר טומאת חטאתם בהזיית מי אפר פרה המעביר טומאת המת:

פסוק כו

לב חדש וגו'. ר"ל לב ישר ומוכנע ורצון טוב:

לב האבן. לב החזק והקשה כאבן:

לב בשר. לב נכנע ורך כבשר:

פסוק כז

ואת רוחי וגו'. ר"ל אחזיר לכם רוח הנבואה מה שהיה נחסר כל ימי הגולה:

ועשיתי. ר"ל אעיר לבבכם שתלכו בחוקי ולשמור משפטי בלב ולעשותם:

פסוק כח

לעם. להאמין בי ולשמור מצותי:

לאלהים. לעזור לכם ולהושיע אתכם:

פסוק כט

והושעתי וגו'. ר"ל ארחיק אתכם מכל טומאת העון שהייתם רגילים בו כי יעיר לבבם להיות נזהרים מהם:

וקראתי אל הדגן והרביתי אותו. ר"ל אצוה שיפרה וירבה:

פסוק ל

למען וגו'. ר"ל באופן שלא תקבלו עוד בגוים חרפת רעב כי מאז לא יקראו לכם חסירי לחם:

פסוק לא

וזכרתם. וכאשר תזכרו דרכיכם הרעים אז תכרתו בעיני עצמיכם ר"ל אתם תשפטו הכריתה על עצמיכם בעבור הרעות שעשיתם ותאמרו שבדין נכרתה בגולה:

פסוק לב

אני עושה. את הגאולה הזאת:

יודע לכם. יהיה ידוע לכם שאין הגאולה למענכם כי בושו והכלמו מדרכיכם אשר לא טובים ואינכם כדאים להביא הגאולה:

פסוק לג
ביום טהרי. ר"ל כשאכפר עליכם:
והושבתי. להיות מיושבת באנשים:

פסוק לד
הנשמה. אשר היא שוממה תעבד אז בחרישה ובזריעה:

פסוק לה
ואמרו. העוברים דרך בם יתמהו ויאמרו הנה הארץ הזאת שהיתה נשמה היתה עתה כגן הנטועה בעדן:
בצורות ישבו. נתיישבו באנשים ובמגדלים ובחומות עד שהמה בצורות וחזקות:

פסוק לו
וידעו הגוים וכו'. ר"ל הגוים הנשארים יכירו לדעת שאני הוא בניתי את הנהרסות ונטעתי הנשמה ולא נעשה הדבר במקרה:
אני ה' דברתי. אני הוא המדבר שכן יהיה ואני הוא העושה הדבר:

פסוק לז
עוד זאת אדרש וגו'. ר"ל עוד בדבר זה אהיה נדרש להם למלאות משאלותם בדרשם על זאת:
ארבה אותם. ר"ל וזהו הדבר שארבה אותם מבני אדם כרבוי הצאן:

פסוק לח
כצאן קדשים. כמספר צאן קדשים וחוזר ומפרש כצאן ירושלים:
במועדיה. ר"ל כצאן המובא לירושלים במועדי ה' להקריב על המזבח:
כן תהיינה. כמספר הזה תהיינה הערים וכו':
צאן אדם. ר"ל מרבית בני אדם ולפי שדרך הצאן להתרבות מאד אמר מלת צאן בדרך שאלה על הפלגת הרבוי:
כי אני ה'. הנאמן במאמרי:

פרק לז

פסוק א
יד ה'. כח חוזק הנבואה:
ויוציאני. הוציא אותי ממקומי:
ברוח ה'. ר"ל ההוצאה היה ברצון המקום לא ברצוני כ"א בע"כ:

והיא מלאה עצמות. ארז"ל שהיו מבני אפרים שמהרו את הקץ לצאת ממצרים והרגום אנשי גת:

פסוק ב

והעבירני. העביר אותי סמוך להם סביבותם למען יראה איכותם וכמותם ולא העבירו בין העצמות לפי שהיה כהן:

והנה רבות. ר"ל ראיתי שהמה רבות מאד ויבשות מאד:

פסוק ג

התחיינה. הוא בה"א השאלה כי שאלו אם אפשר שיחיו העצמות האלה:

אתה ידעת. כאומר הנה לפי הטבע אין מקום שיחיו אולם אם רצונך שיחיו הנה כן יחיו ומי א"כ יודע רצונך אלא אתה וא"כ ידעת אם יחיו:

פסוק ה

מביא בכם רוח. ר"ל בהעצמות יבוא רוח ואויר נושב ומזה יבוא מעט חיות בעצמות להתנועע ולהתקרב זה לזה כמפורש בענין:

פסוק ו

ונתתי וכו'. אחר שיתקרבו העצמות כ"א למקום הראוי לו אתן עליכם גידים לחבר ולקשר העצמות זה בזה:

וקרמתי. אעשה עליכם קרום של עור ואחר זה אתן בכם רוח החיוני ותשארו חיים וקיימים:

כי אני ה'. והכל בידי:

פסוק ז

ויהי קול. מן הרוח והאויר הנושב:

והנה רעש. והנה נדנוד ותנועה מן העצמות וקרבות כל אחד אל העצם הדבוק בו כשהיה חי:

פסוק ח

והנה עליהם. ר"ל נתון עליהם גידים וכו':

ורוח אין בהם. עדיין לא היה בהם רוח החיוני:

פסוק ט

מארבע רוחות. ר"ל מכל מקום שהלכו נשמותיהן לשוט לארבע רוחות העולם משם יתקבצו ויבואו וינשבו בגופי ההרוגים האלו ויחיו:

פסוק יא
כל בית ישראל המה. ר"ל המה מרמזים להיות לאות וסימן על כל בית ישראל המתים בגולה:
הנה אומרים. מתי הגולה אומרים הנה עד שלא תבוא הגאולה כבר נהיו מתים ויתייבשו עצמותינו ואבדה א"כ תקותינו מה שאנו מקוים אל הגאול' הואיל ואנו נכרתנו לעצמנו ולא נהיה בחברת האנשים הרואים את הגאולה וכאלו יאמרו ומה א"כ תועלת לנו עם הגאולה:

פסוק יב
הנה אני פותח וגו'. בזמן הגאולה אפתח קברותיכם ואעלה אתכם משם חיים וקיימים אתם עמי וכאומר הנה התחיה בעצמות הבקעה היא לאות על התחיה העתידה:
והבאתי וגו'. וא"כ גם אתם תראו הגאולה:

פסוק יג
וידעתם וכו'. בפתחי וכו' ר"ל בעת אפתח את קברותיכם ואעלה אתכם משם אתם עמי אז תדעו שאני ה' הנאמן במאמרי:

פסוק יד
ונתתי רוחי בכם. אתן בכם רוח החיוני ותשארו חיים וקיימים ואושיב אתכם במנוחה על אדמתכם ואז תדעו שאני ה' הנאמן במאמרי אני דברתי ואני עשיתי כאשר דברתי:

פסוק טז
עץ אחד. חתיכת עץ אחד:
ליהודה ולבני ישראל חבריו. המלות האלה כתוב עליו כאומר העץ ההוא מרמז על יהודה ועל בני ישראל חבריו הם בני בנימין שהתחברו עליו להיות מלכות אחת:
ולקח עץ אחד. ועוד לקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים וכו' כאומר על יוסף מרמז העץ ההוא והוא אפרים הבא מיוסף שמלכות ישראל נקראת על שמו לפי שמלך הראשון היה עליהם ירבעם הבא מאפרים ומרמז העץ ההוא עליו ועל שאר השבטים שהתחברו עמו להיות תחת ממשלתו:

פסוק יז
וקרב אותם. תקרב העצים זה אל זה להיות נראים לך כאלו המה חתיכת עץ אחד:
והיו לאחדים בידך. כשיהיו עדיין בידך יתחברו יחד ע"פ נס ויהיו חתיכה אחת באמת:

פסוק יח
הלא תגיד. ר"ל הלא מהראוי שתגיד לנו למה אלה לך על מה תרמז בזה:

פסוק יט
את עץ יוסף. ר"ל שבט מלכות יוסף אשר היא ביד אפרים:
ושבטי ישראל חבריו. ר"ל וגם אקח שבטי ישראל שהתחברו עמו ואתן אותם עליו ר"ל עם אפרים אתנם להיות שבט מלכות יהודה ואעשה אותם לשבט מלכות אחד וכן תקום הדבר בידי החזקה:

פסוק כ
והיו העצים. ר"ל העצי' ההם אשר תכתוב עליהם הדברים האלה תאחזם בידך לפניהם:

פסוק כא
ודבר אליהם. בעת תאחז העצים ההם בידך תדבר אליהם כה אמר ה' וגו':

פסוק כב
לגוי אחד בארץ. כשיהיו בארץ וחוזר ומפרש בהרי ישראל שם אעשם לגוי אחד ולא יהיו עוד חלוקים לשנים להיות יהודה עם לבד ועשרת השבטים עם לבד:
ולא יחצו וכו'. כפל הדבר במ"ש:
עוד. ר"ל עד עולם:

פסוק כג
ולא יטמאו עוד. לא יהיו נטמאים עוד בעבודת כוכבים וביתר הפשעים שנטמאו בהם בהיותם בבבל:
והושעתי וכו'. כי רבים מהם נטמעו בין הגוים במקום מושבותיהם בזמן הגולה והרשיעו כמוהם ולכן אמר אושיע אותם להוציאם משם לחזור לדת ישראל ואטהר אותם מטומאת עוונם כי אסלח להם ומאז יהיו לי לעם להאמין בי ולשמו' מצותי ואני אהיה להם לאלהים להושיע להם ולעזור אותם:

פסוק כד
ועבדי דוד. מלך המשיח הבא מזרע דוד יהיה מלך עליהם:
ורועה אחד. כי לא ימליכו עוד עשרת השבטים מלך לעצמם מבלעדי:
וחוקותי ישמרו. ישמרו בלב ויעשום בפועל:

פסוק כה
לעולם. ר"ל עד עולם לא תפסוק המלוכה מזרע דוד:

פסוק כו
ברית שלום. שישבו בארצם בשלום והברית הזה יהיה עמהם עד עולם:
ונתתים. ר"ל אתן אותם במקומם ולא יזוזו משם:

לעולם. ולא תחרב עוד:

פסוק כז
והיה משכני. משכן שכינתי יהיה עליהם ואהיה להם לאלהים לעזור ולהושיע והמה יהיו לי לעם להאמין בי ולשמור מצותי:

פסוק כח
וידעו וכו'. בהיות וכו' ר"ל כשתתמיד מקדשי בתוכם לעולם אז ידעו הגוים שאני ה' הקדשתי את ישראל להיות עמי:

פרק לח

פסוק ב
אל גוג ארץ המגוג. מלת אל משמשת בשתים כאלו אמר אל גוג אל ארץ המגוג:
נשיא ראש. כפל המלה בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל י"ב:ב') ועל גוג יאמר שהוא נשיא גם על משך ותובל:

פסוק ג
הנני אליך. הנה אני אפנה אליך אתה גוג וכו':

פסוק ד
ושובבתיך. אתן בלבך להיות שובב ומורד ואתן חחים בלחייך למשוך אותך ע"י כדרך שמושכים החיות אל מקום הנרצה ר"ל אעיר לבך אל הדבר ואוציא אותך ממקומך עם אנשיך במרבית סוסים ופרשים וכולם יהיו מלובשים במלבושי פאר ויהיו עם רב בצנה ובמגן וכולם יתפשו חרבות כדרך אנשי מלחמה:

פסוק ה
אתם. יהיו אתם בעזרתם:
כולם מגן וכובע. כולם יבואו במגן וכובע:

פסוק ו
ירכתי צפון. היושבים בפאת צפון:
עמים רבים אתך. יבואו עמך:

פסוק ז
הכון והכן לך. הכון עצמך והכן לך אחרים וז"ש אתה וכל קהליך הנאספים עליך לעזרה:
והיית להם למשמר. כי שמירת החיל מן הנזק מוטל על ראש הצבא:

פסוק ח

מימים רבים תפקד. תהיה נזכר להפרע ממך על מה שעשית מימים רבים והוא כי המה עזרו אל האויב הבא על ישראל:

באחרית השנים. בסוף השנים תבוא אל ארץ אשר שבו יושביה להתיישב בה ממקום שגלו ע"י חרב האויב:

מקובצת מעמים רבים. המה נקבצו בה מן העמים הרבים שהיו פזורים שמה בגולה:

על הרי ישראל. עתה יפרש מה הוא הארץ ואמר על הרי ישראל אשר היו לחרבה תמיד ר"ל זה זמן רב:

והיא. העדה היושבת עתה בה הוצאה מן העמים ממקום גלותם ועתה המה כולם יושבים לבטח:

פסוק ט

ועלית. אתה תעלה עליהם למלחמה ותבוא פתאום כחשך הבא פתאום ולפי מרבית העם תהיה כענן המכסה את הארץ וחוזר ומפרש מי הם יהיו כענן ואמר אתה וכל אנשי חילך ועמים רבים אשר עמך ומוסב למעלה שאמר מימים רבים תפקד כי באחרית השנים תבוא וכו' ושם תקבל גמולך משלם:

פסוק י

ביום ההוא. בעת שישובו ישראל אל אדמתם:

יעלו דברים וכו'. ר"ל תהרהר הרהורים:

פסוק יא

על ארץ פרזות. על היושבים בערי הפרזי:

אבוא השוקטים. אבוא אל השוקטים במנוחה ויושבים לבטח ר"ל אינם נשמרים מן האויבים להתאסף בערי המבצר כי לבם בטוח מן האויב ולכן יושבים מבלי חומה סביב ואין להם בריח ודלתים וכאומר והואיל וכן אכבוש אותם בקלות רב:

פסוק יב

לשלול שלל. תחשוב לשלול שללם ולהשיב ידך לבוא שנית למלחמה על החרבות שנתיישבו מקרוב ולפי שכבר בא פעם בעזרת האויב כמ"ש למעלה לכן אמר להשיב ידך:

מאוסף מגוים. המאוספים מבין העכו"ם ממקום גלותם:

עושה מקנה וקנין. מאספים מקנה בקר וצאן ושאר דברים הנקנים:

על טבור הארץ. על מצוע הארץ וגבהה ולפי שהטבור הוא אמצע הגוף קורא למקום המצוע בל' טבור:

פסוק יג

וכל כפיריה. ר"ל שריה וגדוליה:

הלשלול שלל. בה"א השאלה אם בא אתה לשלול שלל וכאלו יאמרו הנה מוכנים אנחנו לקנות השלל מידך:

פסוק יד

לכן. הואיל וכן יהיה הנבא וכו':

תדע. ר"ל יהיה ידוע ונגלה לך שיושבים לבטח ואינם נשמרים מן האויב:

פסוק טז

כענן. ר"ל ברבת עם כענן הבא לכסות הארץ:

תהיה. הדבר הזה:

והביאותיך. ר"ל אעיר לבך לבוא על ארצי למען ידעו אותי הגוים ויכירו בי בעת אהיה מקודש לעיניהם על ידך אתה גוג כי כשיעשה משפט יקודש שמו הגדול:

פסוק יז

האתה הוא. הנה אתה הוא אשר דברתי עליך בימים קדמונים ביד עבדי נביאי וכו' ועל ישעיה ויחזקאל וזכריה יאמר:

שנים. ר"ל זה שנים רבות כי בבואו יעבור זמן רב מימי הנביאים ההם:

פסוק יט

ובקנאתי. בעבור קנאתי דברתי באש עברתי:

אם לא. הוא ענין שבועה וגזם ולא אמר:

פסוק כ

ורעשו וגו'. הוא ענין מליצה ור"ל חרדה גדולה תהיה בעולם:

ונפלו המדרגות. הנעשים לעלות בהן על העליות והכל הוא ענין מליצה ויורה על גודל החרדה:

פסוק כא

וקראתי עליו. על גוג אקרא שיבוא החרב אל כל הרי מקום שהוא שם כמ"ש למעלה תבוא וגו' על הרי ישראל:

חרב איש באחיו. החרב הבאה תהיה חרב איש בלב אחיו לגודל המהומה שיבוא בהם:

פסוק כב
ונשפטתי אתו. אתווכח עמו בהבאת עליו דבר ושפיכת דם וגשם שוטף וכו' להומם ולאבדם וזה תחשב לויכוח כי בזה יודיע שפשעו לו:

פסוק כג
והתגדלתי. ואז אהיה מגודל ומקודש ונודע ומפורסם לעיני גוים רבים וידעו הכל שאני ה' ואין עוד זולתי:

פרק לט

פסוק א
הנני אליך. הנה אני אפנה אליך אתה גוג וכו':

פסוק ב
ושובבתיך. אעיר לבך להיות שובב ומורד ואסית אותך ואעל' אותך ממקומך מפאת צפון:

פסוק ג
והכיתי. אכה בקשתך למען תפול מיד שמאלך כי בה מחזיקים את הקשת ור"ל לא תצלח עם כלי המלחמה:

פסוק ד
לעיט. לעופות הדורסים ולחית השדה אתנך למאכל:

פסוק ה
על פני השדה תפול. במקום המלחמה:
כי אני דברתי. וכן יקום:

פסוק ו
וביושבי האיים לבטח. הם הבאים עם גוג שהיו יושבים לבטח בארצותם על האיים:
כי אני ה'. הנאמן במאמרי:

פסוק ז
אודיע. אפרסם שם קדשי בתוך עמי ישראל:
ולא אחל. ר"ל לא אניח עוד את שמי להיות מחולל:
כי אני ה' קדוש בישראל. שאני ה' הקדוש שוכן בישראל:

פסוק ח
הנה. באה עתה באה הזמן ונהיתה התשועה וזהו היום אשר דברתי ויעדתי בו תשועה:

פסוק ט

בנשק וגו'. ר"ל בידות הכלים ההם שהם של עץ:

ובמקל יד. הוא כלונס ארוך ובראשו כעין מחט ברזל ובו הורגים אנשים בזריקה:

שבע שנים. כי יהיו רבים מאד:

פסוק י

את שולליהם. את העובדי כוכבים אשר שללו אותם בימי הגולה:

פסוק יא

אתן לגוג. ר"ל לאנשיו:

מקום שם קבר. הוא כמו הפוך מקום קבר שם וכמו כל הרע אויב בקדש (תהילים ע"ד:ג') ומשפטו כל אויב הרע בקדש ור"ל אתן להם מקום קבר שם בישראל בארצם:

גי העוברים. בגיא שעוברים בו אל קדמת הים למזרחו של הים:

וחוסמת היא את העוברים. מפלת מרבית הפגרים תסתום ותסגור את העוברים שמה כי לא ימצאו שם מקום פנוי לעבור עוד שם והגיא ההוא יהיה נשכח מרגלי בני אדם ולכן יקברו שם את גוג ואת המון עמו:

וקראו. שם הגיא יקראו גיא המון גוג ר"ל בזה הגיא נקברים המון גוג:

פסוק יב

למען טהר. ר"ל לא יקברום בעבור כבודם כ"א למען טהר את הארץ ושבעה חדשים יתעסקו בקבורתם כי רבים יהיו:

פסוק יג

כל עם הארץ. כולם יתעסקו בקבורתם:

והיה להם לשם. מה שכולם נתעסקו בקבורתם שבעה חדשים יתפרסם בעולם ולגדולה תחשב להם שכ"כ המון רב נהרגו בעבורם:

יום הכבדי. היום הזה יהיה לי לכבוד מה שהאבדתי המון רב לנקום נקמתי:

פסוק יד

ואנשי תמיד יבדילו. אחר שכולם יתעסקו בקבורתם שבעה חדשים יבדילו עוד אנשים להיות תמיד עוברים בארץ לחפש אחר ההרוגים לקבר עם העוברים ובסיועתם את הפגרים הנותרים ע"פ הארץ לטהר אותם כי עוברי דרך סימנו וציינו מה שמצאו בדרך מהלכם כמ"ש במקרא שלאחריו והאנשים המובדלים היו מחפשים על סימני ההרוגים לקברם:

מקצה. מסוף שבעה חדשים יתחילו לחקור ולחפש אחר ההרוגים כי במשך שבעה חדשים יקברו אותם הנראים לעין כל:

פסוק טו

ועברו. וכאשר יעברו האנשים העוברים בארץ בדרך מהלכם:
וראה. אם מי מהם יראה עצם מאדם יבנה אצלו דבר מה להיות לציון ואות למען ימצאוהו האנשים המובדלים המקברים:
עד קברו אותו. הציון יהיה עומד שם עד יקברו אותו המקברים הם האנשים המובדלים:
אל גיא. בגיא המון גוג יקברוהו במקום כל הפגרים:

פסוק טז

וגם שם עיר המונה. ר"ל כמו שהגיא ההוא יקרא גיא המון גוג לזכרון ששם מקום קבורתם כן העיר הסמוכה לאותו גיא תקרא בשם המונה על שם המון גוג הנקברים בסמוך לה:
וטהרו הארץ. ר"ל וע"י זה יהיה כל הארץ טהור מטומאה כי כל הטומאות יביאו אל המקום ההוא הנודע ומפורסם בקריאת שם הגיא והעיר הסמוכה לו ע"ש מרבית ההרוגים הנקברים שמה:

פסוק יז

לצפור כל כנף. כל בעל כנף:
על זבחי וגו'. הוא חיל המון גוג:

פסוק יח

אלים כרים וגו'. ר"ל משובחים ושמנים כאילים וככרים וכו' והוא ענין מליצה:

פסוק יט

לשבעה. להיות שבע ממנו:
לשכרון. ר"ל יהיה די ויותר מהצורך עד להשתכר ואחז בל' המליצה כאלו הוא יין המשכר:

פסוק כ

סוס ורכב. ר"ל העופות והחיות ישבעו מהסוסים הנופלים במלחמה ומרוכביהם ומקבוצת הגבורים וכל איש מלחמה וכפל הדבר כדרך המליצה:

פסוק כא

ונתתי את כבודי. אז אפרסם כבודי בין העכו"ם ויראו משפט הנקם שעשיתי בהם את מכת ידי אשר שמתי בהם:

פסוק כב
כי אני ה' אלהיהם. המושיע אותם מיד הקמים עליהם:
מן היום. כי מאז לא אעזבם עוד ביד העכו"ם ולכן ידעו מאז שאני אלהיהם:

פסוק כג
וידעו הגוים. כשיראו גבורתי ידעו שלא מקוצר יד לא השארתי את ישראל בארצי אלא שגלו בעבור עוונם על אשר מעלו וכחשו בי ולכן הסתרתי פני מהם ונתתים ביד אויביהם וכמעט כולם נפלו בחרב:

פסוק כד
כטומאתם. כגמול טומאתם ופשעיהם כן עשיתי עמהם והסתרתי פני מהם לבל לראות בצרתם כאדם המסתיר פניו מאת המיוסר על פיו למען לא יכמרו רחמיו:

פסוק כה
לכן. הואיל וכבר קבלו הגמול לכן כה אמר וכו':
את שבות. את בני השבי של יעקב:
וקנאתי. אנקום נקמת שם קדשי אשר חללוהו הכשדים באמרם שיד ה' קצרה:

פסוק כו
ונשו וכו'. בשבתם וכו' ר"ל בעת ישבו על אדמתם לבטח מבלי מחריד אז ישאו את הכלימה הראויה להם ולתוספת ביאור אמר ואת כל מעלם ר"ל את כל בושת המעל שמעלו בי כי המקבל טובה מרובה ממי שגמל עמו רעה הנה כשיזכור בהרעה יכלם מאד על קבלת הטובה ולכן אמר כשיקבלו הטובה יכלמו מן המעל שעשו הם:

פסוק כז
בשובבי. בעת אשיב אותם לארצם מבין הכשדים:
ונקדשתי בם. בהתשועה שאעשה להם אהיה מקודש לעיני הבבליים כי לא יחללו עוד שמי לומר מבלי יכולת לא הושיעם:

פסוק כח
וידעו וגו'. אז יבינו שאני ה' הוא המנהיג אותם ומושל בם:
בהגלותי. ר"ל במה שהגליתי אותם אל העכו"ם ולא מצאו מנוח עם כי היה רב כוחם ובמה שאכניס את כולם על אדמתם ולא אשאיר מי מהם בארץ האויב ולא יוכלו להחזיק בהם מזה יכירו וידעו שאני ה' אלהיהם המנהיג אותם ומושל בם:

פסוק כט
ולא אסתיר. אחז במשל מבן אדם שאם אינו רוצה למלאות שאלת מי מסתיר פניו ממנו לבל יראהו ולא יסתיר פנים ממי שירצה למלאות שאלתו:
אשר. ר"ל אשר זאת אעשה להם אשפוך רוח נבואתי עליהם למען יישירו דרכם ויהיו מוכשרים לקבל מרבית הטובה אשר ישאלו עליה:

פרק מ

פסוק א
לגלותינו. הוא גלות יהויכין כי אז גלה יחזקאל:
בראש השנה בעשור לחודש. איזו היא שנה שראש השנה שלה היא בעשור לחדש זו היא שנת היובל שהתחלתה ביום הכפורים בעשור לחודש השביעי כי המרכבה ראה בשנת שלשים ליובל כמ"ש שם ואז היה בשנת החמישית לגלות יהויכין והמראה הזאת היתה בשנת כ"ה לגלות יהויכין וא"כ היתה בשנת היובל וכבר עברו י"ד שנה מעת שהוכתה העיר בימי צדקיה כי הוא מלך י"א שנה אחר גלות יהויכין:
יד ה'. כח חוזק הנבואה להוליכני בעל כרחי:
שמה. ר"ל אל העיר ההוכתה האמורה למעלה:

פסוק ב
במראות אלהים. ר"ל לא הביאני באמת אלא נדמה לי במראה הנבואה כאלו הביאני אל ארץ ישראל ושם הניח אותי על הר גבוה מאד והוא הר הבית:
ועליו. וסמוך אל ההר ההוא היה כבנין עיר והיא ירושלים והיתה מנגב ההר:

פסוק ג
ויביא וכו'. ר"ל וכאשר הביא אותי שמה ראיתי והנה איש הוא המלאך הדובר בי שהיה מראהו כמראה נחושת כדבר הזוהר ובהירות וכעין שנאמר בחיות ונוצצים כעין נחושת קלל (לעיל א):
ופתיל פשתים בידו. למדוד בו מדידת הבנין:
וקנה המדה. גם היה בידו קנה המדה (והוצרך גם לפתיל למדוד על ידו מדה מרובה כי בקנה יש טורח רב למדוד מדה מרובה כי יצטרך בכל פעם לרשום המקום שכלה מדת הקנה למען למדוד משם ולהלן ועם כי היה במראה הנבואה מ"מ הראהו באופן הנאות אל המוחש ולכן היה בידו פתיל ארוך ובו מדד מדה מרובה בפעם אחת ולאח"ז מדד

הפתיל בקנה המדה לדעת כמה בו וגם מדה פחותה ממלא הקנה יקשה לשער ולצמצם עם הקנה ולא כן בפתיל כי אפשר לכפלו כרצונו לשער ולצמצם לפי מדת הקנה):
והוא. המלאך הזה היה עומד בשער של חומת הר הבית:

פסוק ד

ראה בעיניך. שעור המדה:
ובאזניך שמע. מהו הדבר הנמדד:
ושים לבך. להבין הדברים:
למען הראותכה. למען הראות לך בנין בית העתיד הובאתה מבבל אל המקום הזה:
הגד וגו'. כדי לנחמם ולחזק תקוותם:

פסוק ה

והנה חומה. והנה ראיתי חומה מחוץ לבית בכל סביבו והוא חומת הר הבית:
שש אמות וגו'. ר"ל שהיה הקנה מחזיק שש אמות גדולות שכל אמה מהם היה במדת אמה של חול שהיא אמה בת חמשה טפחים ועוד טפח יותר וא"כ היה מדת הקנה שלשים וששה טפחים:
הבנין. ר"ל בנין החומה ההיא:
וקומה קנה אחד. למען יהיה נראה מבחוץ כל בנייני הבית ולא יעלימם החומה ההיא מעין הרואה לכן היתה נמוכה כי זה נוייה ויפייה:

פסוק ו

ויבוא. המלאך נכנס בתוך היקף החומה ההיא ובא לו לעזרת נשים אל השער הפונה מזרחה והעזרה ההיא נקראת בענין חצר חיצונה שהיא חיצונה לעזרת ישראל:
ויעל במעלותיו. עד שלא בא אל השער הלך במעלות כי ההר הזה היה הולך ועולה כלפי המערב והיו שם מעלות:
קנה אחד רוחב. כמדת עובי החומה שהיתה בת קנה וכמדת חומת הר הבית:
ואת סף אחד. ר"ל וכן מדד הסף האחד שממולו והיה קנה אחד רוחב:

פסוק ז

והתא. כל תא היה קנה אחד אורך וכו' ומספר התאים היו שלשה מימין השער ושלשה משמאלו כמפורש בענין והיו נשענים לכותל העזרה ופניו כלפי הר הבית:
ובין התאים. כותלים המפסיקים בין תא לתא היו בני חמשה אמות וכן הכתלים החיצונים מזה ומזה וכן הכתלים שלפניהם אבל מאחריהם היה להם כותל העזרה לכותל:

וסף השער מאצל אולם השער. כי לפנים מהשער היה בנין אולם כמפורש בענין וכתליו היו נמשכין כלפי פנים מצדי השער מזה ומזה ולהן מזוזות בראשן הפנימי ולכן אמר כ"א ממזוזות השער שאצל האולם לצד פנים היתה בת קנה אחד וכמדת כותלי האולם:

פסוק ח

מהבית. ר"ל העומד בפנים בחלל העזרה:

קנה אחד. על עובי החומה יאמר:

פסוק ט

וימד וגו'. משך בליטתו לפנים:

ואיליו. המזוזות שעמדו בראשי הכתלים נמשך בליטתן לפנים שתי אמות הרי בין הכל עשר אמות (אבל רוחב המזוזות היה קנה אחד לכסות עובי הכותל ועם כי היו עגולים כלפי שקראום איליו מ"מ לא היו במרחק שוה):

ואולם השער מהבית. לפי שאולם הוא בית שער ודרכו להיות מחוץ לשער וכמו שהיו אולמי חצר הפנימי לכן אמר הנה האולם הזה היה מבפנים לא כדרך האולמות ונעשה כן למען יהיה האולם הזה מול אולם חצר הפנימי וזהו דבר נוי ופאר (וכתלי האולם היו משוכין מחלל השער אמה וחצי מזה ומזה כמפורש בענין):

פסוק י

ותאי השער. מספר תאי השער העומדים בפאת המזרח היו שלשה מהשער מזה ושלשה מזה:

לשלשתם. לשלש התאים שמזה ומזה:

לאלים. למזוזות התאים שעמדו בפתחיהם מזה ומזה:

פסוק יא

את רוחב. הוא רוחב חלל פתח השער ממזוזה למזוזה:

אורך השער. הוא החלל שבין כותלי אולם השער (ואין לתמוה על שקורא לחלל הפתח בלשון רוחב ולחלל האולם קורא בלשון אורך כי כלפי שקורא בענין לגובה השער בל' אורך ראוי א"כ לקרוא מהסף להסף בלשון רוחב אבל האולם הלא משך הבליטה לפנים היה עשרה אמות ובין הכתלים היו י"ג אמות והיתירה במדה ראוי לקרות בל' אורך) שלש עשרה אמות עשר מול חלל השער ואמה ומחצה משוכה לכל צד מחלל השער ולהלן:

פסוק יב

וגבול. לפני התחלת התאים היה מקום פנוי אמה אחת יתירה ממה שהיה פנוי בצד פנים ממולו כי כתלי האולם היו נמשכות מחלל השער ולהלן אמה ומחצה והתאים נמשכו בצד חוץ ממולו ועוד אמה יתירה א"כ היה הגבול שתי אמות ומחצה:

ואמה וגו'. ר"ל וכן אמה אחת גבול בעבר השני:

והתא. ר"ל חלל התא היה מרוחק ששה אמות מהתחלת גבול האמה היתירה על הגבול הפנימי שממולו כי האמה של הגבול וחמש של עובי כותל התא הרי ששה (ויתכן שבא לומר בזה שגם כותלי חיצונים מזה ומזה מהתאות היו בני חמשה אמות כי למעלה לא פירש כ"א בין התאות):

ושש וגו'. ר"ל וכן היה מרוחק שש אמות בהעבר השני:

פסוק יג

מגג התא לגגו. ר"ל מגג התא שבעבר הזה לגג התא שממולו בעבר השני:

רוחב עשרים וחמש אמות. כי הגג הוא מה שעל החלל בין הכתלים וא"כ צא וחשוב הכותל חמשה וגבול אמה ועוד אמה ומחצה ממול גבול הפנימי וכן מעבר השני הרי ט"ו אמה ועשר מחלל פתח השער הרי כ"ה אמות והיה עשוי כעין תקרה מגג לגג והיה נראה כעין שער וכאשר הוא בהציור:

פתח נגד פתח. ר"ל פתח השער הזה היה מול פתח שער הפונה לפנים שהיה עשר בחללה:

פסוק יד

את אילים. הם מזוזות השערים והיה גבהן ס' אמה:

ואל איל. ר"ל וכמדה ההיא היה אל כל המזוזות החצר בעברי השער מזה ומזה:

סביב סביב. כי גם ברוח הצפוני והדרומי היו שערים כמפורש בענין:

פסוק טו

ועל פני. ר"ל גבהו של שער האיתון הוא השער המזרחי האמור בענין ויקרא כן לפי שהנכנסים להשתחוות באים דרך בו שהוא מכוון מול פתח ההיכל ובית קה"ק:

על לפני. עם גובה אולם השער הנמשך לפנים:

חמשים אמה. ר"ל זה כזה היו בגובה חמשים אמה וא"כ בלטו המזוזות עשר אמות למעלה מחלל השער:

פסוק טז

וחלונות אטומות. בהתאים היו חלונות סתומות ר"ל לא היו פתוחות מבלי סתימה כלל אלא היו סתומות במחיצה בהירה וזכה לבוא האורה דרך בה:

ואל אליהמה. החלונות ההם היו במזוזותיה הפונות לפנימה לשער כי תא הקיצונה שאצל השער מזה ומזה היו פתחיהן זה מול זה ופנו אל חלל השער החיצון שהיה מכ"ה אמות כמפורש למעלה ובמזוזות הפתחים ההם היו החלונות אולם ביתר התאים יתכן שלא היו חלונות במזוזותיהן כי לא היה שם רב האורה:

סביב סביב. ר"ל כן היה לתאי הקצונים של כל שער ושער:

וכן לאלמות. גם לכל האולמות היו חלונות אטומות:

וחלונות. עוד היו חלונות בכל התאים אשר מסביב והם יפנו לפנים לחלל עזרת נשים כי כותל עזרת נשים היה להם לכותל מאחוריהם ובכותל ההיא היו חלונות כי העזרות לא היו מקורות והיה האור רב בהן:

ואל איל. בכל מזוזה היה כותרת ממעל בצורת אילני תמר:

פסוק יז

אל החצר. מתחילה עמדו בשער ועתה הביאו בחלל החצר:

והנה לשכות. ר"ל ראיתי והנה שם לשכות:

ורצפה. עליה מרוצפת באבנים עשויה בגובה על עמודים עומדת בחצר סביב בארבעת רוחותיה והיתה נשענת אל הכותל ועל הרצפה ההיא עמדו הלשכות והיו שלשים במספר:

פסוק יח

והרצפה אל כתף השערים. הרצפה עמדה בכתף השערים כי ממעל להשערים לא היתה הרצפה וא"כ עמדה בכתף השערים מזה ומזה:

לעומת אורך השערים הרצפה התחתונה. ר"ל תחתיות הרצפה ההיא היתה מול כלות גובה השערים ובלטה למעלה ממול גובה השערים והלשכות עליה (ועם כי מלת אורך יונח על דבר שטחיי ולא על דבר העומד ברום עכ"ז אמר לשון אורך לפי שכשמדד גבהו ע"י הפתיל ובקנה המדה וכמפורש למעלה היה אז הפתיל מושכב בשטחית הארץ ונופל בו לשון אורך):

פסוק יט

וימד רוחב. מדד רוחב החלל אשר מלפנים להשער התחתונה היא שער ע"נ שהיא בהר מתחת מול שער עזרת אנשים היא החצר הפנימי:

לפני החצר הפנימי. ר"ל והוא החלל שלפני החצר הפנימי מחוצה לה:
מאה אמה. ר"ל מדד אותה מאה אמה והוא חלל ע"נ:
הקדים והצפון. ר"ל כן היה מדת חלל ע"נ בפאת המזרח וכן היה מדתו בפאת הצפון וכן בפאת הדרום כמפורש בענין ולקצר לא זכרו (כי ע"נ תהיה אז מסבבת את כל בנייני המקדש ועזרת אנשים והלשכות מכל ארבעת הרוחות):

פסוק כ

דרך הצפון. בפאת צפון של חצר החיצונה:
מדד ארכו ורחבו. ר"ל מדדו במדת שער המזרחי:

פסוק כא

ותאיו. תאי השער הזה שהיו שלשה מהעבר מזה ושלשה מזה ומזוזות השער והאולם הנמשך לפנים כותל מהעבר מזה וכותל מהעבר מזה הכל היה כמדת השער המזרחי הנמדד ראשון:
ארכו. ר"ל גובה השער:
חמש ועשרים. כן היה מדת רוחב שער החיצון כמ"ש למעלה:

פסוק כב

וחלוניו וגו'. חלוני תאי השער וכותלי האולם והכותרות אשר בהמזוזות ממעל שהיו בצורת אילני תמר הכל היו כמדת של השער המזרחי:
ובמעלות וגו'. כי ההר היה הולך ועולה ועלו בו במעלות ועד השער הזה היה שבע מעלות:
ואילמיו לפניהם. כותלי האולם היו לפנים מהמעלות ועולין במעלות עד לא יבואו אל האולם:

פסוק כג

ושער לחצר הפנימי. השער של חצר הפנימי היה מול השער מחצר החיצונה:
לצפון ולקדים. כן היה בפאת צפון וכן של מזרח (והנה שער המזרחי מעא"נ עמד באמצע כותל המזרחי וכן שער ע"נ והיו זה מול זה אבל שער הצפוני של עזרת נשים ע"כ לא עמד באמצעית כתלו כמו שער הצפוני של עא"נ שאם גם הוא עמד באמצע לא היו א"כ זה מול זה וכן שער הדרומי מע"נ האמור בענין לא עמד גם הוא באמצעית כתלו וכמ"ש בקונטרס בנין הבית):
משער אל שער. משער ע"נ לשער עזרת אנשים מדד מאה אמה:

פסוק כד
דרך הדרום. ברוח הדרומי בהעזרה ההיא:
כמדות האלה. של שער המזרחי והצפוני:

פסוק כה
וחלונים לו. ר"ל החלונות שהיו לכל תא מתאי השער ההוא ולכותלי האולם מסביב היו כמו החלונות של שער המזרחי והצפוני:
אורך. ר"ל גובה השער:
ורוחב. של השער החיצון:

פסוק כו
ומעלות. מספר המעלות שעלו בהם אל השער הזה היו שבעה:
ואילמיו. כתלי האולם היו לפנים מהמעלות:
ותמורים לו. לכ"א היה כותרת בצורת אילן תמר אחד מהעבר מזה ואחד מהעבר מזה וחזר ומפרש הכותרות היו בהמזוזות ממעל:

פסוק כז
דרך הדרום. ברוח הדרום:
משער אל השער. ר"ל משער חצר הפנימי אל שער חצר החיצונה ברוח דרום:

פסוק כח
כמדות האלה. כמדות השערים הנזכרים:

פסוק כט
ותאיו וגו'. גם לשער חצר הפנימי היו תאים ואלים ואולם והיו כמדות של השערים מע"נ:
לו. לכ"א מתאי השער:
ולאלמיו. לכותלי האולם מסביב:
אורך. ר"ל גובה השער:
ורוחב. של השער החיצון:

פסוק ל
ואלמות סביב סביב. בחלל עא"נ בכל שלשת הרוחות במזרח בצפון ובדרום היו אולמות נשענות אל הקיר ופתוחות לפנים:
אורך. הוא הנמשך עם הקיר:
ורוחב. הוא הנמשך כלפי אויר החצר:

פסוק לא

ואילמיו. כותלי אולם השער ההוא היו נמשכין כלפי החוץ וכדרך אולם והיה א"כ בולט מול אולם שער ע"נ והוא דבר נוי (ואולמי שערי עא"נ היו בנויות להלן מתאי השער וכמ"ש בקונ' בנין הבית):

אל אליו. בהמזוזות ממעל היו כותרות בצורות אילן תמר:

ומעלות שמונה מעליו. בשמונה מעלות עלו מע"נ אל השער ההוא:

פסוק לב

דרך הקדים. ברוח מזרחי:

כמדות האלה. כמדות השערים הנזכרי':

פסוק לג

לו. לכ"א מתאי השער:

ולאלמיו. לכותלי האולם מסביב:

פסוק לד

מפו ומפו. בהעבר מזה ובהעבר מזה:

פסוק לה

אל שער הצפון. של החצר הפנימי:

פסוק לו

תאיו וגו'. מוסב אל המקרא שלפניו לומר כמדות האלה הנזכרים מדד את תאיו וכו' של השער ההוא:

פסוק לז

ואיליו. מזוזות האולם יפנו לאויר חצר החיצונה ואל המקום שיפנו המזוזות יפנו כתלי האולם וזכר המזוזות ולא האולם והיא היא:

פסוק לח

ולשכה. ר"ל בחלל עא"נ מול שער הצפוני עמדה לשכה אחת ופתחה היה מול מזוזות השערים ולפי שהיו שני שערים אחד פנימי ואחד חיצוני וכמ"ש למעלה בע"נ לכן אמר השערים:

שם. בהלשכה ההיא היו מדיחים קרבי העולה הנשחטות בצפון והיא היתה בית המטבחיים:

פסוק לט

ובאולם השער. בחלל האולם הנמשך מהשער ההוא עמדו שנים שולחנות בהעבר מזה ושנים מהעבר מזה ר"ל שנים במזרחו ושנים במערבו:

לשחוט אליהם. לשחוט אצלם בסמוך להם העולה וכו' שהם ק"ק הטעונין שחיטה בצפון (ועם כי היה משוך לחלל ע"נ מ"מ קדושתו כלפנים כי יהיה מקודש בקדושת העזרה):

פסוק מ

ואל הכתף. בהעבר האחת מהאולם חוצה לו כשעולין במעלות לפתח שער הצפוני ר"ל שער הפנימי שהיה רוחב עשר אמות והמעלות ההם היו בין התאים ושם עמדו שנים שולחנות:

ואל הכתף וגו'. וכן בהעבר האחרת של אולם השער עמדו שנים שולחנות:

פסוק מא

מפה. מהעבר הזה ב' בחלל האולם וב' בחלל שבין התאים:

לכתף השער. לכל כתף מכתפי השער:

שמונה. ר"ל בין כולם היו שמונה ואצלם בסמוך להם ישחטו הקרבנות ששחיטתן בצפון:

פסוק מב

לעולה. להניח עליהם בשר העולה וה"ה בשר שאר הקרבנות וזכר עולה לפי שהיא ראשונה ותמידית והיתה כליל להקרבה:

אבני גזית. השולחנות היו מאבני גזית וזהו על כי האבן מקרר ושומר הבשר מן הסרחון:

אליהם ויניחו. גם עליהם יניחו את הכלים אשר ישחטו עמהם הם הסכינים:

אשר וכו' והזבח. הוא הפוך אשר ישחטו בם את העולה והזבח רצה לומר שאר מיני זבחים ומוסב הוא על הכלים לומר עליהם יניחו הסכינים המיוחדים גם לשחיטת שאר מיני זבח אבל לא בא לומר שישחטו שם שאר מיני זבח:

פסוק מג

והשפתים טופח אחד. כעין ווין מברזל היו קבועים ברביעיות של ארז הקבועין בעמודים נמוכין ובלטו טפח אחד מן הרביעיות שעל העמודים ובהן יהיו תולין הקרבנות להפשיט עורן והם עמדו בבית המטבחים היא הלשכה שפתחה באילים השערים הנזכרת למעלה:

מוכנים בבית. העמודים עם רביעיות היו קבועי' בהלשכה ההיא בפנים בכל ארבעת הרוחות:

ואל השלחנות. הם ארבעת השלחנות מאבני הגזית שעמדו בהלשכה ההיא עליהם יהיו מניחים בשר הקרבן:

פסוק מד

ומחוצה לשער הפנימי. מחוץ לחלל השער של חצר הפנימי (או על השער הפנימי יאמר שהיא בת עשר אמות) שם היו לשכות המשוררים וחוזר ומפרש שעמדו בחלל חצר הפנימי לא מחוץ חלל השער כלפי החוץ בע"נ:

אשר אל כתף. ר"ל אשר עמדו בכתף שער הצפון מזה ומזה:

ופניהם. פתחיהם פנו כלפי הדרום:

אחד. לשכה אחת עמדה בכתף שער הקדים ופתחה פנה כלפי הצפון:

פסוק מה

וידבר אלי. המלאך הדובר בי:

זה הלשכה. ר"ל קבוצות הלשכות אשר פתח כ"א כלפי הדרום היא לצורך משרתי המקום ב"ה השומרים משמרת הבית בדבר המוטל עליהם והוא עבודת השיר שהוא מוטל על הלוים:

פסוק מו

שומרי משמרת המזבח. להקריב עליו קרבנות:

המה בני צדוק. כי הם יכהנו לעתיד כמ"ש והכהנים הלוים בני צדוק וכו' המה יקרבו אלי וכו' (לק' מד):

הקרבים. אשר יקרבו אל ה' מתוך בני לוי לשרתו ר"ל הנבחרי' לה' משאר הכהני' בני לוי וכמ"ש שם:

פסוק מז

את החצר. את חלל חצר הפנימי:

והמזבח לפני הבית. המזבח עמד בחלל החצר ההיא לפני הבית מכוון מול ההיכל וכתליו וכמ"ש בקוני בנין הבית:

פסוק מח

אל אולם הבית. הוא האולם שלפני ההיכל:

וימד אל אולם. מדד מזוזות האולם ה' אמות וזה היה בעובי ולא היה כן הרוחב כי המזוזה עם הכותל שבצד הפתח לא היה כ"א ג' אמות כמ"ש בענין ועם כי היו עגולו' לא היו במרחק שוה וכמו מזוזו' אולמי השערי' (ויתכן שעובי הכותל היתה כמדת המזוזה וכמו כתלי החצירות):

מפה. מהעבר מזה:
ורחב השער. ר"ל רחב השער היה באופן שנשאר כותל שלש אמות מהעבר מזה ושלש אמות מהעבר מזה וא"כ היה רחבו י"ד אמות:

פסוק מט
אורך האולם. מצפון לדרום:
עשרים אמה. כמדת רוחב ההיכל:
ורחב. ממערב למזרח:
ובמעלות אשר יעלו אליו. ר"ל ובמעלות היה הדרך אשר בהם יעלו אליו מן החצר הפנימי:
ועמודים אל האילים. בחלל האולם סמוך אל המזוזות עמדו שני עמודים אחד מהעבר מזה ואחד מהעבר מזה והם היו במקום עמודי יכין ובועז שהיו במקדש ראשון:

פרק מא

פסוק א
את האילים. הם המזוזות (ועם כי שם אילים הונח על המזוזות בעבור שהיו עגולים כאילן אלה ובענין נאמר ההיכל מזוזות רבעה עכ"ז קראם אילים כשם שאר המזוזות):
שש אמות רחב מפו. שש אמות היה רוחב המזוזה מהעבר מזה וכו' ר"ל עובי המזוזות בחלל הפתח (ויתכן שעובי הכותל היתה כמדת המזוזות וכמו כתלי' החצירות):
רחב האהל. ר"ל וכן היה רוחב האהל הוא המשקוף המאהיל על המזוזות ויתכן שהיה בתבנית אהל:

פסוק ב
וכתפות הפתח. הכותל שבצדו הפתח היה חמש אמות מהעבר מזה וכו' וזה היה עם עובי המזוזות:
ארכו. ממזרח למערב:
ורחב. מצפון לדרום:

פסוק ג
ובא לפנימה. המלאך הדובר בי בא לפנים מן ההיכל לבית קה"ק ולא הביאו עמו כי אין לבוא שם כ"א הכהן הגדול ביה"כ (ואף כי היה במראה הנבואה מ"מ הראהו באופן הראוי במוחש):

איל הפתח. ר"ל כל איל היה שתים אמות (ויתכן שעובי הכותל היתה כמדת המזוזות וכמו כתלי החצירות):
והפתח. ר"ל גובה הפתח:

פסוק ד

אל פני ההיכל. ר"ל במדת רוחב ההיכל:
ויאמר אלי. המלאך הדובר בי:

פסוק ה

קיר הבית. זה כותל מערבי של בית קה"ק:
ורוחב הצלע. רוחב הצלע המערבי והוא היה נשען לכותל בית קה"ק והוא היה לו לכותל מאחוריו:
סביב וגו'. בנין הצלעות היו מסבבים את הבית ר"ל ההיכל ובית קה"ק מכל שלשת הרוחות ממערב ומצפון ומדרום וכולם היו נשענים אל הכותל והיה להם לכותל מאחוריהם:

פסוק ו

והצלעות וגו'. בנין הצלעות היו צלע עם צלע ר"ל זה אצל זה וזה ע"ג זה:
שלוש ושלשים פעמים. ר"ל מספר הצלעות נתכפלו ל"ג פעמים כי במספר הזה היו כי במערב היה אחת ע"ג אחת ושלישי ע"ג ומלאו כל הרוחב ובצפון ובדרום היו חמשה ע"ג חמשה וחמשה ע"ג אורך כ"א י"א אמות הרי לחמשה נ"ה אמות משש הכתלים כ"א חמשה אמות הרי בין הכל פ"ה אמות ומיסוד כותל תא המערבי עד בית החליפות היה תשעים אמות כמ"ש בקונ' בנין הבית ונשאר א"כ חמשה אמות מקום פנוי והוא הנקרא בענין מקו' המונח ויתר הדברים יבוארו בקונ' בנין הבית:
ובאות בקיר אשר לבית. ראשי הקורות שתחת תקרות הצלעות היו באות ונכנסות בקיר אשר אל הבית ר"ל בכותלי ההיכל ובית קה"ק:
לצלעות סביב סביב. ר"ל כן היה לכל קורות תקרות הצלעות אשר היו מסביב להיות אחוזים אל הקיר באופן זה כי היה נפחת מעובי הקיר בכלות גובה צלע התחתונה ועל הבליטה שמתחת היו מונחי' קורו' תקרת התחתונ' שהיא רצפת התיכונ' ובכלו' גובה התיכונ' היה נפחת עוד מעובי הקיר ועל הבליט' שמתח' היו מונחי' קורו' תקרת התיכונ' שהיא רצפת העליונ' וכן בכלות גובה העליונה וכו' וכמו שעשה שלמה כמ"ש כי מגרעות נתן לבית וכו' (מ"א ו) ועי"ז היה להם חוזק רב ולא ימוטו:

ולא יהיו אחוזים בקיר הבית. ר"ל לבל יהיו אחוזים בקיר הבית כדרך האחיזה שרגילים הבונים לעשות בבנין כזה והוא שעושים חורים ונקבים בקיר ובהם מכניסים ראשי קורות התקרה שאין בזה חזוק רב כי בקל ימוטו:

פסוק ז

ורחבה. ר"ל בנין הצלעות היו הולכות ומתרחבות כי האמצעית נתרחבה מהתחתונות כשעור מה שנפחת בעובי קיר הבית וכן העליונות מהאמצעית:

ונסבה. בנין מעלות היה עד למעלה לבוא אל הצלעות שהיו ממעל:

כי מוסב. חוזר הוא על ראשית המקרא שאמר ורחבה ויפרש בזה לומר בעבור שהיה כותל הבית מסובב למעלה בגרעון עובי הקיר להניח שמה קורות התקרה כמ"ש למעלה ולתוספת ביאור אמר סביב סביב לבית מכל ג' הרוחות ועל כן נתרחב צלעות הבית למעלה האמצעית מהתחתונות והעליונות מהאמצעית:

וכן התחתונה. מוסב על ונסבה לומר וכן בהמסיבה ההיא עלה העולה מהתחתונה אל העליונה בדרך התיכונה ולא היה לה מסיבה אחרת כן ת"י, או ונסבה יאמר על המסיבה הנתבאר למטה בחשבון רחב שבעים אמה ור"ל המסיבה גבהה למעלה ללכת דרך בה למעלה לצלעות ר"ל לצלעות העומדות ממעל כי הגיע גבהם עד גובה הצלעות העליונות ועל זה אמר וכן התחתונה וכו' ור"ל וכן עלה העולה אל העליונה מן התחתונה בדרך התיכונה ר"ל מלבד הדרך שהיה אל העליונה מן המסיבה היה עוד דרך מן התחתונה אל העליונה דרך התיכונה לעלות שמה דרך מעלות (ובצלעות המערב לא היה אלא דרך עליה ההיא כי שם לא היה מסיבה):

פסוק ח

וראיתי לבית. ראיתי שהיה לבית גובה לעלות ממעל להצלעות כן היה מסביב בכל רוחותיה:

מוסדות הצלעות. יסוד כתלי הצלעות הנבנה בתוך הקרקע היה מלא הקנה ולתוספת ביאור אמר שש אמות אצילה ר"ל אמות אצילה ר"ל אמות גדולות בני ו' טפחים כי כן היה מדת הקנה כמ"ש למעלה:

פסוק ט

רחב. עובי כותל הצלע הפונה לחוץ היתה בת חמש אמות והיסוד מתחת בלטה להלן אמה אחת:

ואשר מונח. היה מונח מקום פנוי לבנין הצלעות אשר היו אל הבית והם היו במקצוע דרומית מזרחית וצפונית מזרחית בין בית החליפות ובין הצלעות כמ"ש בקונטרס בנין הבית וכאשר נראה בצורה:

פסוק י

ובין הלשכות. לשכות היו בנויות בחלל ע"נ מול המסיבות כמ"ש ויביאני אל הלשכה וכו' (לקמן מב) ולכן אמר החלל שבין הלשכות ר"ל הלשכות הבנויות מול בין המסיבה ובין יסוד כותל המסיבה הנקראת ג"כ בשם לשכה (כי שם לשכה הוא שם כולל לכל החדרים) והחלל הזה היה רחב עשרים אמה והיה מול בית החליפות וחמשה אמות להלן מול עובי כותל חצר הפנימי וכמ"ש בקונטרס בנין הבית וכאשר נראה בצורה:

סביב וגו'. ר"ל בפאת הצפון והדרום:

פסוק יא

ופתח הצלע למונח. פתח הצלע שבמקצוע דרומית מזרחית וצפונית מזרחית היו פתוחים אל מקום הפנוי שהיה במקצעות ההם ושאר הצלעות היו פתוחות זו לזו:

דרך הצפון. ר"ל אל הצלע העומדת במקצוע הצפון:

ורחב. ממערב למזרח:

סביב סביב. ר"ל בפאת הצפון ובפאת הדרום:

פסוק יב

והבנין. המסיבות והצלעות אשר עמדו לפני הבית מהעבר מזה ומהעבר מזה לצפון ולדרום:

פאת דרך הים. ר"ל רחב הבית עם המסיבות והצלעות מזה ומזה היה בפאת המערב ע' אמה, והא לך החשבון רוחב הבית כ' ושני הכתלים י"ב צלע מזה וצלע מזה כ"א ד' כתליהם י"ב במקום היסודות מסיבה מזה ומסיבה מזה כ"א ג' להלן מיסוד כותל הצלע כתליהם י"ב במקום היסודות הרי ע' אמה ויותר יבואר בקונטרס בנין הבית בסי' האחרון:

וקיר הבנין. עובי כתלי הצלעות והמסיבות:

סביב סביב. ר"ל מדה אחת לכל כותלי המסיבות והצלעות שסביב והם הכתלים הפונות על החוץ ובין צלע לצלע:

וארכו. אורך הבית מיסוד כותל צלע המערבי עד בית החליפות היה צ' אמה והא לך החשבון כותל הצלע במקום היסוד ז' הצלע ד' כותל בית קה"ק ו' חלל בית קה"ק כ'

המחיצה המפסקת בין ההיכל לבית קה"ק בית חלל ההיכל מ' כותל ההיכל ו' ומשם עד כותל בית החליפות ו' הרי תשעים אמה ועיין בקונטרס בנין הבית בסי' האחרון:

פסוק יג

ומדד. עתה מדד עד כלות בית החליפות והאולם והיה מאה אמה כי כותל המערבי מבית החליפות עם החלל היו ה' אמות וכותל המזרחי היתה ה' אמות כמדת כותל האולם הרי מאה ועיין בקונטרס בנין הבית:

והגזרה וכו'. בזה יפרש ראש המקרא לומר הגזרה הוא הבית והאולם והבניה הוא הצלע המערבי והכותל בין כולם היה אורך ק' אמה:

פסוק יד

ורוחב פני הבית. ר"ל רוחב בתי החליפות שהם בפני הבית עם בנין הגזרה הוא אולם הבית העומד בין בתי החליפות שמזה ומזה בפאת הקדים היה ק' אמה כי בית החליפות נמשך ט"ו אמה להלן מיסוד כותלי המסיבה מזה ומזה:

פסוק טו

ומדד אורך הבנין. עתה מדד אורך הצלעות שלפני הבית ברוח דרומי:

אשר על אחריה. ר"ל אשר חזר על עקבו ללכת לאחור כלפי מערב כי מתחילה מדד פאת המערב ואח"ז הלך ממערב למזרח למדוד פאת הצפון ואח"ז מדד פאת המזרח ועתה חזר ללכת לאחור כלפי המערב ומדד פאת הדרום:

ואתיקיהא מפו ומפו. ר"ל מדד את הצלעות עם רוחב בית החליפות העומד בזויות מזה ומזה ובין שניהם ר"ל הצלעות ובית החליפות היו ק' אמה:

וההיכל וכו'. מחובר הוא למקרא שלאחריו לומר בנין ההיכל וכן בנין הפנימי הוא בית קה"ק וכן אולמי החצר הפנימי כמ"ש ואלמות סביב סביב (לעיל מ) לכל אלה היו הספים וכו':

פסוק טז

סביב לשלשתם. לכל שלשת הבניינים הנזכרים במקרא שלפניו היו מזוזות וחלונות אטומות ואתיקים ר"ל לכולם היה דמות וצורה אחת (ואתיקי ההיכל ובית קה"ק היו בחללי הצלעות והחלונות היו בגובה ממעל להצלעות):

נגד הסף. על המזוזה היה מחופה לוח עץ ארז למען יהיה נוח לצפותו זהב כי על האבן קשה לצפות זהב:

סביב סביב. בכל סביבות המזוזה:

והארץ. וכן מקרקע הבית עד החלונות וגם ממעל להחלונות היו מכוסות בלוחי ארז:

פסוק יז
על מעל הפתח. ר"ל על הכותל אשר מעל הפתח ועד הבית הפנימי הוא בית קה"ק ולחוץ הוא ההיכל החוצה לו ובכל הקיר בין בפנימי הוא בית קה"ק בין בחיצון הוא ההיכל הכל היה מחופה בלוחות עץ עשויות במדה אחת זה כזה וכפל הדבר לומר שלא היה מקום פנוי מבלי לוחות ארז כי כל הבית היה מצופה זהב והיה צורך אל הלוחות:

פסוק יח
ועשוי כרובים. על הלוחות ההם היה חקוק צורת כרובים ותמורים וצפוי הזהב היה בולט במקום בליטות הצורות ושוקע במקום שקיעתן והיה א"כ נראה הצורות על צפוי הזהב:
ותמורה בין כרוב לכרוב. היה חקוק כרוב מזה וכרוב מזה וביניהם תמורה:
ושנים פנים לכרוב. לכל כרוב היה שני פנים האחד פני אדם והשני פני כפיר והוא ארי בחור ועל כי תמונת גופם היה כשל אדם קראם כרובים עם כי היה להם גם פני כפיר:

פסוק יט
ופני אדם. הכרוב מזה היה פונה פני האדם אל התמורה והכרוב מזה היה פונה פני הכפיר אל התמורה מזה ופני האדם היה פונה אל התמורה מזה וכן היה סובב והולך:
עשוי. בתמונה הזאת היה עשוי בכל הבית מסביב:

פסוק כ
מהארץ. מקרקע הבית עד הכותל אשר מעל הפתח היו עשוי צורות הכרובים והתמורים:
וקיר ההיכל. וכן היה בכל קיר ההיכל וכפל הדבר לומר שלא היה מקום פנוי מבלי ציורים:

פסוק כא
ההיכל מזוזת רבועה. מזוזת ההיכל לא היתה עגולה כ"א בתמונת רבוע והעובי היה ששה אמות ולא היה כן הרוחב כי המזוזה עם הכותל שבצד הפתח לא היה כ"א חמשה אמות כמ"ש למעלה:
ופני הקדש. ר"ל פתח קה"ק ראה המראה שלה כמראה אשר ראה בפתח ההיכל וזה בתמונת המזוזות שלא היו עגולים כ"א בתמונת רבוע, או ר"ל בפנים בחלל ההיכל הנקרא קדש:
המראה. הוא המנורה המחלקת אורה לכל הבית היתה כמראה ר"ל כמנורת המאור של כל אדם שעומדת סמוכה אל השלחן כי כן עמדה המנורה ההיא סמוכה אל השלחן ועיין בקונטרס בנין הבית:

פסוק כב
המזבח. ר"ל השלחן העומד מול המזבח כן ת"י ור"ל השלחן היה עשוי מלוחות עץ ועליו היה צפוי הזהב:
ומקצועותיו לו. ר"ל הרגלים שבארבע המקצועות היו נמשכין ממנו ולא שנעשו בפ"ע ונתחברו אל השלחן, או ר"ל הרגלים שבארבע המקצעות אשר לו וגם ארכו זהו גגו שהוא שטחית השלחן וגם קירותיו הם הכתלים הקבועים מרגל לרגל מתחת גג השלחן הכל היה מעץ ועל העץ היה צפוי זהב:
וידבר אלי. המלאך הדובר בי:
זה השלחן אשר לפני ה'. ר"ל מה שראית עומד לפני בית ה' הוא קדש הקדשים הנה זהו השלחן:

פסוק כג
ושתים דלתות. במשך עובי המזוזות היו קבועות שתי דלתות האחת משוכה כלפי פנים והאחת כלפי החוץ:
ולקדש. זה קה"ק:

פסוק כד
ושתים דלתות לדלתות. ר"ל כל דלת היתה חלוקה לשתים והיו קבועות זו לעומת זו חלק האחת במזוזת צפונית ואחת לעומתה במזוזת דרומית וכשהן נסגרות היו סותמות כל חלל הפתח:
שתים מוסבות דלתות. ר"ל אלו השתים היו הדלתות מוסבות החצי את החצי והוסיף לפרש ולומר שתים לדלת אחת וכו' ר"ל כל חלק מכל דלת היתה חלוקה עוד לשתים ע"י חוליות והיתה נקפלת לאחוריה וסובב חציה את חציה והיה א"כ בכל חלק רביעית הדלת וכשהן נפשטות ונסגרות היו סותמות כל חלל הפתח ועיין בקונטרס בנין הבית:

פסוק כה
עליהן. כמו עליהן וחוזר ומפרש על דלתות ההיכל וכן על דלתות קה"ק היה חקוק צורת כרובים ותמורים כמו שהיה חקוק על הקירות:
ועב עץ. קורה עבה ביותר מעץ היה קבוע בבנין כותל ההיכל ונמשך אל פני כותל האולם מהחוץ כלפי החצר הפנימי וזה היה לחזוק הבנין שלא יבעט ולא ימוט לפי רוב הגובה:

פסוק כו
וחלונים אטומות. באולם היו חלונות סתומות במחיצה בהירה וזכה:

ותמורים. כותרות בצורות אילני תמר היו בכתפות האולם מזה ומזה על המזוזות ממעל כדרך שהיו בכל המזוזות:
וצלעות הבית. ר"ל גם הראני צלעות הבית הם קורות המושכבות על הכתלים והעובים הם קורות התקרה שהמה עבים קצת:

פרק מב

פסוק א

ויוציאני. הוציאו מן ההיכל אל החצר החיצונה דרך חצר הפנימי:
הדרך דרך הצפון. ר"ל הדרך שהוליך אותי היה דרך פאת צפון:
אל הלשכה. ר"ל אל קבוצת הלשכות אשר עמדו מול הגזרה ומול הבנין אל אותן הלשכות שעמדו בפאת צפון רחוקים עשרים אמה מיסוד כותל המסיבה כמ"ש ובין הלשכות רחב עשרים אמה (לעיל מא):

פסוק ב

אל פני וגו'. והרחב וגו' ר"ל הביאו אל פתח הצפונה הפונה מול כותל חצר החיצונה אשר לפניה אויר חלל אורך מאה אמה ברוחב חמשים אמה כי רחב הלשכות היו נ' אמה וארכן מאה אמה כמ"ש בענין והיו א"כ מרוחקים מכותל חצר החיצונה חמשים אמה הרי א"כ אויר החלל שלפניהם מאה אורך וחמשים רחב ועיין בקונטרס בנין הבית והצורה:

פסוק ג

נגד העשרים וגו'. נותן סימן על מקום הלשכות ההם ואומר העבר מזה היה מול חלל אויר עשרים מהחצר שלפני יסוד כותל המסיבה וזהו מ"ש ובין הלשכות רחב עשרים אמה (לעיל מא):
הפנימי. ר"ל עבר הפנימי מהלשכות היה פונה מול חלל האויר הזה:
ונגד רצפה וגו'. ר"ל והעבר מזה היה מול הרצפה מהחצר כמ"ש ורצפה עשוי לחצר סביב (לעיל מ):
והחצונה. ר"ל עבר החיצונה מהלשכות היה פונה מול הרצפה הזה:
אתיק אל פני אתיק. ר"ל עמודי הלשכות ההם היו זה לעומת זה עמוד בפנים מול עמוד מבחוץ:
בשלישים. ר"ל כן היה בעבור שהלשכות ההם היו שלשה עליות זו על גב זו והיה הבנין גבוה ולכן היו עמודים כפולים זה מול זה לחזק הבנין:

פסוק ד

ולפני הלשכות וגו'. ר"ל הנכנס לאויר חלל העשרים שלפני הלשכות היה לו מהלך עשר אמות רחב בית החליפות לבוא אל עבר הפנימית מהלשכות והלך שם דרך פרצה מאמה אחת רחב וזהו לפי שלא היה דרך לבוא בחלל עשרים האמה שבעבר הפנימי מהלשכות לא מחצר הפנימי כי לא היה שם מקום להיות פתח כי כותל מזרחי של בית החליפות נמשך עד המקצוע ושם היה חלונות להטמין הסכינים כמ"ש בקונטרס בנין הבית ולא היה מקום על פתח ולא מחצר החיצונה כי בית החליפות ועובי כותל חצר הפנימי סתמו כל רוחב חלל עשרים האמה ועוד נכנס אמה אחת בכותל הלשכות כמ"ש בקונטרס בנין הבית ובפאת המערב היה סותם מקום המיוחד לבשל ק"ק ולהיות דרך כניסה היה פרצה ברוחב אמה בסוף כותל חצר הפנימי שאצל כותל הלשכות ואורך הפרצה ההיא היתה מול האמה שנכנסה הכותל ההיא בכותל הלשכות ועוד אמה להלן ומשם היה פרצה רוחב אמה באורך חמש אמות כלפי המערב עד כלות הכותל ההיא המכסה עובי כותל בית החליפות וכאשר נראה בצורה ועיין בקונטרס בנין הבית וז"ש ולפני הלשכות ר"ל הנכנס לאויר החלל שלפני הלשכות היה לו מהלך עשר אמות רוחב לבוא אל עבר הפנימה מהלשכות חמשה בתוך הפרצה מול כותל מזרחי של בית החליפות וחמשה מול חלל בית החליפות וכותל המערבי והולך א"כ שם ברוחב דרך אמה של הפרצה:

ופתחיהם. פתחי הלשכות ההם היו בעבר הצפוני מול רצפת חצר החיצונה:

פסוק ה

והלשכות העליונות. הלשכות האלה שעמדו במעלה ההר כלפי המערב היו צרות ודחוסות מבפנים כי האתיקים שהיו מבפנים כמ"ש למעלה הם מעטו מהן את החלל וחזר ופירש מן התחתונות ומן התיכונות מעטו בנין האתיקים את החלל אבל מן העליונות לא מעטו את החלל כי לא עלו שמה כי כבר נתחזק הבנין במה שהיו האתיקים בתחתונות ובתיכונות:

פסוק ו

כי משולשות הנה. בא ליתן טעם למה היו אתיקים בפנים למעט החלל ואמר לפי שבנין הלשכות היו משולשות שלשה עליות זו ע"ג זו ולכן צריך לחזק הבנין:

ואין להן וגו'. ר"ל אין תועלת להן בעמודים כלפי החוץ לבד כדרך עמודי החצירות כי לא יתחזקו באלה:

על כן וכו'. ר"ל הואיל והיה הצורך לעשות עמודים גם בפנים לכן נלקח ונפרש מחלל לשכות התחתונות ומהתיכונות מהארץ ר"ל כלפי רצפת התיכונות מעטו האתיקים את

החלל אבל לא כלפי התקרה כי האתיקים היו הולכים וכלים כלפי מעלה ולא הגיעו עד התקרה כי כבר נתחזק הבנין ועיין בצורה:

פסוק ז

וגדר וגו'. ר"ל כותל הנראה מחוץ שלפני הלשכות ולתוספת ביאור אמר דרך חצר החיצונה ר"ל הפונה לחצר החיצונה אל פני הלשכות למזרחן:

ארכו. אורך הכותל ההוא הנראה מחוץ היה חמשים אמה כי אמה אחת היתה נכסת מעין הרואה ע"י כותל חצר הפנימי כאשר נראה בצורה והיא האמה שהפרצה אצלה כי באמת היה אורך הכותל נ"א אמה כי מכותל חצר הפנימי עד כותל חצר החיצונה היה מאה אמה והחלל ממנה עד הלשכות היה חמשים אמה א"כ נשארו חמשים על הלשכות ועוד אמה אחת שהיתה נכסית בעובי כותל חצר הפנימי אבל היתה נכסת מעין הרואה אבל בפאת המערב היה נראה באמת נ"א אמות ועיין בקונטרס בנין הבית:

פסוק ח

כי אורך וכו'. בזה יתן טעם למה לא היה נראה כל אורך הכותל ואמר כי בנין הלשכות הנראה לחצר החיצונה היה חמשים אמה כי כותל חצר הפנימי כסה אמה אחת מעין הרואה (ולפי שאמר מלת אורך על הכותל לכן אמר כן גם על בנין הלשכות עם כי היה צודק עליו לשון רוחב):

והנה על פני ההיכל. ר"ל והנה הם עמדו לפני ההיכל באורך מאה אמה כמדת ההיכל כי מלת היכל כולל ההיכל והאולם ובית קה"ק והצלע מאחוריו וכותל הצלע:

פסוק ט

ומתחת הלשכות האלה. ר"ל בשפולי ההר כלפי המזרח אל הלשכות האלה שעמדו שם הנה דרך ביאה להן היה מעבר המזרח כשבא להן מחצר החיצונה כי כמו שעמדו לשכות במעלה ההר מול המסיבות מזה ומזה כן עמדו לשכות בשפולי ההר מזה ומזה והיו כמדות לשכות העליונות ועמדו חמשים אמה מרוחקים מכותלי חצר החיצונה ורוחב הלשכות היו נבלעות אמה אחת בעובי כותל חצר הפנימי במשך י"א אמות ובאורך היו נבלעות חצי אמה בעובי כותל תאי המזרחי שבעבר השער מזה ומזה ומהם עד כותל המזרחי מחצר החיצונה היה י"א אמות ועיין בקונטרס בנין הבית ובצורה וז"ש המביא מהקדים וגו' ר"ל כשבאים אליהן מהחצר החיצונה היה דרך ביאה מן המזרח באותן י"א אמה:

פסוק י
ברחב גדר החצר. ר"ל ההולך ברחב גדר החצר בפאת המזרח מוצא הלשכות ההן משוכות מהגדר למערב כלפי הגזרה והבנין:

פסוק יא
ודרך לפניהם. לפני הלשכות הללו היה דרך רוחב חלל חמשים אמה עד כתלי החצר החיצונה כמראה דרך הלשכו' אשר עמדו במעלה ההר בפאת צפון (ולפי שזכר למעלה פאת צפון אמר דרך הצפון):
כארכן כן רחבן. הוא מקרא קצר ויובן מעצמו שר"ל כארכן של העליונות כן ארכן של אלו וכרחבן כן רחבן:
וכל מוצאיהן. ר"ל וכן היו שוות בתמונה במקום מוצא שלהן הם הפתחים:
וכמשפטיהן. כמשפט גובהן ותמונתן של העליונים כן היו משפט אלו:
וכפתחיהן. ר"ל כמספר פתחיהן:

פסוק יב
וכפתחי הלשכות וגו'. ר"ל מקום פתחי הלשכות הדרומית שבשפולי ההר היה דומה למקום פתחי הלשכות הדרומי שבמעלה ההר כי גם במעלה ההר היו לשכות בפאת הדרום וכמ"ש ובין הלשכות וגו' סביב (לעיל מא) ופתחי לשכות הצפון פנו לצפון ופתחי לשכות הדרום פנו לדרום כאשר בעליונות כן בתחתונות:
פתח בראש דרך. ר"ל אולם להלשכות התחתונות היה עוד פתח נוסף עמדה בראש דרך וחוזר ומפרש דרך בפני הגדרת הגינה ר"ל הדרך שהיה בפני הדוכן למזרחו והוסיף לבאר ולומר דרך הקדים בבואן ר"ל כשיבואו אל הדוכן מפאת קדים בראש הדרך ההיא עמדו הפתחים מזה ומזה כי הדוכן עמד בהתחלת עזרת כהנים וכל עזרת ישראל יחשב לדרך אל הדוכן וא"כ התחלת העזרה היא ראש הדרך ושם עמדו הפתחים מזה ומזה פתוחים מהלשכות אל העזרה כי חמש אמות המזרחיות מחצר הפנימי היו מול הלשכות ושם היו הפתחים עיין בקונטרס בנין הבית ובצורה:

פסוק יג
ויאמר אלי. המלאך הדובר בי:
לשכות הצפון וגו'. שעמדו ממעל ההר ומתחת:
אל פני הגזרה. גם הלשכות אשר מתחת יקראו על פני הגזרה כי היו נמשכות מן הכותל י"א אמה כלפי המערב לצד הבית:
הנה לשכות הקדש. מקודשות בקדושת העזרה:

אשר קרובים לה'. הם בני צדוק כמ"ש והכהנים הלוים בני צדוק וכו' המה יקרבו אלי לשרתני (לקמן מד):
שם יניחו. ר"ל שם יניחו קדשי הקדשים לאכלם שמה ועל זבחי שלמי צבור יאמר שגם הם נאכלים במקום המנחה וכו':

פסוק יד

בבואם הכהנים. כאשר יבואו הכהנים לאכול קדשים בהלשכות מלובשים בגדי כהונה:
ולא יצאו. מהקודש בבגדי כהונה אל החצר החיצונה היא עזרת ישראל שהיא חיצונה לעזרת כהנים:
ושם. אבל שם בהלשכות יניחו בגדי הכהונה אשר עבדו בהן את העבודה וכמו שנאמר יפשטו את בגדיהם וכו' והניחו אותם בלשכות הקודש (לק' מד):
כי קדש הנה. ואין ראוי לגעת בהן אל בגדי חול וכשיבואו עמהן לעזרת אנשים פן יגעו בהן בבגדי חול מה שהעם מלובשין בהן:
בגדים אחרים. ר"ל בגדי חול:
וקרבו. ואז יכולים לגעת בהן אל הבגדים אשר לעם ויכולים לבוא לעזרת אנשים:

פסוק טו

וכלה. המלאך הדובר בי השלים למדוד את מדות הבית הפנימי הם החצרות והלשכות כי הכל היה לתשלומי הבית הפנימי שהוא ההיכל:
דרך השער. הוא שער הר הבית המזרחי:
ומדדו. את ההיקף של הר הבית:

פסוק טז

בקנה המדה. ובה שש אמות גדולות:
סביב. ר"ל מהקצה אל הקצה:

פסוק יט

סבב. המלאך פנה אל רוח הים ומדד וכו':

פסוק כ

חומה לו. אל הר הבית היה לו חומה מסביב:
אורך וגו'. בא לומר שבמדה הזה נכלל עובי החומה:
להבדיל. החומה עשויה להיות מחיצה מבדלת בין הקדש הפנימה לה ובין החול החוצה לה:

פרק מג

פסוק א
אל השער. הוא שער הר הבית:

פסוק ב
כקול מים רבים. מדמה קול השכינה לקול המים להסביר את האוזן כפי שהורגלה:
והארץ האירה מכבודו. מזיו השכינה נתמלאה הארץ אורה:

פסוק ג
וכמראה המראה וגו'. כמראה וגו' ר"ל כמראה המראה אשר ראיתי עתה היתה כמראה אשר ראיתי בבואי לנבאות על השחתת העיר הוא מ"ש קרבו פקודות העיר וכו' (לעיל ט) כי אז ראה מראה השכינה כמ"ש שם בענין:
מראות. גם ראיתי עתה מראות כמו המראה אשר ראיתי על נהר כבר הוא המראה האמורה בתחלת הספר:
ואפול אל פני. להשתחות לה':

פסוק ד
וכבוד ה'. אחר זה נכנסה השכינה אל ההיכל בדרך שער המזרחי של הר הבית:

פסוק ה
ותשאני רוח. ממקום עמדי בשער הר הבית:

פסוק ו
ואשמע. בחצר הפנימי שמעתי קול מדבר בהיכל ומשם בא הקול לאזני:
ואיש. הוא המלאך הדובר בי:

פסוק ז
ויאמר אלי. ר"ל הקול המדבר בא לאזני וכאלו מדבר אלי:
את מקום כסאי. לפי שראה המראה שראה בנהר כבר ושם נאמר שראה את הכסא וגם ראה את המקדש לכן אמר הנה הראיתיך מקום כסאי אשר בשמים ממעל ואת המקדש שהוא מקום כפות רגלי ואחז במשל מבן אדם היושב על הכסא ורגליו יורדות לנוח על השרפרף אשר מתחת לכסא:
לעולם. כי לא תחרב עוד:

ולא יטמאו. כי לא יטמאו עוד את שם קדשי לא המה ולא מלכיהם במה שטמאו מאז בהזנותם אחר עבודת כוכבים ובמה שטמאו בפגרי מלכיהם וחוזר ומפרש במותם ר"ל במה שהעמידו במות לעבודת כוכבים במקום קברות המלכים:

פסוק ח

בתתם. ר"ל ובמה היו בונים מפתן ביתם עם מפתן ביתי בסמוך לה וכן העמידו מזוזתם אצל מזוזת ביתי ורק בנין הכותל היתה מפסקת בין ביתי ובין בתיהם:

וטמאו. ובזה טמאו את שם קדשי בתועבותם אשר עשו בבתיהם הסמוכות אל ביתי כי מנשה ואמון נקברו בגן ביתם ושם העמידו במות לעבודת כוכבים:

ואכל. ולכן כליתי אותם באפי:

פסוק ט

עתה ירחקו וגו'. ירחקו מלבם זנות עכו"ם ולא יעמידו עוד במות על קברות המלכים ואף מקום קברות המלכים ירחיקו מביתי כי ינהגו בו קדושה יתירה ולכן אשכון בתוכם לעולם ולא תזוז שכינתי מביניהם:

פסוק י

את הבית. את ספור בנין הבית שראית:

ויכלמו מעונותיהם. למען יהיה להם כלימה על העונות שעשו כי בעת תספר להם בנין בית העתיד יזכרו בבנין הראשון שנחרב בעוונם ויכלמו בזה:

ומדדו את תכנית. ר"ל יחשבו בלבם מדידת הבנין המוכן ומתוקן:

פסוק יא

ואם נכלמו וגו'. ר"ל בתחילת הספור ראה בפניהם אם בעת ההוא כשיזכרו בבניין הראשון הנחרב בעוונם יכלמו מכל המעשים הרעים אשר עשו אז צורת הבית וכו' הודע אותם ואם חזקו פניהם מסלע והכלם לא ידעו אל תוסף דבר עוד בזה:

צורת הבית. זהו הצורה בכללו כאלו תאמר שיהיה בה היכל ואולם ובית קה"ק וחצירות ולשכות וצלעות ותאים:

ותכונתו. מכון עמידת כ"א כאלו תאמר בית קה"ק במערב ואחריו ההיכל וכו' והלשכות והצלעות מזה ומזה וכדומה:

ומוצאיו ומובאיו. מדת הפתחים שיוצאים ובאים דרך בהן:

וכל צורותיו. צורת כל חדר וחדר:

ואת כל חקותיו. מה שראוי להשתמש בכל חדר וחדר:

וכל צורותיו. צורת הפתוחים שעל הקירות והם התמורים והכרובים:

וכל תורותיו. מקום עמידת הכהנים והעם:
וכתוב לעיניהם. כל הדברים האלה כתוב לעיניהם למען ילמדו בו:
וישמרו. והם ישמרו בלבם כל צורת הבית בכללו ואת כל חוקותיו מה שראוי להשתמש בכל חדר ואז יזכו לעמוד בתחיה ויעשו אותם לעתיד:

פסוק יב

זאת תורת הבית. ר"ל מה שזכר במקרא שלפניו זאת הוא ענין למוד הבית:
על ראש ההר. ר"ל וזהו הבנין העומד על ראש ההר וכל גבולו מסביב הוא קדש הקדשים ועל הר הבית יאמר כי כל אחוזת הכהנים והלוים יקרא קדש כמ"ש והיתה תרומת הקדש (לקמן מח) והר הבית יקרא למול קודש קדשים וכאשר יקרא הדביר ק"ק למול כל בנייני המקדש:
הנה זאת תורת הבית. זאת היא למוד הבית לדעת שמקום הר הבית היא ק"ק למול אחוזת הכהנים והלוים:

פסוק יג

ואלה מדות המזבח. זהו מזבח העולה שהראהו לו:
באמות אמה אמה וטופח. ר"ל באמות גדולות שבכל אמה יש אמה אחת של חול שהיא בת חמשה טפחים ועוד טפח אחד:
וחיק האמה. אבל גובה עליית היסוד היה במדת האמה הפשוטה של חול בת ה' טפחים (וב' הטפחים החסרים היו עודפים במדת גובה הסובב והגג ועל שלא היו אמה לא חשבם):
ואמה רחב. וכן האמה מרחב כניסת הסובב היה באמה ה' (וטפח החסר היה עודף במדת רוחב הגג ולא דק) וכן הקרנות שהיו בגבולה מסביב בארבעת המקצועות שהיו זרת אחד מאמצעיתם לכל רוח והיו א"כ אמה על אמה היו ג"כ באמת ה' (והטפחיים החסרים היו עודפים במדת מקום המערכה ולא דק):
וזה גב המזבח. בהאמה הזה הפשוטה בת ה' טפחים מדד שטח מזבח הזהב שהיה אמה על אמה כן דרשו רז"ל (מנחות צז):

פסוק יד

ומחיק הארץ. מהתחלת היסוד שכלפי הקרקע עד כלות גובה הדפוס התחתונה ההיא העשוי להיסוד היה שתים אמות:
ורחב. ר"ל הניח רוחב אמה מסביב להכניס לפנים את הדפוס שעליה וזהו כניסת היסוד:

מהעזרה הקטנה. מגג דפוס הראשון הקטנה כי לא היתה כ״א בגובה שתי אמות ומגגה עד גג הדפוס הגדולה היה ארבע אמות הוא הסובב:
ורוחב האמה. הניח מסביב רחב האמה הפשוטה בת ה׳ טפחים להכניס לפנים את הדפוס שעליה וזהו כניסת הסובב:

פסוק טו

וההראל. הוא גובה גג המזבח מן הסובב ולמעלה:
ארבע אמות. ארז״ל בפרק איזהו מקומן דרשות קרנות ארבע קאמר ר״ל הדמים הנתנין בקרנות המזבח רשותייהו הוה מגג המזבח ולמטה ד׳ אמות והוא עד כלות אמה עליונה מהסובב כי עד שם נקרא למעלה כי בכלות ד׳ מהגג היה חוט הסיקרא שהוא באמצע המזבח כי הקרנות א׳ והגג שלשה והאמה העליונה מהסובב הרי חמש וכן שלשה הנשארים מהסובב ושנים של היסוד הם חמש:
ומהאריאל ולמעלה. למעלה מגג המזבח היו ד׳ קרנות בארבעת המקצועות:

פסוק טז

והאריאל. שטח המזבח הוא מקום המערכה היה י״ב אמות על י״ב וזהו מאמצעיתו לכל רוח והיה א״כ כ״ד על כ״ד:
רבוע. היה מרובע בארבעת צדדיו:

פסוק יז

והעזרה. הוא דפוס גג המזבח מקום המערכה עם מקום הלוך רגלי הכהנים עם מקום הקרנות היה י״ד אמות על י״ד כן היה מאמצעיתה אל כל ארבעת צדדיה והיתה א״כ כ״ח על כ״ח:
והגבול. הקרנות שהיו בגבולה מסביב לה בארבעת המקצעות היו חצי האמה מאמצעיתה לכל רוח והיו א״כ אמה על אמה:
והחיק לה. החיק אשר לה הוא יסוד המזבח בלטה אמה מסביב (ויתכן שבא לומר לפי שמאז לא בלטה היסוד בכל סביבו כי במקום שהיה מנחלת יהודה לא היה יסוד כן ארז״ל (מדות פג) לכן אמר לעתיד יהיה היסוד מסביב כי אז לא תהיה מקום המקדש והמזבח מיוחד לשום שבט וכאשר נראה בצורת חלוקות הארץ):
ומעלתהו. לא שהיה בו מעלות כי התורה אמרה ולא תעלה במעלות על מזבחי (שמות כ׳:כ״ג) אלא אמר ומעלתהו לשון רבים כי שלשה היו אחד כבש הגדול ואחד פנה ליסוד ואחד פנה לסובב כן אמרו רז״ל (זבחים סב) ואמר שהיו פונות קדים ר״ל היו נתונות ברוח אשר העולה בהם יפנה אל המזבח כי כל הפנות הוא דרך ימין והבא ברוח דרום

ימינו הוא כלפי המזרח א"כ כשיהיו הכבשים בדרום יפנה העולה בהם אל המזרח כן ארז"ל (שם) וכן יהיה בנין המזבח דפוס התחתון יהיה ל"ב אמות על ל"ב ושתי אמות קומתו ועליו יניחו דפוס ל' על ל' וארבע אמות קומתו ויהיה א"כ משוך לפנים אמה בכל צד וזהו כניסת היסוד ועליו יניחו דפוס כ"ח על כ"ח ושלש אמות קומתו ויהיה א"כ משוך לפנים אמה בכל צד וזהו כניסת הסובב ובארבע המקצעות יניחו דפוס אמה על אמה בגובה אמה והם הקרנות וימלאו כל הדפוסים באבנים ועפר וסיד ויהיה נעשה הכל מקשה אחת וישמטו לוחות הדפוסים ובין הקרנות יהיה מקום הלוך לרגלי הכהנים ועוד אמה לפנים נמצא יהיה מקום המערכה כ"ד על כ"ד ועיין בקונטרס בנין הבית:

פסוק יח

אלה חקות המזבח. אלה הם משפט המזבח לחנכו מהם ביום השלמת עשייתו למען יהא הגון וראוי להעלות עליו עולה ולזרוק עליו דם:

פסוק יט

ונתתה וגו'. בשרו שיעמוד בתחיה ויהיה החנוך נעשה על ידו כי הוא היה כהן:

אל הכהנים הלוים. אל הכהנים הבאים משבט לוי:

אשר הם מזרע צדוק וגו'. כי הם יהיו נבחרים לעתיד לעשות עבודת המזבח וכמ"ש והכהנים הלוים בני צדוק וגו' המה יקרבו אלי לשרתני (לקמן מד):

לשרתני. מוסב על הקרובים אלי:

פר בן בקר. מוסב על ונתתה וגו':

פסוק כ

ונתתה וגו'. יתן הדם על ארבע קרנות המזבח ועל ארבע זויות של בנין גג המזבח:

ואל הגבול סביב. יתכן שעל היסוד נאמר שהוא בגבול המזבח:

וחטאת וגו'. בזה תטהר את המזבח ותקנחו להעביר ממנו דרך חול להכניסו בקדושה:

פסוק כא

ושרפו. למי אשר תמסור אותו הוא ישרפו:

במפקד הבית. בתכלית הבית מקום שהבית כלה ולתוספת ביאור אמר מחוץ למקדש:

פסוק כב

וחטאו. זורקי הדם יטהרו את המזבח בזריקת דם השעיר כאשר טהרו אותו ביום הראשון בזריקת דם הפר:

פסוק כג

בכלותך מחטא. כאשר תשלים לטהר את המזבח בזריקת דם השעיר:

תקריב. זהו ההבאה אל העזרה:
תמים. מבלי מום:

פסוק כד
והקרבתם. זו היא ההקטרה שעל המזבח:
והשליכו וגו'. מלח כמ"ש על כל קרבנך תקריב מלח (ויקרא ב'):
עולה לה'. שיהיו כליל לאישים:

פסוק כה
שבעת ימים. כדרך שעשו ביום השני כן יעשו עד כלות שבעת ימים שעיר לחטאת ופר ואיל לעולות:

פסוק כו
יכפרו. יקנחו אותו להעביר ממנו דרך חול להכניסו בקדושה:
ומלאו ידיו. בזה יחנכו את המזבח:

פסוק כז
ויכלו. כאשר ישלימו שבעת הימים הוא מחונך לקרבנות וביום השמיני ומאז והלאה יעשו הכהנים על המזבח את עולותיכם וכו' ואני אהיה מרוצה לכם ע"י הקרבנות הללו:

פרק מד

פסוק א
וישב אותי. המלאך הדובר בי השיב אותי אל דרך שער המקדש החיצון הוא ההיכל שהוא חיצון לבית קדש הקדשים ולתוספת ביאור אמר הפונה קדים ר"ל אל השער הפונה למזרח אל האולם לא אל השער הפונה אל המערב לבית קה"ק:
והוא סגור. רבותינו ז"ל העמידו המקרא הזה בפשפש הדרומי (מדות פ"ד) כי שני פשפשין ר"ל שני פתחים קטנים היו לשער ההיכל מזה ומזה כאשר הוא בצורה:

פסוק ב
בא בו. דרך השער ההוא:
והיה סגור. לכן יהיה סגור הואיל ואין מי בא בו בעבור שהמקום ב"ה בא בו:

פסוק ג
את הנשיא. ר"ל אבל את הנשיא הוא מלך המשיח הואיל והוא נשיא ואין כבודו לשבת במקום העם לאכול בקדשים עמהם לכן ישב בחלל השער ההוא לאכול בבשר הקדשים לפני היכל ה':

מדרך אולם השער יבוא. כאשר יבוא לאכול בחלל הפשפש ההוא יבוא אל החצר הפנימי מדרך אולם השער ר"ל שיבוא דרך אולם הנמשך מהשער ולחוץ אבל לא יבוא שמה דרך פתחי הלשכות התחתונות הפתוחות לחצר הפנימי שאין אולם לפניהם כ"א יבוא בפומבי דרך השער הגדול ומשם יבוא לחלל האולם לשבת בחלל הפשפש:
ומדרכו יצא. מדרך השער שבא כן יצא דרך שם ואף שכשהוא הולך עם העם במועדים יוצא עמהם דרך נכח השער שבאו כמ"ש והנשיא בתוכם וכו' (לקמן מו) הנה בבואו לבדו חוזר הוא בדרך שבא:

פסוק ד

ויביאני וגו'. כי מתחלה העמידו לפני פשפש הדרומי הסגור ועתה הסיעו משם והביאו בדרך שער הצפון שבמזרח הבית והוא הפשפש הצפוני:

פסוק ה

שים לבך. להבין הדברים:
וראה בעיניך. מדת כל דבר ודבר:
לכל חוקות. מה שראוי להשתמש בכל חדר מחדריו:
ולכל תורותיו. מקום עמידת הכהנים והעם:
ושמת לבך. תשים לבך אל מבוא הבית להבין דרך ביאת הבית בכל הפתחים שיוצאין בהם מן המקדש והוא שלא לבוא בפשפש הדרומי אבל בפשפש הצפוני יכולין לבוא ודרך ביאה למלך המשיח וכן לכל העם כמ"ש ובבוא עם הארץ וכו' (לקמן מו):

פסוק ו

אל מרי. אל עם המרי וחוזר ומפרש אל בית ישראל:
רב לכם. זמן רב היה לכם מה שעשיתם כל תועבותיכם אתם בית ישראל:

פסוק ז

בהביאכם. במה שבעוד הייתם בארצכם הבאתם כהנים בני נכר ר"ל שנתנכרו מעשיו וחוזר ומפרש שהיו ערלי לב ר"ל אטום מלדעת את ה' ומהם היו ערלי בשר אשר לא מלו על שמתו אחיו מחמת מילה ופסולים הם לעבודה והם הביאו אותם להיות במקדשי לעבוד עבודה לחללו וחוזר ומפרש את ביתי:
בהקריבכ'. במה אתם מקריבי' ע"י כהנים כאלה את לחמי הוא החלב והדם הנה בזה הפירו את בריתי להוסיף אל כל התועבות שיש בידכם הוא עבודת הכוכבים ור"ל לא די שעבדתם הכוכבים אלא שעוד תוסיפו לחלל עבודת מזבחי ע"י כהנים כאלה:

פסוק ח
ולא שמרתם. להמנות כהנים כשרים לעשות קדשי:
ותשימון לשומרי. שמתם להיות שומרי משמרתי במקדשי אנשים שהיו לכם ר"ל שומרים לכם לפני עכו"ם:

פסוק ט
בן נכר וגו'. ר"ל בין שלבו אטום מלדעת את ה' ובין מי שלא נמול על כי מתו אחיו מחמת מילה:
לכל בן נכר. בזה יפרש לומר מה שאסרתי בן נכר אין הכונה על איש מגויי הארצות כי הכונה היא על כל מי שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים אשר הוא בתוך בני ישראל ועשה עבודתם לעכו"ם:

פסוק י
כי אם הלוים וגו'. ר"ל כי אם בבוא אל המקדש הלוים אשר רחקו מעלי בדבר התעות של ישראל אשר תעו מעלי ללכת אחרי גלוליהם אז בעת בואם אל המקדש יסבלו גמול עוונם לבל עשות שמה עבודת המזבח:

פסוק יא
והיו במקדשי. ורק יהיו במקדשי משרתים בדבר המינוי על שערי הבית וגם יהיו משרתים את הבית בדבר הצריך בו:
המה ישחטו וגו'. הואיל והשחיטה כשרה בזר יכולים גם המה לעשותה:
לפניהם. לפני מביאי הקרבנות יעמדו לשרתם בדבר הקרבנות:

פסוק יב
יען. בעבור שעשו עבודת העם לפני הגלולים והכשילו את ישראל בעון עכו"ם:
נשאתי ידי. הוא ענין שבועה בהרמ' הידים למעלה וכן אשר נשאתי את ידי (שמו' ו):
ונשאו עוונם. את זה יסבלו בעבו' עוונ':

פסוק יג
לכהן לי. לשרת לי בדבר עבודת המזבח:
ולגשת וגו'. ר"ל לא יגשו אל כל הקדשים נוסף על קדשי הקדשים כלומר לא לבד אסורים הם בעבודת קדשי הקדשים כי אסורים המה אף בעבודת קדשים קלים:
ונשאו. יסבלו כלימה הראויה להם וגמול תועבותם אשר עשו:

פסוק יד
ונתתי אותם. רק אתן אותם להיות שומרי משמרת הבית על כל העבודה הצריך אל הבית ועל כל הדבר הנעשה בו זולת עבודת המזבח:

פסוק טו
והכהנים הלוים. אבל הכהנים מבני לוי מזרע צדוק ששימש בימי שלמה:
אשר שמרו. ולא זזו מעבודת המקום בזמן שתעו בני ישראל:

פסוק טז
אל שלחני לשרתני. זהו סדור לחם הפנים שעל השלחן:
ושמרו וכו'. בכל דבר העבודה:

פסוק יז
והיה וכו'. ר"ל ביוה"כ כשיבואו הכהנים הגדולים אל שערי חצר הפנימי והוא ההיכל ולעומת קה"ק נקרא חצר (לפי שהיה בהיכל שער גדול ושני פשפשין מזה ומזה כמ"ש למעלה לכן אמר שערי):
בגדי פשתים. הם בגדי הלבן שכ"ג משתמש בהן ביוה"כ עבודת פנים:
ולא יעלה עליהם צמר. כי בפנים לא יעשו עבודה בשמנה בגדים שיש בהן צמר:
וביתה. ובפנים בחלל הבית בין בהיכל בין בבית ק"ק:

פסוק יח
פארי פשתים. מגבעות מפשתים יהיה על ראשם:
לא יחגרו ביזע. לא יחגרו אבנטיהם במקום שהבשר נכפל ושוכב קצתו על קצתו כי שם רב הזיעה ומתלכלכין בגדי הכהונה:

פסוק יט
ובצאתם. וכאשר יצאו הכהנים מהעזרה שלהם אל החצר החיצונה וחוזר ומפרש אל החצר וכו' ר"ל מה שאמרתי אל החצר החיצונה הכוונה היא אל העם כלומר אין הכוונה לעזרת נשים כ"א אל העם הוא עזרת אנשים אשר שם עמידת העם אבל למול עזרת כהנים נקראה בשם חצר החיצונה:
את בגדיהם. בגדי כהונה:
בלשכות הקדש. הם העומדים בתחתיות ההר וממעל:
בגדים אחרים. בגדי חול:
לא יקדשו וכו'. ר"ל למען לא יהא נראה שהעם קדושים כמוהם כ"א יבואו שמה בבגדי כהונה יהא נראה לכל שאין חשש אם יגעו בהן בני העם כאלו הם קדושים כמו הכהנים:

פסוק כ
וראשם לא יגלחו. שער ראשם לא יגלחו בכל עת:
ופרע לא ישלחו. לא יניחו גדול השער להתפשט יותר מדאי וארז"ל שיגלחו אחד לשלשים יום (סנהדרין כב):
כסום יכסמו. על כהנים גדולים יאמר שהם יגלחו באופן שיגיע ראש שער זה בצד עקרו של זה ככוסמת הזו הסדורה בשבולת ראשו של זה בצד עקרו של זה כן ארז"ל (שם):

פסוק כא
כל כהן. בין כהן גדול בין כהן הדיוט:
אל החצר הפנימית. הוא ההיכל ולמול בית קה"ק נקרא חצר:

פסוק כב
ואלמנה וגו'. זהו בכהנים גדולים שאסורים גם באלמנה ואינם נושאים כ"א בתולות:
אשר תהיה אלמנה. ר"ל שלא תהיה רק אלמנה אבל לא נחלצה אז מכהן יקחו ר"ל מקצת כהנים מותרים בהם והם ההדיוטים אבל כשהיא גם חלוצה אסורה גם להדיוטים ואף שהיא מדרבנן רמזה יחזקאל:

פסוק כג
ואת עמי יורו. הכהנים ילמדו את העם להבדיל בין קדש לחולין גם יודיעום ההבדל בין טמא לטהור:

פסוק כד
ועל ריב. ועל דין ממון יעמדו העם לפניהם למשפט והם ישפטוהו במשפטי התורה לא לפי אומדן דעתם:
ואת תורתי. התורות והחוקים הנהוגים בכל ימי מועדי ה' בדבר הקרבנות ישמרו הם לעשותם וכן יקדשו את השבתות בדבר הקרבנות הבאות חובה ליום:

פסוק כה
לטמאה. לטמא את עצמו:
אשר לא היתה לאיש. למשכב:

פסוק כו
ואחרי טהרתו. ר"ל אחר פרישתו מן המת כן ארז"ל:
שבעת ימים וגו'. ואח"ז הוא טהור:
יספרו. ר"ל אחיו הכהנים יספרו לו שאם שכח הוא לא יניחוהו הם ליכנס למקדש עד אחר שבעת ימים ויטהר:

פסוק כז

וביום בואו וגו'. ר"ל בתחלת ביאת הכהן להתחנך בעבודה:

אל החצר הפנימית. היא עזרת כהנים אשר שם המזבח:

יקריב חטאתו. זהו עשירית האיפה שהיו הכהנים מקריבים ביום החנוך וכמ"ש זה קרבן אהרן ובניו וכו' ביום המשח אותו עשירית האיפה סולת וכו' (ויקרא ה':י"א):

פסוק כח

והיתה להם לנחלה. הכהונה תהיה להם לנחלה כי לא ינחלו חלק בארץ:

אני נחלתם. ר"ל מותר קרבני יהיה נחלתם:

ואחוזה. אחוזת נחלת קרקע שדות וכרמים לא תתנו להם וזהו למען יהיו פנוים לעסוק בעבודת המקדש (ומה שלקחו תרומת הארץ כמ"ש תרומת הקודש לכהנים וכו' (לקמן מ"ח) זה היה לצורך בתים וחצרות):

אני אחוזתם. ר"ל מותר קרבני יהיה אחוזתם וכפל הדבר במ"ש:

פסוק כט

המנחה. ר"ל שירי המנחה:

וכל חרם. כל הקדשות:

פסוק ל

וראשית. הראשית מכל הדברים כולם שנתבכרו בבשול והם הבכורים:

וכל תרומת כל. כל התרומות כולם בין דגן בין תירוש ויצהר:

מכל תרומותיכם. מכל הדברים שאתם חייבים להפריש מהם תרומה:

וראשית עריסותיכם. חלק ראשון מעיסה עד שלא תאכלו ממנה ועל החלה יאמר:

להניח ברכה. כאומר אל ירע לבבכם בתת כל אלה לכהנים כי זה יהיה סיבה להשרות ברכה בביתך ולא יחסר העושר כי עוד יוסיף:

פסוק לא

לא יאכלו הכהנים. פירשו רז"ל לפי שהותרה להם מליקת חטאת העוף שהיא נבלה וטריפה הוצרך להזהירם על שאר נבלות וטרפות שלא נחשוב שה"ה הותר להם משל חולין:

פרק מה

פסוק א

ובהפילכם וכו'. לפי שע"פ רוב יחולק הארץ בנחלה ע"י הפלת גורל לכן אמר לשון בהפילכם ועם כי החלוקה ההיא לא תהיה על ידי הפלת גורל או יאמר זה הלשון על הירושה ובדרז"ל ביום אתה מפיל נחלות (ב"ב קי"ג):

קדש מן הארץ. החלק הזה יהיה קדש מכללות הארץ:

אורך. ממזרח למערב:

ורחב. מצפון לדרום:

בכל גבולה. ר"ל כל השטח הזה מסביב:

פסוק ב

יהיה מזה. מהשטח הזה יהיה מקודש ממנו חמש מאות וכו' ויהיה מרובע מסביב וזהו הר הבית:

מגרש לו סביב. בכל ארבעת הרוחות יהיה מגרש חמשים אמה:

פסוק ג

ומן המדה הזאת תמוד וכו'. ולפי שלא פירש למעלה במה ימודו מדת התרומה אם באמות אם בקנים לכן פירש ואמר ומן המדה הזאת ר"ל במדה שמדד את הר הבית דהיינו בקנים וכמ"ש וימד את רחב הבנין קנה אחד (לעיל מ) בזה המדה תמוד האורך של חמשה ועשרים אלף וכו':

ובו. באמצעית השטח ההוא יהיה המקדש הוא הר הבית שהוא קודש קדשים מול כל שטח הרצועה ההיא הנקרא קדש:

פסוק ד

קדש. כל השטח הזה הוא קדש מכללות הארץ ויהיה אל הכהנים וכו':

והיה להם. השטח הזה יהיה להם מקום על בתים ומקום מזומן על המקדש:

פסוק ה

וחמשה וכו'. ר"ל וסמוך לו יהיה עוד רצועה חמשה ועשרים אלף וכו' וזה יהיה ללוים וכו' להיות להם לאחוזה:

עשרים לשכות. ר"ל בהרצועה ההיא יעשו עשרים לשכות סמוך לאחוזת הכהנים לשבת בהם הלוים השוערים למען יהיו קרובים אל הבית והשאר יהיה לצרכיהם ולבתיהם:

פסוק ו

ואחוזת העיר. נחלת העיר ר"ל מקום זרע תבואה למאכל ליושבי העיר:

לעומת תרומת הקדש. במדת אורך תרומת הקדש והוא אחוזת הכהנים והלוים:
לכל בית ישראל יהיה. אחוזת העיר יהיה לכל השבטים זה כזה:

פסוק ז

ולנשיא. ואל הנשיא הוא מלך המשיח אליו יותן אחוזת נחלה מזה ומזה לתרומת הקדש והוא אחוזת הכהנים והלוים ולאחוזת העיר ולתוספת ביאור אמר אל פני תרומת וכו':
מפאת ים. העבר המערב כלפי המערב ומעבר המזרח כלפי המזרח:
ואורך. של חלק הנשיא שמזה ומזה:
לעומת אחד החלקי'. במדת אחד מן החלקים של השבטים אשר יהיו מגבול המערב אל גבול המזרח ועיין בקוני בנין הבית בתחילתו ובצורה:

פסוק ח

לארץ. בתוך הארץ יהיה לו זה לאחוזה בישראל:
ולא יונו עוד. ר"ל כשיהיה להם אחוזת נחלה מרובה לא יעשקו עוד הנשיאים את עמי לקחת מה משלהם כי יהיה די להם בנחלת אחוזתם:
והארץ. ושאר הארץ יתנו לבית ישראל חלק לכל שבט זה כזה:

פסוק ט

רב לכם נשיאי ישראל. אתם המלכים מישראל שהייתם קודם החורבן הנה זמן רב היה לכם מה שהוניתם ועשקתם את עמי אבל עתה שמנו אתכם מלכי פרס לנשיאים על ישראל הסירו החמס ושוד ועשו משפט וצדקה:
הרימו. הפרישו מעל עמי את המסים מה שהייתם גורשים ומטילים עליהם:

פסוק י

מאזני צדק. ר"ל לא תעשו עוד עול במשקל ובמדה:

פסוק יא

תוכן אחד יהיה. ר"ל חשבון זו כחשבון זו האיפה עשירית החומר במדת היבש ובת במדת הלח:
לשאת. לקחת את הבת מעשר מחומר בלח ואת האיפה מעשר מחומר ביבש ר"ל שיהא בהם שעור חשבון זה לא פחות ולא יותר:
אל החמר וגו'. ר"ל לפי מדת החומר יהיה החשבון של כל אחד מהמדות האלה אם יוסיפו בחומר יוסיפו גם בהם לפי הערך וכן אם יפחתו מה:

פסוק יב

והשקל. משקל השקל יהיה עשרים גרה:

עשרים שקלים וגו'. בזמן ההוא היה משקל מיוחד בפני עצמו אבן מכ' שקלים ואבן מכ"ה שקלים ואבן מט"ו שקל לכן אמר כל אלו שלש המשקולות ביחד יחשב למשקל מנה ולא יעוותו את המשקל (א"כ המנה הוא ששים שקלים והשקל הוא ד' זוז הרי למנה ר"מ זוז כי מנה של חול הוא מאה זוז ושל קדש כפול הרי מאתים והוסיף בה יחזקאל שתות מלבר הרי ר"מ זוז):

פסוק יג

ששית האיפה וגו'. והוא חלק אחד מששים וזהו שאמרו רז"ל עין רעה לא יפחות מאחד מששים:

וששיתם. תתנו חלק ששית מחומר השעורים ר"ל בין מחטים בין משעורים תתנו חלק אחד מששים:

פסוק יד

וחק השמן. ר"ל משפט מעשר השמן:

הבת השמן. ר"ל הבת הוא מדת השמן ויתנו את הבת מעשר מן הכור והוא החמר וזהו לפי שעשרת בתים היא חמר א"כ הבת הוא חלק מעשר בחמר:

כי עשרת הבתים חמר. ר"ל כי גם היום המדה כך היא עשרת בתים המה מדת החמר וכן יהיה לעתיד:

פסוק טו

ושה אחת וגו'. מן המאתים מי שיהיו לו מאתים צאן יביא שה אחת לקרבן לחנוך הבית:

ממשקה ישראל. ת"י מפטימא דישראל ר"ל מבהמות הטובים והמובחרי' שבידם יביאו הקרבנות וכן מסלת היפה יביאו למנחות ורז"ל אמרו מן המותר לישראל וכאומר מן הראוי לסעודת ישראל כי הסעודה נקראת ע"ש המשקה וכן אל המשתה וגו' (אסתר ה'):

פסוק טז

כל העם וגו'. אין מי נקי מהם כולם יתנו התרומה הזאת ואף על הנשיא בישראל גם עליו לתת התרומה הזאת:

פסוק יז

ועל הנשיא יהיה. ומלבד התרומה יהיה עוד על הנשיא העולות ומנחות ויין הנסכים הבאים בחגים וכו':

בכל מועדי. בכל הימים שהם נועדים ומתאספים לבוא אל המקדש והם חגים וחדשים ושבתות וכפל הדבר במ"ש:

הוא יעשה. ר"ל משלו יביא את כל אלה:

פסוק יח

בראשון. בחודש הראשון:

תקח פר וגו'. הוא הפר האמור למעלה ונתתה וגו' פר בן בקר לחטאת (לעיל מ"ג) ועתה בא לומר שהחינוך יהיה באחד לחדש הראשון ופירש עוד מה שחסר למעלה:

וחטאת. בזה תטהר את המקדש:

פסוק יט

הבית. הוא ההיכל:

פנות העזרה למזבח. זויות דפוס בנין גג המזבח:

החצר הפנימית. הוא עזרת אנשים:

פסוק כ

וכן תעשה. ר"ל וכן תחנך בקרבנות בכל משך שבעה ימים בימי החדש יום אחר יום אולם לא בענין שצוה להביא בראשון כי בששת הימים צוה להביא שעיר לחטאת ופר ואיל לעולות כמ"ש שם:

מאיש שוגה ומפתי. ר"ל הקרבנות הללו יבואו להסיר העון מאיש שוגה ומפתי ר"ל ממי שנכנס במקדש במקום שאין לו רשות ליכנס ועשה זאת בשגגה או בסכלות הדעת:

וכפרתם. בהם תקנחו את הבית מן החלול של הנכנסין שם שלא ברשות:

פסוק כא

הפסח. זמן הבאת קרבן פסח:

חג שבועות. ר"ל כל ימות החג שהם שבעת ימים יאכל מצות:

פסוק כב

ועשה הנשיא. ר"ל יביא משלו:

ביום ההוא. בי"ד לחדש הראשון:

בעדו. לכפר בעדו ובעד כל העם:

פר חטאת. זה יהיה מקרבנות המלואים כי ימי המלואים יתחילו באחד לחדש הראשון וישלמו אחר הסוכות (וגם שלמה ועזרא לא עשו במספר ימי המלואים שהיו במשכן ולא היה מספר זה כזה ולפי שגדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון ירבו ימי המלואים כ"כ):

פסוק כג

יעשה. ר"ל הנשיא יביא משלו:

שבעת פרים וגו'. הם קרבנות המלואים ולא נזכרו כאן הקרבנות האמורות בתורה שהיו באות חובה לכל יום:

ליום שבעת הימים. ר"ל לכל יום משבעת הימים:

פסוק כד

ומנחה וכו'. עם שהתורה אמרה שיעור אחד למנחה ולשמן וחלק בין פר לאיל זהו בדבר הקרבנות שאמרה התורה ואין בכלל הזה קרבנות של המלואים שלעתיד אולם רז"ל דרשו בכל אלה:

פסוק כה

בשביעי. בחדש השביעי:

יעשה כאלה. יביא קרבנות למלואים כל שבעת הימים כמספר האמור בפסח:

כחטאת וגו'. כל אלה יביא בסוכות כמספר האמור בפסח אבל בשבועות וברה"ה וביוה"כ לא צוה להוסיף קרבנות בהמה על האמור בתורה לעשות מה בשביל המלואים ובשמיני העצרת כבר נשלמו ימי המלואים:

פרק מו

פסוק א

שער החצר הפנימית. הוא שער עזרת אנשים:

יהיה סגור וכו'. לפי שלא יהיו רגילין לבוא לבה"מ בימות החול לא העם ולא הנשיא:

ימי המעשה. כן יקראו ימות החול שמותרים לעשות בהם מלאכה:

וביום השבת יפתח. כי אז יהיו רגילין לבוא להשתחות לה' ולכן יפתח שער המזרחי כי בבואם דרך שם ישתחוו מול פתח ההיכל ובית קה"ק:

וביום החודש. יאמר על יום הראשון מהחדש והוא ר"ח וכן מחר חודש (ש"א כ):

פסוק ב

ובא הנשיא. בפתחו השער ההוא יבוא הנשיא דרך אולם השער הפונה אל החוץ כמ"ש ואילמיו אל חצר החיצונה (לעיל מ) וכאומר שיפתחו השער עד לא יבוא אל חלל אולם השער ולא ימתינו לפתחו עד שיבוא אל פתח השער וזה בעבור כבוד הנשיא:

ועמד. הנשיא יעמוד סמוך למזוזות השער ר"ל בפשפש הדרומי משער ההיכל כי שם מקומו כמ"ש את הנשיא נשיא הוא ישב בו (לעיל מד):

ועשו. בהיותו עומד שם יעשו הכהנים את עולתו ואת שלמיו וזהו במשך ימי המלואים שקרבו העולות אף בשבת אולם שלמים לא נזכר בקרבנות המלואים ואמר שלמיו אם הביאם נדבה ברי"ח:

והשער. הוא השער המזרחי הנפתח:

פסוק ג
והשתחוו. בזה יתן טעם למה לא יסגר השער ואמר לפי שעם הארץ ישתחוו מול ההיכל דרך פתח השער ההוא בשבתות וברי"ח כי אז יהיו רגילין לבוא אל המקדש:

פסוק ד
ביום השבת. וזהו במשך זמן ימי המלואים:
ששה וגו'. זהו בשביל המלואים מלבד הקרבנות שצותה התורה הבאים חובה ליום:

פסוק ה
מתת ידו. כפי נתינת ידו ר"ל כפי הרחבת ידו ונדבת לבבו:

פסוק ז
ולכבשים וגו'. ר"ל לכבשים יביא מנחה כפי השגת ידו ומרבית העושר שעמו:

פסוק ח
ובבא הנשיא. כאשר יבוא הנשיא לעמוד בשעת הקרבת קרבנותיו:
דרך אולם השער יבוא. ר"ל לא יבוא דרך פתחי הלשכות התחתונות הפתוחות לחצר הפנימי שאין בהם אולם לפניהם כי"א יבוא בפומבי בשער הגדול דרך האולם הנמשך מהשער ולחוץ וכמ"ש למעלה כשיבוא לאכול לחם לפני ה':
ובדרכו יצא. בדרך השער שבא יהיה חוזר ויוצא:

פסוק ט
במועדים. כי אז החוב על כל ישראל להיות נראה בעזרה כמ"ש שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך וכו' (שמות כ"ג:י"ז):
כי נכחו יצא. נגד המקום שבא יצא:

פסוק י
והנשיא. ר"ל אז במועדים גם הנשיא ילך בתוך העם ועמהם כי זהו הדרת כל מושל ללכת ברבת עם:
בבואם. בדרך בואם יבוא עמהם ובדרך צאתם יצא הוא עם העם לא כדרך בואו בשאר ימות השנה שיבוא בשער המזרחי וחוזר בדרך שבא:

פסוק יא
ובחגים ובמועדים. לתוספת ביאור כפל בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל י"ב:ב') או יתכן שאמר זה על שבועות ור"ה ויוה"כ שיהיו במשך ימי המלואים שלא יוסיפו בהם קרבנות שהמה בשביל המלואים אבל צוה להוסיף בהם מנחות על הקרבנות הקצובות

בתורה מלבד המנחות הראויות להם כפי משפטי התורה והם יהיו בשביל המלואים ולכן יהיה בהם משפט אחר:

מתת ידו. כפי נתינת ידו ר"ל לפי הרחבת ידו ונדבת לבבו:

פסוק יב

וכי יעשה וגו'. בששת ימי המעשה:

ופתח לו וגו'. לבוא דרך בו:

ועשה וגו'. הכהן העובד יעשה את עולתו ואת שלמיו בהיותו עומד שם:

כאשר יעשה ביום השבת. שעושים הקרבנות בהיותו שם ואמר ביום השבת וה"ה ביום החדש ולקצר לא זכרו:

ויצא. וכאשר יצא יסגור הסוגר את השער מיד אחרי צאתו כי בשבת ובחדש העם פנוים ממלאכה ודרכם לבוא להשתחוות לה' לכן יהיה פתוח כל היום אבל בששת ימי המעשה יהיו טרודים במלאכה ואין מי בא להשתחוות לכן יסגרו מיד אחרי צאתו:

פסוק יג

וכבש וגו'. גם זה יאמר על משך זמן ימי המלואים שמלבד התמידין הקצובים יביא עוד כבש אחד בן שנה בכל בוקר בשביל המלואים:

פסוק יד

תעשה עליו. על הכבש הנוסף בשביל המלואים:

לרוס את הסולת. לזלף ולהשקות בו את הסולת להיות רטוב ממנו:

מנחה לה'. ר"ל זה יהיה מנחה לה' מלבד מנחת התמיד הנזכר בתורה:

חקות עולם תמיד. מחובר הוא למקרא שלאחריו לומר אל תחשבו שבעבור העולה והמנחה הזאת יחדלו מלהקריב התמיד והמנחה והשמן המוזכר בתורה כי חקות עולם תמיד יעשו את הכבש וכו':

פסוק טו

בבקר. בכל בקר יקריבו והיא עולת תמיד מבלי הפסק וכאומר הנה בשביל המלואים יוסיפו זה אבל לא יגרעו ממה שאמרה התורה:

פסוק טז

כי יתן וגו'. אם יתן הנשיא בחייו מה מנחלתו לאחד מבניו:

נחלתו היא. כאומר הנה המתנה קיימת כי הלא נחלתו היא ותהיה לבניו אחרי מותו כי אחוזתם היא בנחלה ר"ל כי הבנים יאחזו בנחלתו א"כ מה לי בחייו מה לי אחרי מותו:

פסוק יז

והיתה לו. אל העבד ההוא:

ועד שנת הדרור. עד היובל יחזיק בה העבד וביובל תשוב אל הנשיא:

אך נחלתו. נחלת הנשיא ראוי אך לבניו ולכן להם תהיה אחרי מות הנשיא כשלא תשאר ביד העבד:

פסוק יח

להונתם מאחוזתם. לעשוק מהם מה מאחוזת נחלתם להנחיל אותם לבניו ורק מאחוזתו ינחיל את בניו:

למען אשר לא יפוצו. כאומר אבל כשיהיה ביד המלך לעשוק אחוזת העם קרוב הדבר שיפוצו לברוח מאחוזתם מאימת המלך ועשקו:

פסוק יט

ויביאני. המלאך הדובר בי הביאני בדרך ביאה שהיה בעבר שער הצפוני של חצר הפנימי בסוף הכותל כלפי המערב בדרך האמה הפרוצה כמ"ש ולפני הלשכות וכו' דרך אמה אחת (לעיל מב):

אל הלשכות הקדש. בדרך המבוא ההוא הביאני אל צד מלשכות אל מקום הכהנים לא לצד המסיבה והצלעות אשר יקראו גם המה בשם לשכות:

הפונות צפונה. אל הלשכות שבפאת צפון:

והנה שם. ראיתי שם מקום מובדל וגדור בכל רוחב חלל אויר העשרים אמה שבין הלשכות בסוף החלל כלפי המערב:

פסוק כ

לבלתי הוציא וגו'. אותו המקום יהיה מיוחד לזה כדי שלא יוציאם אחר הבשול אל החצר החיצונה ר"ל אל מקום דריסת רגלי ישראל שהוא חיצונה למקום דריסת רגלי הכהנים כי אם יבשלו בעזרה במקום דריסת רגלי הכהנים בקל ישכחו להוציאם למקום דריסת רגלי ישראל ולא כן כשיבשלו במקום ההוא כי בעבור שהוציאם משם היא בפירצה דחוקה יזכור בדבר עד שלא יוציא (אף שבע"כ יוציאם משם להביאם אל הלשכה העומדת מתחת וממעל לאכלם שמה אבל הואיל ותהיה דרך העברה אין לחוש כי בזה לא יחשבו שגם העם מקודשים לאכלם):

לקדש את העם. ר"ל שאם יוציאם שמה יהיה נראה שגם העם מקודשים כמוהם לאכול עמהם בקדשי הקדשים:

פסוק כא
ויוציאני. בדרך האמה הפרוצה:
והנה חצר במקצוע החצר. ראיתי שבכל ארבעת מקצעות החצר היה בנין חצר קטנה אחת בכל זוית:

פסוק כב
בארבעת. ר"ל החצרות שהיו בארבעת המקצעות היו חצרות קטורות ר"ל לא היו מקורות אבל היו פתוחות ממעל למען יצא קיטור העשן מתבערת האש כן אמרו רבותינו ז"ל:
ארבעים אורך. ממזרח למערב:
ושלשים רוחב. מצפון לדרום:
לארבעתם מהקצעות. ר"ל כן היה לארבעת החצרות אשר היו במקצעות החצר החיצונה:

פסוק כג
וטור סביב בהם. שורה של אבנים רחבות בלטה מחומת הכותל מסביב סמוך אל הקרקע ובה נקבים נקבים ובהם יעמידו הקדרות לבשל בהם בשר קדשים:
סביב לארבעתם. כן היה מסביב לארבעת החצרות:
ומבשלות עשוי. ר"ל מקומות עשויות לבשל ולהבעיר האש היו מתחת השורות ההן בחלל שביניהן אל הקרקע והקדרות יעמדו ממעל בנקבי השורות וכן יהיה דרך הבשול:

פסוק כד
ויאמר אלי. המלאך הדובר בי אמר אלי החצרות האלה הם בית המבשלים ולתוספת ביאור אמר אשר יבשלו שם וכו':
את זבח העם. ר"ל זבחי שלמים שיש לעם חלק בהם והכהנים משרתי הבית יהיו מבשלים באלה המקומות חלקם מן השלמים והוא החזה ושוק כי חצר החיצונה הוא מקום כשר לאכילת קדשים קלים:

פרק מז

פסוק א
הבית. הוא ההיכל ובית קה"ק:
והנה מים וגו'. הראוהו שלעתיד יפתח שם בנס מקור מים:
קדימה. יהיו נמשכין והולכיי אל המזרח:
כי פני הבית קדים. כי פתח הבית הוא במזרח וא"כ כשהמים נמשכין מתחת המפתן כלפי החוץ נמשכין הם אל המזרח:

והמים יורדים מתחת. המים ירדו מתחת לארץ ומשם באו מכתף הבית הימנית ר"ל בעבר השער כלפי הדרום ומשם הלכו מדרום מזבח העולה ומשם יצאו לחוץ דרך שער המזרחי כמפורש למטה:

פסוק ב

דרך שער צפונה. של ע"א:

ויסבני. סובב אותי מבחוץ אצל חומת העזרה ההיא וסביב הלשכות העומדת מתחת להוליכני אל שער החוץ הוא השער שהיה מגן התא לגגו ולפנים ממנו היה עוד שער כמ"ש למעלה:

דרך הפונה קדים. אל השער המזרח:

והנה מים מפכים. ראיתי והנה מים נמשכין כמלא פי הפך מן עבר השער שכלפי הדרום:

פסוק ג

בצאת האיש. כאשר יצא המלאך הדובר בי ללכת חוץ למקדש והיה בידו קו המדה אז מדד המים אלף אמה אורך ואח"ז העביר אותי בתוך המים והיו מי אפסים ר"ל רק כסו פסת הרגל ולא יותר:

פסוק ד

וימד אלף. ומשם מדד עוד אלף אמה והעביר אותי בתוך המים והיו מים ברכים ר"ל כסו עד הברכים:

מי מתנים. היו מי מתנים ר"ל כסו עד המתנים:

פסוק ה

וימד אלף. ומשם מדד עוד אלף אמה והיה נחל עמוק אשר לא יכולתי לעבור בה:

כי גאו המים. כי המים גדלו להיות מי שחו לשחות בהם ממעל והיה נחל אשר אין לעבור בו בהלוך הרגל:

פסוק ו

הראית. בה"א השאלה שאמר לו האם אתה נותן לבך לראות איך הנחל מתגבר והולך:

ויוליכני. אח"ז הוליך אותי להלן מן הנחל וחזר והשיב אותי סמוך לשפת הנחל:

פסוק ז

בשובני. בעת שהשיב אותי לשפת הנחל ראיתי והנה גדל שם אילני עץ הרבה מאד מזה ומזה לשפת הנחל:

פסוק ח

אל הגלילה הקדמונה. אל המחוז המזרחי ומשם ירדו על הערבה ר"ל לימה של טבריא שהיא בערבה:

ובאו הימה. זה ימה של סדום:

אל הימה המוצאים. גם יבואו המים אל ים אוקיינוס שהוא יוצא מן הים להקיף את העולם כן אמרו רז"ל ויתכן שילכו שמה דרך ים המערבי וימה של סדום הוא הים המזרחי וכמ"ש במקום אחר על הנחל הזה חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון (זכריה י"ד:ח'):

ונרפאו. המים ר"ל ימתקו ממליחתן:

פסוק ט

והיה כל נפש חיה וגו'. ואז יהיה כל נפש חיה אשר המים משריצים בכל מקום אשר יבוא שם הנחלים האלו יחיה ויתקיים כל ההשרצה כי לשעבר לא היה מתקיים ההשרצה בעבור מליחת המים אבל כשירפאו וימתקו ממליחתן אז יתקיים:

והיה הדגה רבה מאד. ואז יהיה הרבה דגים כי יגדלו בכל המימות שנתרפאו:

כי באו שמה. אל הימים הנזכרים באו המים האלה היוצאים מן המקדש ולכן ירפאו המים וכל ההשרצה יתקיים חי ויפרו וירבו:

כל אשר וכו'. בכל מקום שיבא שמה הנחל הזה יהיה כן אחד לא נעדר:

פסוק י

והיה. עמדו עליו והיה הנחל מקום מוכן יעמדו עליו ציידי דגים ומעין גדי ועד וכו' יהיו מקומות מוכנות לפרוש שם הרשתות של ציידי הדגים לנגבם מול השמש:

למינה תהיה דגתם. ר"ל לכל מין הדגה תהיה דגתם של הנחלים כי יהיה שם כל מין דגים ויהיו במספר מרובה מאד כמספר דגת הים הגדול:

פסוק יא

בצאתיו וגבאיו. אסיפת המים שממעל הטיט הלח הסמוך אל הים וכן המים המתכנסין בבורות סמוך לים לא ירפאו ממליחתן כי למלח יהיו נתונים להטעים התבשילים ולמלוח כל דבר שיצטרך:

פסוק יב

כל עץ מאכל. ר"ל מגדל פירות הראויים לאכילה:

לא יבול וגו'. לא יכמשו העלין ולא יכלו הפרי כי כשיתלשו הפירות שנתבשלו מיד יגדלו תמורתן חדשים וז"ש לחדשיו יבכר ר"ל בכל חדש יבשל פירות חדשים:

כי מימיו. כי המים המשקים את כ"א מהם יוצאים המה מן המקדש ולכך יהיה בהם הפלא הזה:
והיה פריו. פרי כ"א יהיה ערב וטוב למאכל והעלין יהיו מסוגלים לרפאות בהם כל חלי ומכה:

פסוק יג

גה גבול. ר"ל זה גבול מן הארץ אשר תנחילו לשני עשר וכו' והוא האמור במקראות שלאחריו:
יוסף חבלים. בזה יפרש אמריו איך הם י"ב שבטים אם שבט לוי לא ינחלו נחלה כמ"ש למעלה ואמר הנה יוסף יקח שני חלקים א' למנשה וא' לאפרים:

פסוק יד

איש כאחיו. שבט אחד כחבירו לא כחלוקה הראשונה שבימי יהושע שלקחו איש לפי פקודיו:
אשר נשאתי את ידי. להרימה למעלה דרך שבועה לתת את הארץ ההיא לאבותיכם וכאומר לא יתלוננו כשיגרע נחלת שבט מהשבטים ממה שנחלו בראשונה כי הנה לא נשבעתי לתת את הארץ לאותם שנחלוה בראשונה אבל נשבעתי לתת לאבותיכם ולכל השבטים יש יחס אחד עם האבות זה כזה והארץ הזאת נפלה לכם בנחלה לרשת מן האבות ויד כולם שוה בה:

פסוק טו

וזה גבול הארץ. לא חשב כאן כ"א גבולי מצרי א"י לבד ולא של עבר הירדן וכמו שנזכר בתורה:
לפאת צפונה. הגבול מפאת צפון ממערב כלפי המזרח הוא מן הים הגדול אל הדרך ההולך לחתלון ומשם הולך הגבול לבוא צדדה:

פסוק טז

חמת. ר"ל משם תלך הגבול לחמת ולא זו היא חמת המוזכר בתורה אבל היא אחרי גדולה מאד כמ"ש וילכו משם חמת רבה (עמוס ו':ב') ולעתיד תהיה גם היא בגבול א"י כמ"ש וגם חמת תגבל בה (זכריה ט':ב'):
ברותה סברים. ר"ל משם תלך הגבול לברותה ומשם לסברים:
אשר בין וגו'. חוזר הוא על ברותה וסברים שעמדו בין גבול דמשק שעמדה כלפי המזרח ובין גבול חמת שעמדה כלפי המערב:

חצר התיכון. ר"ל מדמשק אשר גם היא תחשב לעתיד מא"י וכמ"ש ודמשק מנוחתו (שם) הנה משם תלך הגבול אל חצר התיכון אשר עמדה אצל גבול חורן לדרומה וחורן יהיה לה מצפונה ולא תהיה מגבול א"י וכאשר היא בצורה:

פסוק יז

והיה גבול. עכשיו אמר דרך כלל שגבול הצפוני יהיה מן הים עד חצר עינון המוזכר בתורה והוא סוף גבול צפוני ועמדה אצל גבול דמשק כלפי הדרום ונמשכת למזרח להלן מחצר התיכון:

וצפון צפונה. ר"ל ושאר ערי גבול הצפון הם ערי הצפוני המוזכרים בתורה:

וגבול חמת. ר"ל ועוד גם חמת תהיה מן הגבול וה"ה שאר המקומות הנזכרים למעלה וכאומר הנה בשום מקום לא תקטן א"י מכמות שהיתה כי גם לעתיד יהיו כל ערי הגבול האמור בתורה ויתרחב עוד יותר כי גם חמת והדומים יהיו בתוך הגבול:

ואת פאת צפון. ר"ל והרי לך את גבול פאת צפון:

פסוק יח

ופאת קדים. הגבול מפאת קדים יהיה מבין חורן שעמדה חוץ לגבול בצפונה ונתעקמה אל המזרח אל מול הירדן ומבין דמשק שעמדה בגבול א"י בצפונה ונתעקמה גם היא אל המזרח אל מול חורן כאשר היא בצורה:

ובין הגלעד. שעמדה במזרח א"י מחוץ לגבול כי היא בעבר הירדן המזרחי:

ומבין ארץ ישראל. הוא עבר הירדן המערבי ששמה א"י בעצם מאז נחלו אותה:

הירדן מגבול. ר"ל הירדן יהיה לגבול בין חורן והגלעד שמזה ובין דמשק וא"י שמזה כי הוא המפסיק ביניהם:

על הים וגו'. גבול המזרחי חמודו עד כלות הים הקדמוני הוא ים המלח העומד במקצוע דרומית מזרחית של א"י:

ואת פאת קדימה. ר"ל והרי לך את גבול פאת קדים:

פסוק יט

ופאת נגב. הגבול מפאת נגב יהיה מתמר ויתכן שזהו חצצון תמר הוא מ"ש והנה בחצצון תמר היא עין גדי (דה"ב כ) ועין גדי הוא מוזכר ביהושע בערי יהודה שהיה נחלתו בפאת הדרומי כי אין זה מקום יריחו עיר התמרי' כי היא עמדה רחוק' מן הגבול מאד וכאשר נראה בצורה חלוקת א"י בימי יהושע:

עד מי וגו'. מתמר הלך הגבול עד מי מריבת קדש הוא מדבר צין כמו שנאמר במי מריבת קדש מדבר צין (דברים ל"ב:נ"א):

נחלה. ר"ל ומשם הולך הגבול לנחל מצרים ומשם אל הים הגדול:
ואת וגו'. והרי לך את גבול פאת נגב:

פסוק כ
ופאת ים. הגבול מפאת ים יהיה הים הגדול מן הגבול ויחשב כא"י:
עד נכח. עד מול המקום שבאים דרך בה אל חמת המוזכר בתורה והוא הר ההר וכמ"ש מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר מהר ההר תתאו לבא חמת (במדבר ל"ד:ז'-ח'):
זאת פאת ים. זאת הגבול מפאת ים:

פסוק כא
וחלקתם. תחלקו אותם לחלקים שוים למספר שבטי ישראל:

פסוק כב
והיה תפילו. זה יהיה לכם אשר תפילו אותה וכו' ר"ל את זה תירשו בנחלה לכם וכו':
אשר הולידו בנים. אחר שנתגיירו:
והיו לכם. יהיו נחשבים לכם כישראל גמור מימות אבותיו:
אתכם יפלו. עמכם יירשו בנחלה:

פסוק כג
גר הגר אתו. ר"ל אשר נתגיירו אצלו:
שם. בחלק השבט ההוא תתנו לו נחלה:

פרק מח

פסוק א
ואלה שמות השבטים. אשר יחלק להם נחלת א"י:
מקצה צפונה. מסוף הצפון אצל מקום דרך ההולך לחתלון משם בא הגבול לחמת ומשם עד חצר עינן העומדת אצל גבול דמשק כלפי הדרום:
צפונה. כל מיצר הצפון אצל מקום חמת וה"ה שאר המקומות אשר יכנסו אז בגבול א"י:
והיו לו. הגבולים ההם יהיו אל השבט מפאת קדים עד פאת הים כי חלקי השבטי' יהיו זה אצל זה וכל חלק יהיה מקצה הגבול עד קצהו ממזרח למערב:
דן א'. ר"ל לשבט דן יהיה לחלק א':

פסוק ב
ועל גבול דן. סמוך לגבול דן לדרומו יהי' החלק מפא' קדים וכו' ולשבט אשר יהי' לחלק א' וכן כל השבטי' ולקחו זה בדרומו של זה:

פסוק ח
מפאת קדים. החלק מפאת קדים וכו' תהיה התרומה וכו' היא האמורה למעלה תרימו תרומה להי' וכו' עד ולנשיא מזה ומזה וכו' (לעיל מה):
רוחב. מצפון לדרום:
כאחד החלקים. שחלקו השבטים ולתוספת ביאור אמר מפאת קדימה וגו':
בתוכו. בתוך התרומה ההיא כמו שמפורש והולך:

פסוק ט
התרומה וגו'. זהו חלק הכהנים שיקחו בפאת הצפוני מהחלק הזה ארך ממזרח למערב תהיה באמצעות אורך החלק:
ורחב. מצפון לדרום:

פסוק י
ולאלה. ובאלה כ"ה אלף על עשרת אלפים תהיה להכהנים בפאת צפון כ"ה אלף אורך ובפאת מערב רחב עשרת אלפים וגו' ובנין המקדש יהיה באמצעית הרצועה ההיא בין באורך בין ברוחב:

פסוק יא
לכהנים, המקודש. זה יותן לכהנים המקודשים המשמשים במזבח והם מבני צדוק כ"ג אשר שמרו משמרת ה' ולא זזו ממנה ולתוספת ביאור אמר אשר לא תעו מה' לעבוד עבודת הפסילים בזמן שתעו בני ישראל כאשר תעו שאר הכהנים בני לוי שעשו עבודת העם לפני הפסילים וכמ"ש למעלה והכהנים הלוים בני צדוק אשר שמרו וגו' (לעיל מד):

פסוק יב
והיתה להם. לכהנים ההם יהיה התרומה מתרומת הארץ כי כל הרצועה ההיא באורך כל א"י וברוחב חמשה ועשרים אלף קנים תקרא תרומת הארץ וחלק הכהנים תקרא תרומה מן התרומה והיא קדש קדשים מול תרומת הארץ:
אל גבול הלוים. החלק הזה תהיה אצל גבול הלוים:

פסוק יג
והלוים. ר"ל וחלק הלוים תהיה נגד גבול הכהנים ושוה לו אורך כ"ה אלף ורוחב עשרת אלפים:
כל אורך וגו'. ר"ל ללוים תהיה כל השטח הזה אורך כ"ה אלף וכו' ולפי שאל הכהנים לא יהיה כל השטח כי בו יהיה מקום המקדש לזה אמר ללוים יהיה כל האורך ולא יפסיק דבר:

פסוק יד

ולא ימכרו ממנו. חוזר הוא על הכהנים ועל הלוים שלא ימכר מי מאחוזתו:

ולא ימר. לא יחליף ממנו בקרקע אחרת ולא יעבור ממנו שם ראשית הארץ כי כמו שנקראת תרומה נקראת ראשית כי התרומה נקראת ראשית כמ"ש ראשית דגנך (דברים י"ח:ד') ועל התרומה יאמר שמפריש אותה ראשונה קודם המעשר:

כי קדש לה'. כי אחוזת הכהנים והלוים המה קדש ואין מהראוי להוציאם לחולין להיות ביד זרים:

פסוק טו

הנותר ברוחב. כי כל הרצועה בכללה תהיה כ"ה אלף רוחב הוצא מהם י' אלפים חלק הכהנים וכנגדן ללוים א"כ נשאר עוד מהרוחב חמשת אלפים:

על פני. ר"ל באורך כ"ה אלף:

חול הוא. אל מול קדושת אחוזת הכהנים והלוים תחשב לחולין:

לעיר למושב. ר"ל הרצועה ההיא תהיה לצורך מושב העיר לשדות ולכרמים לכלכל יושבי העיר:

ולמגרש. סביב העיר תהיה מגרש והוא מקום פנוי מבלי זריעה ונטיעה והוא נוי לעיר:

בתוכו. באמצעות החלק הזה:

פסוק טז

ואלה מדותיה. של העיר:

פסוק יז

והיה מגרש לעיר. מדת המגרש אשר לעיר:

צפונה. בפאת צפון יהיה חמשים ומאתים קנים וגו':

פסוק יח

והנותר בארך. כי ברחב לא נשאר כלום כי העיר תהיה ד' אלפים ות"ק קנים ומגרש מזה ומגרש מזה כ"א ר"ן קנים הרי ה' אלפים קנים וימלאו כל הרחב אבל באורך נשאר עשרת אלפים מזה ומזה לכן אמר והנותר באורך עד מול כלות תרומת הקדש והוא אחוזת הכהנים והלוים והם עשרת אלפים למזרח ועשרת אלפים למערב וזה יהיה מול תרומת הקדש ושוה לו כמדתו:

והיתה תבואתו. התבואה הגדילה בשטח הזה תהיה למאכל לעובדי העיר הם יושבי העיר העוסקים בעבודת העיר ותקונה:

פסוק יט
והעובד העיר. ר"ל כ"א מעובדי העיר יעבדו אותו מכל שבטי ישראל ר"ל כל שבטי ישרא' חייבי' לעבוד את עובדי העיר להזמין את כל הצרי' להם כי הם יושבים בעיר במקום כל ישראל ועוסקים בעבורם בעבודת העיר לכן לעומת זה יתעסקו המה בעבודתם:

פסוק כ
כל התרומה. כלול בה חלק הכהנים והלוים ואחוזת העיר:
רביעית. שטח מרובעת תרימו את תרומת הקדש היא חלק הכהנים והלוים:
אל אחוזת העיר. עם אחוזת העיר תהיה מרובעת:

פסוק כא
והנותר לנשיא מזה ומזה וגו'. ר"ל לנשיא תהיה הנותר מהתרומה ההיא מהעבר מזה ומהעבר מזה לתרומת הקדש הוא חלק הכהנים והלוים:
ולאחוזת העיר אל פני. לפני כ"ה אלף רוחב כל התרומה עד סוף גבול המזרח וכן במערב לפני כ"ה אלף רוחב כל התרומה עד סוף גבול המערב מול חלקי השבטים ושוה להם זה יהיה לנשיא:
תרומת הקדש. על חלק הכהנים יאמר:
ומקדש הבית. כפל המלה בשמות נרדפים וכן נגב תימנה (לעיל מז):
בתוכו. באמצעית אורך חלק הנשיא:

פסוק כב
ומאחוזת הלוים. ר"ל ובין אחוזת הלוים (גם על הכהנים יאמר שהם מבני לוי) בין אחוזת העיר יהיה באמצעית אורך החלק אשר לנשיא:
בין גבול יהודה. כי חלק יהודה יהיה מצפון חלק הנשיא וחלק בנימין יהיה מדרום וכפל הדבר פעמים רבות לתוספת ביאור:

פסוק כג
ויתר השבטים. ר"ל וכן יחולק ליתר השבטים:
מפאת קדימה. ר"ל החלק יהיה מפאת קדימה וכו' ולשבט בנימן יהיה לחלק אחד:

פסוק כד
ועל גבול בנימין. סמוך לגבול בנימין לדרומו יהיה החלק מפאת קדימה וכו' ולשבט שמעון יהיה לחלק אחד וכן יתר השבטים:

פסוק כח
ועל גבול גד. ר"ל סמוך לגבול גד שלקח בפאת הדרומי יהיה הגבול מתמר עד מי מריבת קדש ומשם בא הגבול לנחל מצרים ומשם אל הים הגדול:

פסוק כט
אשר תפילו מנחלה. רצה לומר אשר תורישו מן הנחלה ההיא אל שבטי ישראל:
ואלה מחלקותם. כן יהיה החלוקה שביניהם:

פסוק ל
ואלה תוצאות. זה מספר פתחי העיר אשר יצאו בהן:
מפאת צפון. ר"ל השערים שיהיו בפאת צפון אשר שם רוחב חמש מאות וארבעת אלפים מדה ומספר השערים יפרש במקרא שלאחריו:
מדה. ר"ל קנה המדה:

פסוק לא
על שמות שבטי ישראל. ר"ל יקראו על שמות השבטים וזהו לאות שיהי' לכל השבטים חלק בעיר זה כזה:
צפונה. יהיו בפאת צפון:
שער ראובן אחד. ר"ל אחד יהי' נקרא שער ראובן וכן כולם:

פסוק לב
חמש מאות. ר"ל אשר שם רוחב חמש מאות וארבעת אלפים ומספר השערים יהיו שלש':

פסוק לד
שעריהם. ר"ל השערים שיעמדו במשך חמש מאות וארבעת אלפים של רוחב העיר מספרם יהיו שלש':

פסוק לה
סביב. ההיקף בארבעת הרוחות יהי' שמנה עשר אלף:
ושם העיר מיום ה' שמה. מיום ההוא והלאה יהי' שם העיר ה' שמה ר"ל עד עולם לא תסיר עוד שכינתו מן העיר אבל תהי' שמה ותקרא כן שם העיר לאות: